

Radio i alderdommen

- En kvalitativ studie av radioens plass og betydning i eldres hverdag

Masteroppgave i medievitenskap

Kari Hørsand Nesheim

Institutt for informasjons- og medievitenskap

Universitetet i Bergen

Vår 2008

Forord

Av mine fem år som student ved Universitetet i Bergen har det siste året på mastergraden vært det desidert beste. Dette ikke bare fordi jeg har fått jobbet med et selvstendig forskningsprosjekt hvor jeg selv har lagt premissene for arbeidet, men også mye takket være et svært godt miljø blant masterstudentene. Jeg vil derfor benytte anledningen til å takke gjengen på pauserommet for et veldig morsomt år med mange fruktbare og mindre fruktbare diskusjoner og samtaler. En spesiell takk går her til Maria.

En stor takk går selvfølgelig også til Helge Østbye, som har vært en tålmodig og dyktig veileder. Jeg vil også takke informantene, som tok vel imot meg, og gav raust av sin tid. Videre vil jeg takke Linda og Anita, som tok seg tid til å lese korrektur. Info-guttene må heller ikke glemmes, som har trådt til med teknisk assistanse ved behov.

Sist, men ikke minst, vil jeg få takke Bestemor og hennes trofaste Philips radio (som avbildet på forsiden), som satte meg på ideen om å skrive om eldres radiobruk. Mor og far skal også ha en stor takk!

Kari Hørsand Nesheim
Bergen, 13. mai 2008

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
2	TIDLIGERE FORSKNING SOM KAN BELYSE ELDRES RADIOBRUK	3
2.1	ELDRE OG RADIO	3
2.2	RADIOENS HISTORISKE UTVIKLING OG BETYDNING	7
2.3	GENERASJONS- OG LIVSSYKLUSFORKLARINGER	10
2.4	GERONTOLOGI.....	11
2.5	BEHOVTILFREDSSTILLELSE	13
2.6	RADIO SOM RITUAL	16
2.7	USES AND GRATIFICATIONS OG CULTURAL STUDIES	18
3	METODE	20
3.1	DET KVALITATIVE FORSKNINGSINTERVJU	20
3.2	UTVALG AV INFORMANTER	22
3.3	INTERVJUGUIDEN	25
3.4	INTERVJUPROSESSEN	27
3.5	TRANSKRIBERING OG ANALYSE AV MATERIALET	28
3.6	VALIDITET, RELIABILITET OG GENERALISERBARHET	29
4	ANALYSE AV ELDRES RADIOBRUK	33
4.1	STRUKTURERING AV HVERDAGEN	34
4.1.1	<i>Objektiv døgnrytme</i>	34
4.1.2	<i>Radio som ritual</i>	36
4.1.3	<i>Mediebruk og regelmessighet</i>	39
4.1.4	<i>Forklaringer på eldres rutiniserte radio- og mediebruk</i>	43
4.2	RADIOEN SOM VENN, INFORMANT OG UNDERHOLDER	44
4.2.1	<i>"Alltid"-lyttere og "selektive"-lyttere</i>	44
4.2.2	<i>"De ensommes kanarifugl"</i>	45
4.2.3	<i>Behovet for informasjon og underholdning</i>	49
4.3	ELDRES KANALTILHØRIGHET: "ALL RADIO UNNTATT NRK ER BARE SKVALDER!" ...	59
4.3.1	<i>Trofaste lyttere</i>	59
4.3.2	<i>Radiogenerasjonen</i>	62
4.3.3	<i>Teknologifrykt</i>	65
4.3.4	<i>Falsk kanarisang</i>	67
5	OPPSUMMERING OG DISKUSJON	69
	REFERANSER	73
	VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE	79
	VEDLEGG 2: BERITS BREV	82

1 Innledning

For kort tid tilbake vedtok NRK å legge ned det svært populære og tradisjonsrike programmet "Norsktoppen" på P1. Avgjørelsen førte til en opphetet diskusjon blant lytterne. Diskusjonen endte til slutt på politisk plan, da Ulf Erik Knudsen (Frp) tok opp nedleggelsen av programmet med kultur- og kirkeminister Trond Giske i Stortingets spørretime 16.04.08. Knudsen mente at nedleggelse av "Norsktoppen" ville være å begrave en institusjon i norsk kulturliv og en del av den norske folkesjela, og spurte Giske om han "vil gripe inn mot NRKs overgrep mot trofaste lyttere". Med bakgrunn i at han som statsråd ikke kan blande seg inn i NRKs programpolitikk, avviste Giske bønningen om å redde radioprogrammet (Lilleås 2008, Nyhagen 2008).

Programpolitikken til Norges mest populære radiokanal har skapt furore også tidligere. I 2005 brøt det ut et eldreopprør mot kanalen, der 30 000 eldre signerte en underskriftskampanje mot NRKs musikkutvalg i P1. Harald Norman, sekretariatsleder i Norsk Pensjonistforbund, uttalte at de eldre i den senere tid har opplevd et generasjonsskifte i norsk radio, hvor de eldre lytterne i stadig større grad blir oversett og skjøvet til side (Jordbakke 2005). De to hendelsene vitner om et enormt engasjement rundt P1, og er et uttrykk for den sterke posisjonen radiomediet fremdeles har blant lytterne, og da særlig de eldre. En gjennomsnittlig eldre radiobruker lytter godt over tre timer på radioen hver dag. Eldre utgjør dermed den gruppen som bruker mest tid på radiolytting (www.medienorge.uib.no, a). Man kan spørre seg hvorfor nettopp radioen har en så sterk posisjon blant den eldre delen av befolkningen. I oppgaven vil jeg søke å belyse nettopp dette teamet, med utgangspunkt i den overordnede problemstillingen om hvilken plass og betydning radioen har i eldres hverdagsliv.

Eldres forhold til radiomediet er et interessant og viktig tema fordi dette er en publikumsgruppe som lett blir glemt og utelukket. Som P1s musikkjef Per Ole Hagen svarte det såkalte eldreopprøret: "Jeg har full forståelse for at de eldre kan være misfornøyde med musikken, men vi er en kanal for 30 år og oppover, ikke en eldrekanal" (Jordbakke 2005). Verken allmennkringkasteren NRK eller de kommersielle kanalene ser ut til å hige etter de eldre lytterne. Heller ikke medieforskningen har vært opptatt av denne aldersgruppen. Det er generelt utført svært lite forskning på eldres mediebruk – til tross for at aldersgruppen utgjør en stadig større del av den vestlige befolkning. Befolkningen blir nå eldre enn tidligere, og de

blir stadig flere.¹ Jeg vil med denne undersøkelsen sette søkelys på eldre som publikumsgruppe, men også radioen som ”det glemte medium”. Radioen har, etter fjernsynets inntog, blitt skjøvet mer og mer i bakgrunnen for lytternes og forskernes bevissthet.

Målet med denne kvalitative studien er å få kunnskap om hvorfor radioen er en så viktig del av mange eldres hverdag. Et sentralt spørsmål er her hvordan eldre nytter seg av mediet. For å svare på dette vil jeg ikke bare undersøke den åpenbare bruken av radio, men også søke å avdekke de mer subtile og ofte ukjente funksjonene som radiolytting tjener. Radioens manifeste og latente egenskaper vil videre sees i kontekst av eldres livssituasjon.

Eldres radiobruk må nettopp sees i forbindelse med deres tilværelse som pensjonister. Pensjonisttilværelsen kan imidlertid arte seg svært ulik, og det vil stå sentralt å undersøke hvorvidt radioen spiller en ulik rolle for eldre i forskjellige livssituasjoner. Et viktig spørsmål i undersøkelsen er dermed på hvilken måte og hvorvidt bakgrunnsvariabler som bosted, helse og sivilstatus er utslagsgivende for eldres bruk av radio.

I tillegg til å være den aldersgruppen som lytter mest til radioen, er også eldre de som daglig bruker mest tid på fjernsynsseing.² Selv om fokuset i undersøkelsen er på radioen, vil jeg til en viss grad også innlemme fjernsynsmediet i studien. Ved å innta et slikt tverrmedialt perspektiv søker jeg å få svar på hvilke forskjellige bruksverdier de eldre tillegger de to viktigste mediene i sitt hverdagsliv, og i særlig grad samspillet mellom disse.

Studien er basert på intervjuer med syv pensjonister i Bergen og omegn, med en tilnærmet jevn kjønnsfordeling. Jeg vil gjøre nærmere rede for metode i kapittel tre, hvor jeg både begrunner og reflekterer over det kvalitative intervju som metodevalg. Jeg vil imidlertid starte oppgaven med å se nærmere på tidligere forskning og teori som kan belyse eldres radiobruk. Med den teoretiske rammen som utgangspunkt, gjør jeg i kapittel fire rede for undersøkelsens analyse og resultater. De to første delene av analysen omhandler de primære funksjonene radioen har for de eldre lytterne, både de latente og manifeste. I det siste delkapittelet ser jeg nærmere på eldres kanaltilhørighet til NRK og P1, og søker å belyse bakgrunnen for denne. I kapittel fem samler jeg trådene, og gir en oppsummering av forskningsresultatene.

¹ Økningen i personer over 67 år er beregnet til 73 % i perioden fra 2010 til 2040 (Daatland og Solem 2000: 134-135).

² Eldre bruker gjennomsnittlig 188 minutter på fjernsynsseing hver dag, mens gjennomsnittet blant de faktiske eldre seerne er på hele 221 minutter (www.medienorge.uib.no, d).

2 Tidligere forskning som kan belyse eldres radiobruk

Eldres mediebruk skiller seg ut ifra andre publikumsgrupper. For det første bruker eldre medier totalt sett mye, og de er spesielt storkonsumenter av radio (www.medienorge.uib.no, a, d, e). Det vil her sees nærmere på eldres bruk av radio, og tidligere forskning på feltet. Kvantitative undersøkelser er et fruktbart utgangspunkt for å redegjøre for karakteristiske trekk ved eldres radiobruk, samt for å vise hvordan eldres radiobruk har endret seg med årene. Temaet vil videre belyses ved å se nærmere på teoretiske forklaringer på eldres radiobruk: generasjonsforklaringer og livssyklusforklaringer. Eldres radiobruk vil med dette sees i kontekst av radioens betydning i deres oppvekst, og eldres spesielle livssituasjon. Radioens historiske utvikling vil her stå sentralt, samt kunnskap fra forskningsfeltet gerontologi, som interesserer seg for aldring og eldre. Radioens betydning i eldres hverdagsliv vil videre belyses ved en redegjørelse av behovene radioen kan tilfredsstillere for dem. Avslutningsvis vil undersøkelsen posisjoneres i forhold til tidligere forskningstradisjoner, med vekt på uses- and gratifications og cultural studies-tradisjonen.

2.1 Eldre og radio

Pensjonister og eldre er sannsynligvis den mest ignorerte gruppen innen publikumsforskningen (Gauntlett og Hill 1999: 173). Gustav Haraldsen har kartlagt forskningen på eldre og massemedier fra perioden 1970-1982, og kommet frem til at det er en overvekt av beskrivende, fremfor forklarende undersøkelser. Innholdsanalyser skiller seg ut som den vanligste typen forskning på området, og disse omhandler hovedsaklig hvordan eldre fremstilles i media (Haraldsen 1982: 14).

Den andre hovedtradisjonen innen forskningen på massemedier og eldre er bruksstudier. Haraldsen deler bruksforskningen inn i tre: beskrivelser av de eldres mediebruk og stoffpreferanser, studier av mediebrukens funksjoner for de eldre og studier av hvordan eldre kan utnytte ny teknologi til egenproduksjon (Haraldsen 1981: 506-507). Som det fremgår av inndelingen har det blitt forsket på eldres konkrete mediebruk og hvilke funksjoner den har, men forskning nærmere knyttet til radioens plass og betydning i hverdagslivet har vært mer eller mindre fraværende. I senere tid har den danske medieforskeren Bent Steeg Larsen gjennomført en undersøkelse av mediebruk og hverdagsliv. Han har også skrevet en rekke artikler om radiobruk og hverdagsliv. Hans litteratur er et fruktbart bidrag til

radioforskningen, og gir interessante aspekter og begreper jeg kan bygge på i forhold til eldres radiobruk. Larsens fokus er imidlertid på radioens betydning for voksne, arbeidende mennesker om morgenen. Forskning på eldre og radio forblir dermed et uberørt felt.

Det finnes imidlertid mange grunner til at medieforskere bør vire dette forskningsområdet større oppmerksomhet. For det første er eldre den aldersgruppen som bruker radiomediet mest. I gjennomsnitt hører en eldre radiobruker godt over tre timer radio hver dag (www.medienorge.uib.no, a). Radioens sentrale posisjon i eldres hverdag må sees i sammenheng med at eldre er i en spesiell livssituasjon, og har særegne kommunikasjonsbehov. Forskningsinteressen for eldre henger sammen med nettopp det at de eldre utgjør en relativt atskilt samfunnsgruppe i forhold til resten av befolkningen, i tillegg til at alderssammensetningen i de fleste industrialiserte land i stigende grad preges av eldre (Haraldsen 1981: 503).

Forskning på eldre og radio er også interessant ettersom radioen, i likhet med eldre, er et forsømt forskningsfelt. Medieforskningen i både inn- og utland har nærmest ignorert radiolytting etter at fjernsynet kom til (Lundby og Futsæter 1993: 75). I sin gjennomgang av forskningen på massemedier og eldre peker Haraldsen på nettopp fjernsynets dominerende rolle: det er ikke medieinnhold og mediebruk som beskrives, men hovedsaklig fjernsynsprogram og fjernsynsseing (Haraldsen 1982: 82). Til tross for at 54 % av Norges befolkning hører på radioen hver dag, og at de gjennomsnittlig hører på den i 83 minutter³ (www.medienorge.uib.no, a), har ikke radioen noen særlig plass i verken radiobrukernes eller medieforskernes bevissthet. Radioen kan på mange måter sies å være "det glemte medium". Den bare "er" der som en selvfølgelig del av hverdagen.

Selv om det er foretatt en hel del forskning på eldre og fjernsyn, lider denne forskningen av samme mangel som radioforskningen: kvalitative publikumsstudier er så å si fraværende. Kvantitative undersøkelser kan gi fruktbar informasjon om eldres radiobruk, men en kvalitativ undersøkelse er bedre egnet til å belyse denne undersøkelsens tema. Informasjonen fra kvantitative undersøkelser kan imidlertid danne et viktig bakteppe for undersøkelser av kvalitativ art. Ved hjelp av kvantitative undersøkelser kan man danne seg et overblikk over

³ TNS Gallups sine mer detaljerte radioundersøkelser viser langt høyere tall for 2006. Ifølge denne undersøkelsen lytter 69 % av befolkningen til radioen en gjennomsnittsdag, mens den gjennomsnittlige lyttertiden er 137 minutter (www.medienorge.no, f).

generelle mønstre i eldres radiobruk, som kanal- og programvalg, hvor mye tid de bruker på mediet og når på døgnet de lytter. Kvalitative og kvantitative metoder kan dermed snarere sies å stå i et komplementært enn et konkurrerende forhold til hverandre (Østbye m.fl. 2002: 99). På bakgrunn av dette vil jeg derfor gi et bilde av eldres radiobruk basert på kvantitative medieundersøkelser før jeg går i gang med undersøkelsen av radioens plass og betydning i eldres hverdag.

I Norge har man gjennomført kvantitative undersøkelser på mediebruk siden 1961. Fra 1961-1988 har Statistisk Sentralbyrå utført lytterundersøkelser på oppdrag fra NRK, mens det fra 1991 er Statistisk Sentralbyrå, sammen med Kulturdepartementet og Institutt for Journalistikk, som selv har initiert og utført mediebruksundersøkelsen. For å få et historisk perspektiv på eldres radiobruk har jeg valgt å ta utgangspunkt i fire tilfeldig utvalgte år: 1975, 1988, 1996 og 2006. Ser man de fire undersøkelsene, som er foretatt over en periode på 30 år, under ett, ser man at utviklingen går mot en økt andel lyttertid blant den eldre delen av befolkningen. Det må imidlertid tas i betraktning at undersøkelsene er utført på svært ulike måter, og dermed ikke er sammenlignbare. Med bakgrunn i dette gir det liten mening å se på forandringer i eldres lyttertid i perioden. En mer fruktbar måte å fremstille utviklingen på er å se om det er noe endring over tid i hvor mye eldres radiokonsum avviker fra gjennomsnittet.

I 1975 hørte eldre 11 % mer på radio enn den gjennomsnittlige lytter, mens de tilsvarende tallene for 1988, 1996 og 2006 var 32 %, 21 % og 25 %.⁴ Nedgangen fra og med 1988 kan skyldes at man frem til 1988 stilte intervjuobjektene spørsmål om de hadde lyttet til hvert enkelt program i NRK, mens en i senere tid har bedt respondenten selv om å anslå sitt radiokonsum. Et fellestrekk ved alle undersøkelsene er at eldre bruker mer tid på radio enn den gjennomsnittlige lytter. Det man med sikkerhet også kan slå fast ut ifra undersøkelsene er at NRK P1 er den mest populære kanalen. Når det gjelder programposter skiller nyheter, distriktsprogram og værmeldinger seg ut som særlig populære. Et annet fellestrekk er at eldre er den aldersgruppen som bruker mest tid på også fjernsyn og avis, og de utgjør dermed den tyngste brukergruppen av alle de tre basismediene (Haraldsen og Vaage 1988, Statistisk Sentralbyrå 1975, www.medienorge.uib.no, a).

⁴ I 1975 var den gjennomsnittlige lyttertid for hele befolkningen 100 minutter, mens den for aldersgruppen 65-79 år var 111 minutter. I 1988 var de tilsvarende tallene 119 og 156 minutter, i 1996 84 og 102 minutter, og i 2006 83 og 104 minutter. I 1975 er tallene basert på en spesiell dato (lørdag 19. april), mens de i de øvrige undersøkelsene er basert på en lenger periode.

For å illustrere disse gjennomgående trekkene ved eldres radiobruk har jeg valgt å bruke tall fra Mediebruksundersøkelsen 2006. Som tabell 1 viser, bruker eldre mellom 67-79 år gjennomsnittlig 104 minutter på radiolytting, mens de eldre som faktisk lytter på radio bruker hele 194 minutter. Til sammenligning bruker den gjennomsnittlige faktiske lytter 155 minutter på radiolytting. Den eldre radiolytter bruker dermed nesten 40 minutter mer på radiolytting per dag enn den gjennomsnittlige lytter. Eldre bruker også mer tid enn andre på fjernsyn og avis.⁵ Det er imidlertid ikke bare de eldste som bruker mye tid på radiolytting. Også aldersgruppen 55-66 år skiller seg ut med en høy bruk av radiomediet (www.medienorge.uib.no, a).

Tabell 1 Lyttetid i hele befolkningen, og blant de som har hørt på radio, fordelt på alder.

Alder	Alle	Lyttere
9-12 år	6	35
13-15 år	32	86
16-19 år	68	140
20-24 år	62	148
25-34 år	82	149
35-44 år	86	134
45-54 år	99	167
55-66 år	116	184
67-79 år	104	194
Alle (9-79 år)	83	155

Kilde: Medienorge

Når det gjelder kanalvalg markerer den eldste lyttergruppen seg markant som det man kan kalle "trofaste" lyttere, og P1 er her den store vinneren. Hele 46 % av lytterne i alderen 67-79 år lytter til P1 i løpet av en gjennomsnittsdag, mens de øvrige kanalene i svært liten grad lyttes til. Lyttingen til P1, og NRK generelt, tiltar med alderen. Blant lyttere under 44 år er de kommersielle kanalene betraktelig mer populære, og lyttingen er i langt større grad spredt på flere kanaler (www.medienorge.uib.no, b). Eldre skiller seg også fra de andre aldersgruppene med hensyn til programvalg, og da særlig programkategoriene nyheter og

⁵ 188 minutter brukes gjennomsnittlig på fjernsynsseing, noe som er 40 minutter over gjennomsnittet for hele befolkningen (www.medienorge.uib.no, d). Mens 52 minutter av dagen gjennomsnittlig går med til avislesing, dette er 23 minutter over gjennomsnittet for hele befolkningen (www.medienorge.uib.no, e).

informasjonsprogram, distriktsprogram, værmeldinger og klassisk musikk. En stor andel eldre hører i tillegg på underholdningsprogram (40 %) og populærmusikk (17 %), men disse programkategoriene er likevel ikke like populære som blant resten av lytterne (www.medienorge.uib.no, c). Eldres programpreferanser må sees i sammenheng med at hovedtyngden av de eldre hører på P1. Man kan imidlertid stille spørsmål ved om det er programmene eller kanalen som er det styrende for Eldres valg: blir kanalen valgt på bakgrunn av innholdet de vil høre, eller hører eldre på visse typer innhold fordi de har valgt en bestemt kanal.

2.2 Radioens historiske utvikling og betydning

Som det fremgår ovenfor har Eldres radiobruk bestemte karakteristikk, både med hensyn til lyttertid, programvalg og kanalvalg. Måten eldre bruker radioen på må sees i kontekst av den betydningen radioen har hatt historisk sett. Undersøkelsens eldste informant var 9 år da radioen kom til landet, og han og de andre informantene har således levd med radioen siden dens spede begynnelse, og personlig opplevd dens utvikling. På bakgrunn av dette vil det her gjøres rede for sentrale trekk ved radioutviklingen fra den kom til Norge på 1920-tallet og frem til i dag.

Da radioen kom til Norge i 1925 ble den først drevet gjennom det private Kringkastingsselskapet A/S i Oslo, etterfulgt av lignende selskaper i Bergen, Ålesund og Tromsø. I 1933 ble imidlertid kringkastingen nasjonalisert, og kringkastingsmonopolet Norsk rikskringkasting, NRK, ble opprettet. Med etableringen av NRK skjøt spredningen av mediet fart. På slutten av 30-tallet vokste NRKs lyttertall forbi lesertallene til de største avisene (Syvertsen 1999: 140). I løpet av tiåret ble radioen et massemedium, og i 1940 kunne halvparten av folket nås. Full dekning ble først oppnådd i 1958 (Lundby og Futsæther 1993: 77).

Under den 2. verdenskrig fikk kringkastingen en styrket betydning, da NRK sendte fra London til det okkuperte Norge. Radioen fikk med dette sitt gjennombrudd som nyhetsformidler (Syvertsen 1999: 141). Den enorme etterspørselen etter informasjon om krigens gang gav radioen en posisjon som ingen avis noen gang hadde kunnet drømme om (Lundby og Futsæther 1993: 77). Dette til tross for at radiolytting i 1941 ble forbudt for alle

som ikke var medlem av Nasjonal Samling, og radioapparatene følgelig ble inndratt (Halse og Østbye 2003: 88).

Radioens posisjon under krigen la grunnlaget for radioens gullalder i Norge. Etter krigen ble radioen spredt i alle lag av befolkningen og til alle deler av landet. På 1950-tallet kunne radioens økte innflytelse merkes overalt. Radioen stod sentralt i samfunnslivet, og sendingene ble en del av den daglige samtalen. Lytterne visste at de opplevde programmene samtidig med andre landsmenn og at de kunne diskutere dem i ettertid som om de skulle ha vært sammen om opplevelsen. Det populære programmet ”Ønskekonserten” hadde eksempelvis 70 % oppslutning, mens over 80 % av barna mellom tre og sju år hørte ”Barnetimen for de minste” på hverdagene (Halse og Østbye 2003: 112-120). Lyttingen var i langt sterkere grad enn i dag en familie- og primæraktivitet med stua som forankringssted (Lundby og Futsæther 1993: 77).

Et annet viktig trekk ved kringkastingen i perioden var at programpostene fikk faste dager og tidspunkt (Dahl og Bastiansen 1999: 36). Dette medførte at publikum innrettet dagliglivet etter radioens sendeskjema (Johansen 1999: 230). Nyheter og andre programposter kom på faste tidspunkt og ble en del av hverdagslivets rytme og struktur. Radioen kan slik sies å ha fungert som en tidsmarkør i 50-tallets hverdagsliv (Höijer 1998: 152).

Fra 1960 av fikk radioen sterk konkurranse fra fjernsynet. Radiomøblet ble kastet ut fra hedersplassen i stua og vendte tilbake i mindre formater. Mediet befestet sin stilling som det mest fleksible og tilstedeværende, og ble en fast følgesvenn for mange både i og utenfor boligen (Lundby og Futsæther 1993: 78). Radiolyttingen ble dermed i større grad en sekundæraktivitet. Tilpasningen til fjernsynsalderen førte også til en omlegging av radioens sendeskjema: programmene ble gjort kortere og stykket opp i mindre biter. Kvelden, som tidligere hadde vært den beste sendetiden for radio, var nå en tid fjernsynet tok helt over. Morgen, formiddag og ettermiddag ble i stedet tidspunkt da radioen styrket sin posisjon. I tillegg satset radioen sterkt på nyheter og distriktsprogram (Schwebs og Østbye 1999: 57). NRKs fjernsyns- og radiokanaler spilte en dominerende rolle i samfunns- og hverdagsliv mot slutten av 1970-tallet. Programtilbudet bidro til å ramme inn hverdagslivet og gi det mening (Syvertsen 1999: 143).

På 1980-tallet skjedde det drastiske endringer innen kringkastingen. I 1981 ble det gitt tillatelse til prøvesendinger med lokal radio og fjernsynsvirksomhet, noe som markerte slutten

på kringkastingsmonopolet. I 1987 ble det også tillatt med reklamefinansiering i nærradioene, og fra 1988 var det fritt for alle å distribuere reklamefinansierte satellittsendinger i kabelnett.⁶ Den økte konkurransen fra både fjernsyn og nærradio påvirket NRK Radios programpolitikk. Programtilbudet ble styrket på dagtid og man startet med sendinger også på nattestid, i tillegg til at NRK opprettet P2, som ble offisielt åpnet i 1984 (Syvertsen 1999: 144). Kanalen skilte seg ikke videre fra P1s programtilbud, men hadde en profil som var rettet mot en litt yngre lytterskare med mer musikk og flere lette ”lyttervennlige” programmer (Lundby og Futsæther 1993: 78). Av sendetekniske årsaker fortsatte distriktsprogrammene å gå i P1 (Schwebs og Østbye 1999: 60).

Den store omveltningen med hensyn til NRK Radios programprofil kom ikke før i 1993 (Lundby og Futsæther 1993: 78). NRK fikk da konkurranse fra den private, kommersielle kanalen P4. Kanalen siktet mot yngre voksne lyttere og videreutviklet det oppsettet nærradioene brukte, med lange programflater som vekslet mellom verbalinnslag og mye musikk. NRK svarte med å opprette et trekanalsystem. I tillegg til å utføre en klarere spesialisering av P1 og P2, ble den nye kanalen P3 opprettet. Hver av kanalene ble rettet inn mot en spesiell lyttergruppe (Schwebs og Østbye 1999:60).

Norgeskanalen P1 skulle være preget av mye distriktsprogram, nyheter og aktualiteter, service, lytterkontakt, underholdning og variert musikk med bred appell. Målgruppen var voksne, og spesielt eldre mennesker (65+) med etablerte lyttervaner. Kanalen satset slik på tradisjonsorienterte som ønsket å holde seg oppdatert og ellers ha en hyggelig følgesvenn gjennom dagen (Lundby og Futsæther 1993: 93-94). *Kulturkanalen P2* satset på program som kunne tilfredsstille både aktive og kresne kulturkonsumenter og folk som ville ha dype analyser av aktuelle begivenheter i inn- og utland. Musikkutvalget i kanalen skulle stort sett være fra det klassiske repertoaret (Halse og Østbye 2003: 242-243). Kanalen kan slik karakteriseres som en kultur-, aktualitets- og fordypningskanal. P2 er et offentlig rom for samtale og debatt, og målgruppen er aktive og engasjerte samfunnsborgere med høyere utdanning (Lundby og Futsæther 1993: 94). *Ungdomskanalen P3* var den mest nyskapende i forhold til ”gamle NRK”. 70 % av sendetiden skulle brukes til musikk, sendt i lange, sammenhengende flater (Halse og Østbye 2003: 243). Profilen skulle være moderne, energisk, uhøytidelig, personlig, engasjerende og i et kjapt tempo og en tone som skilte seg fra de to

⁶ Allerede fra 1981 kunne kabelnett imidlertid få særskilt løyve til å distribuere den reklamefinansierte ”Sky Channel” (Schwebs og Østbye 1999: 70).

andre kanalene. Dette var i første rekke kanalen for de unge og moderne materialistene (Lundby og Futsæther 1993: 94). I 2004 ble konkurransen på radiomarkedet ytterligere intensivert, da kommersielle Kanal 24 ble lansert. Kanal 24s programprofil lå tett opp til P4s, med hovedvekt på kommersiell musikk (Aarø 2005). Kanalen skiftet imidlertid nylig eiere, og fikk den 21.04.08 både nytt navn, Radio Norge, og ny profil. I Radio Norges programprofil står nyheter og variert musikk sentralt (Mossin 2008).

Som det kommer frem ovenfor skiller den radiosituasjonen vi har i dag seg betraktelig fra det som var tilfellet i radioens tidlige periode og gullalder. Intervjuobjektene som er over 80 år, har hatt mulighet til å oppleve det meste av denne utviklingen personlig. Dagens eldre vokste opp i en tid hvor kringkasting var ensbetydende med radio og videre NRK, noe som gjorde at så vel radioen som NRKs stilling og betydning i hverdagslivet var en helt annen. Som landets eneste kanal fra 1933 til 1981 hadde også P1 en særskilt rolle i samfunnet og hverdagslivet. At eldre lyttere har holdt seg til P1, mens den generelle trenden har gått mot en stadig større oppsplitting av lyttermønsteret og en sterk nedgang i P1s lytterandel⁷ (Lundby og Futsæther 1993: 89), kan ha sammenheng med P1s sterke posisjon i deres oppvekst. En slik forklaring av Eldres radiobruk er knyttet til et generasjonsresonnement. Jeg vil nå se nærmere på denne typen forklaring, samt hvordan Eldres radiobruk også kan sees i kontekst av deres spesielle livssituasjon.

2.3 Generasjons- og livssyklusforklaringer

Når man skal gjøre rede for sammenhengen mellom alder og mediebruk skiller det mellom to ulike forklaringer: *generasjons-* og *livssyklusforklaringer*. Generasjonsforklaringer legger vekt på at forskjellige generasjoner har opplevd ulike ting og er blitt oppdratt på en bestemt måte. Især bidrar erfaringen fra tenårene og begynnelsen av tyveårene til at hver generasjon får en del felles interesser eller verdier som virker inn på deres atferd. Ut ifra et slikt syn kan Eldres radiobruk forklares ved radioens posisjon og betydning i den tiden de vokste opp. Eldres radiobruk kan også gjøres rede for ved livssyklusforklaringer. Det tas her utgangspunkt i at livssituasjonen varierer med alderen. Eldre har eksempelvis andre behov og ressurser i form av tid og penger enn andre lyttergrupper, noe som påvirker deres mediebruk (Høst 1998:81-82).

⁷ Fra 1983 til 1993 hadde P1 en nedgang i antall lyttere fra 76 % til 45 %.

For å påvise en sammenheng mellom eldres radiobruk og en av de to forklaringene kreves det sammenlignbare undersøkelser fra flere tidspunkter, og man bør kunne dele inn materialet slik at det er mulig å studere utviklingen i de forskjellige generasjonene (Høst 1998: 82-83). En kvalitativ undersøkelse kan ikke påvise verken en generasjons- eller livssyklusforklaring, men den kan bidra med informasjon som kan gi støtte til en av de to forklaringene. Forskning på området er ikke bare av akademisk interesse, det er også helt avgjørende for utviklingen fremover. Dersom eldres radiobruk er av livssyklustypen vil dagens unge overta de voksnes radiovaner og den samlede bruken vil være stabil. Er eldres radiobruk av generasjonstypen vil det derimot skje store omveltninger etter hvert som dagens gamle dør ut og nye generasjoner med andre vaner og interesser kommer til (Høst 1998: 82). Svaret kan dermed få store konsekvenser for fremtidens radiomarked.

I mange undersøkelser av mediebruk og eldre kan man finne frem til både en generasjons- og en livssyklusforklaring som virker fruktbar. Spørsmålet blir da hvilken som er den riktige, eller eventuelt hvor mye hver av dem betyr for det samlede resultatet. Også eldres radiobruk må sees på som et resultat av et samspill av årsaker. Som jeg allerede har vært inne på kan eldres høye bruk av radio og deres kanalvalg sees i lys av den viktige posisjonen mediet, og P1, hadde i deres oppvekst. I tråd med generasjonstankegangen er også de eldste tilbakeholdne overfor nye tilbud, og holder i stedet fast ved de gamle medievanene. Livssyklusforklaringen gir imidlertid også et fruktbart utgangspunkt for å forstå eldres radiobruk. Karakteristisk for eldres livssituasjon er først og fremst at de har god tid, og lever en relativt hjemmeorientert tilværelse. En naturlig følge av dette er at de bruker mye tid til radio og andre medier (Høst 1998: 82). Mediebruken gir også dagen et slags arbeidsprogram, faste radioprogram bidrar eksempelvis til å gi dagen en meningsfull struktur. Nyhets- og underholdningsprogram kan dessuten, hver på sin måte, skape en følelse av fortsatt samfunnstilhørighet (Haraldsen 1981: 509). For å ytterligere belyse livssyklusforklaringens relevans for eldres radiobruk, vil det hentes kunnskap fra det fagfeltet som har forsket mest på eldre og deres livssituasjon.

2.4 Gerontologi

Gerontologi betyr læren om aldring og eldre, og er et fagfelt som interesserer seg for alle sider ved aldring og eldre menneskers liv. Etersom aldring er et komplekst samspill mellom en rekke prosesser - biologiske, psykologiske, sosiale og kulturelle - kan gerontologi betegnes

som et multidisiplinært fagområde (Daatland og Solem 2000: 21). Fokuset vil her være på overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist og hvordan denne oppleves. Det vil også gjøres rede for ulike faktorer som påvirker pensjonisttilværelsen og Eldres opplevelse av den, og videre hvordan dette kan ha betydning for Eldres radiobruk.

Overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist innebærer en rolleforandring. Som yrkesaktiv reguleres store deler av døgnet av jobben, man må forholde seg til arbeidsinstruksjoner og man inngår i et sosialt nettverk med kollegaer. Også mye av den tiden en ikke er på jobb er regulert av jobben, eksempelvis til hvilket tidspunkt man står opp og legger seg. Ved pensjonering er det dermed ikke bare den tiden man tilbrakte på arbeid som må omorganiseres, men det meste av hverdagen. Måter å møte pensjonisttilværelsen på kan plasseres langs en dimensjon fra aktiv til passiv. For noen kan bortfallet av arbeidets strenge organisering føre til at de blir passive, mens andre endelig får tid til å gjøre det de tidligere ikke hadde tid til og blomstrer opp. Flertallet befinner seg imidlertid et sted mellom disse ytterpunktene (Daatland og Solem 2000: 149).

Resultater fra empiriske studier fra 1950-tallet og frem til i dag viser at snaut en tredjedel av de yrkesaktive opplever pensjoneringen som en problematisk periode. For de fleste er dette en overgangsperiode før man har falt til ro med tilværelsen som pensjonist. En noe større gruppe på vel en tredjedel ser pensjoneringen som en velferdsgevinst. Dette delvis fordi de slipper å arbeide, og delvis fordi de får frihet og fritid til familie, venner og egne interesser. For den resterende snau tredjedelen representerer pensjoneringen verken et tap eller gevinst, og den oppleves ikke som noen stor overgang (Daatland og Solem 2000: 21-151). Dette må sees i sammenheng med at en stor del av kvinnene aldri har vært yrkesaktive og at en del eldre fortsetter å arbeide selv om de er blitt 67 år. Når pensjoneringen skjer tidligere enn planlagt er det grunn til å tro at den i større grad oppleves som brå og uvelkommen (Haraldsen 1982: 20-23).

Opplevelsen av pensjonisttiden varierer også med alderen, da høy alder som regel fører med seg en reduksjon av sosial deltakelse og aktivitet. Det er imidlertid viktig å understreke at en svekkelse av den ytre, observerbare aktiviteten ikke trenger å ha sammenheng med et svekket psykisk engasjement. Forutsetning for sosial deltakelse er imidlertid ikke bare avhengig av individet selv, men også av andre. Med økende alder stiger eksempelvis risikoen for at personer man har et nært forhold til faller fra. Kvinnene blir tidligere enslige, men har som

regel mer kontakt med den øvrige familien enn det menn har. For mennene er ekteskapet og parforholdet særlig viktig, da deres familieliv til dels blir skapt og vedlikeholdt av deres koner (Daatland og Solem 2000: 163-178).

Mange forbinder alderdom med en tid i ensomhet. Undersøkelser viser derimot at forekomsten av ensomhet ikke på langt nær er et så utbredt problem blant eldre som folk flest tror. De fleste studier viser at ensomhetsfølelsen øker med alderen, men bare er et problem for et mindretall av de eldre. 25 % av de eldre føler seg "ofte eller ganske ofte" ensomme. Den norske levekårsundersøkelsen viser at ensomhetsfølelse har nærmere sammenheng med kjønn og sivilstand enn med alder. Det er klart flere som sier seg ensomme blant aleneboende enn blant gifte og samboende, og ensomhet ser ut til å være betydelig vanligere blant kvinner enn blant menn (Daatland og Solem 2000: 193-194). Ikke bare ensomhetsfølelsen tiltar med alderen, men også de fleste sykdommer. Dette gjelder særlig øye- og øresykdommer, hjerte- og karsykdommer og muskel- og skjelettsykdommer. Halvparten mellom 67 og 79 år, og seks av ti over 80 år oppgir å ha en sykdom som påvirker hverdagen (Daatland og Solem 2000: 141).

Som det kommer frem ovenfor oppleves pensjonistalderen trolig svært forskjellig for ulike grupper eldre. Dette er et sentralt poeng ettersom radioens sosiale betydning sannsynligvis varierer med hvordan alderdommen oppleves (Haraldsen 1982: 20-23). Eldres omfattende radiolytting blir ofte forklart med at de har mye fritid og oppholder seg mye i hjemmet (Høst 1998: 136). Det er også rimelig å anta at radioen har en spesiell betydning for eldre som opplever at alderdom og sykdom hemmer deres hverdagsliv og sosiale utfoldelser. På samme måte kan radioen antas å ha en særlig posisjon i hverdagslivet til de som opplever at pensjoneringen skjer tidligere enn planlagt. Med bakgrunn i dette kan det hende at det først og fremst er for de yngste og eldste pensjonistene at radioen har betydning som informasjonsformidler og sosialt selskap (Haraldsen 1982: 23). Det vil nå gjøres rede for radiolyttingens sosiale aspekt, og andre behov radiolyttingen kan tilfredsstille for eldre.

2.5 Behovtilfredsstillelse

Ved radiolytting kan man veksle mellom forskjellige grader av oppmerksomhet, noe som ofte beskrives med begrepene primær og sekundær. Ved primærbruk har radioen lytterens fulle oppmerksomhet, mens den ved sekundærbruk står på i bakgrunnen samtidig som brukeren

foretar seg andre gjøremål. Bent Steeg Larsen karakteriserer dette som henholdsvis ”lytte”- og ”høre”-nivået, en inndeling som gir et fruktbart utgangspunkt for å se nærmere på radioens ulike funksjoner⁸ (Larsen 2001: 30).

Den sekundære radiobruk, ”høre”-nivået, handler om radiobrukens implisitte bruksverdier, og er det viktigste nivået i forhold til å forstå hvorfor radiobruk er en så rotfestet vane for mange radiobrukere. Dersom man spør radiobrukerne hvorfor de ikke skrur av radioens ”bakgrunnsstøy”, vil svaret ofte være at det ville ”manglet noe”. For å finne ut hva dette ”noe” er må man se nærmere på de bruksverdiene som knytter seg til ”høre”-nivået. For det første vil radiobrukerne at det private og offentlige rom skal konvergere på en passende måte. Radiobruken medvirker til at man som radiobruker gjenfinner sin posisjon i forhold til verden som ligger utenfor det private hjem, som man uansett må ut å innta sin plass i hver dag (Larsen 2001: 30-31).

Her ligger radioens sosiale funksjon på ”høre”-nivået: radioen introduserer en felles hverdagsverden (Larsen 2001: 30-33). Vissheten om at andre leser, hører og ser de samme nyhetene som en selv kan skape en følelse av tilhørighet og delaktighet (Haraldsen 1982: 49). Radiolyttere bruker radioen for å bringe seg selv inn i det Alfred Schultz kaller en ”vi-relasjon” med andre mennesker i verden. En slik relasjon krever en nærhet og bevissthet med ”de andre”, som vil si de personer vi relateres med i hverdagslivet (Larsen 1997: 195). Også Benedict Anderson sin teori om ”forestilt fellesskap” kan belyse denne sosiale funksjonen. Anderson hevder at nasjonen heller er et forestilt enn et reelt fellesskap (Nielsen 2000). Til tross for at nasjonen i hovedsak består av personer man aldri kommer til å treffe, teller disse menneskene med som om de er mennesker vi er personlig forbundet med og har daglig omgang med (Anderson 1983, ifølge Johansen 1999: 204). Det som gjør det mulig å ”forestille seg” nasjonen som et fellesskap er kommunikasjonen innenfor nasjonens grenser (Nielsen 2000). Man kan slik si at radioen, og kringkasting generelt, gir et nasjonsomspennende øyeblikk der man kan ha inntrykk av å være til stede sammen med sine landsmenn (Anderson 1996: 267). Radioen er med dette en betydningsfull forbindelseslink mellom mennesker. Den binder sammen mennesker i det kulturelle og nasjonale fellesskapet.

⁸ Som Abercrombie og Longhurst (2007) påpeker, har begrepet ”funksjon” ulike betydninger i forhold til mediestudier. Forskningstradisjoner som uses- and gratifications vektlegger funksjonene mediene har på individnivå, mens andre forskere er opptatt av hvordan mediene utøver funksjoner for samfunnet som en helhet. Begge betydningene vil her ligge til grunn, da jeg vil belyse både funksjonene mediene har for enkeltindividet og på et større samfunnsnivå.

Det store fellesskapet trenger imidlertid ikke å omfatte alle mennesker, det kan være et stort fellesskap for en viss generasjon, eksempelvis for barna, de unge eller eldre (Höijer 1998: 288-292).

Ser man Eldres radiobruk i lys av livssyklusforklaringer og kunnskapen fra det gerontologiske forskningsfelt, kan Eldres høye radiobruk sees som et uttrykk for at de ønsker å opprettholde kontakten med samfunnet rundt seg, siden de ikke lenger deltar i arbeidslivet og etter hvert svekkes fysisk og psykisk. Massemediene kan være en erstatning for tapte aktiviseringsmuligheter. I tillegg til at vissheten om at andre hører de samme programmene som en selv kan føre til en følelse av tilhørighet og delaktighet, har det også vært hevdet at massekommunikasjon kan fungere som et alternativ til personlig kommunikasjon. Ensomme eldre oppgir ofte at de finner selskap i program som gir inntrykk av kontakt mellom sender og mottaker (Haraldsen 1982: 48). Mange eldre finner også selskap i bare det å ha radioen på, og begrunner radiobruken med at de vil ha "en stemme i huset" (Høst 1998: 136). "De ensommes kanarifugl" (Valeur 1970) er en annen betegnelse på denne funksjonen.

Mens "høre"-nivåets bruksverdier er knyttet til de handlinger som er karakteristiske ved hverdagslivet, handler bruksverdiene på "lytte"-nivået om det radioinnholdet som kan brukes til noe. Dette er bruksverdier som lytterne umiddelbart selv fremhever, det de rent faktisk "lytter" etter. Også på "lytte"-nivået har radioen noen sosiale funksjoner, da dagsaktuelle nyheter gir tilgang til prating, og dermed det sosiale fellesskap (Larsen 2001: 31). Man kan slik si at lytterne nytter radioen for å integrere seg inn i den sosiale verden på minst to nivå. På makronivå gir radioen om morgenen en følelse av å tilhøre en delt eller kjent verden, mens på et mikronivå blir den offentlige diskursen plukket opp av lytterne og nyttet som et slags "sosialt lim" i ulike settinger (Larsen 1997: 194).

Eldre kan også ha et konkret utbytte av radiotilbudet med tanke på å dekke informasjons- og underholdningsbehov. Deres interesse for nyheter og informasjonsprogram vitner om et reelt behov for informasjon (Haraldsen 1982: 48). Forskerne Gauntlett og Hill hevder at eldre føler behov for å være topp oppdatert på nyheter, og at dette skyldes en frykt for å falle utenfor samfunnet (Gauntlett og Hill 1999: 207). Nyhetssendinger har både velkjent innhold og form, og fordi man forstår og kjenner denne genren kan det gi en bekreftelse på at man "henger med" og er en del av samfunnet (Must 2000: 84). Radioen presenterer omverdenen, den sosiale, kulturelle og fysiske verden vi lever i. Mediumet er dermed ikke bare en

betydningsfull forbindelseslink mellom mennesker, men også mellom individet og samfunnet. Her kan all programvirksomhet innregnes, så vel informasjon som underholdning (Höijer 1998: 284). Sistnevnte programkategori er også sentral for mange eldre, som har behov for å drømme seg vekk og slappe av. Selv om eldre ofte har mer fritid enn andre grupper, er underholdning og avkobling også viktig for denne gruppen (Eriksen 2006: 15).

At radio, og fjernsyn, kan være en trøst og avkobling for dem som rammes av sorg eller ensomhet er åpenbart. Alle mennesker har imidlertid også behov for trøst i forhold til å forene det vi opplever som krav fra omgivelsene med indre ønsker og behov. Etermediene kan betraktes som et slikt mellomområde, hvor individene uten krav kan lytte, se, lære og oppleve, få hvile og trøst. Radioen kan på denne måten også fungere som et forbindelsesledd mellom ytre og indre verdener. Dette skjer ikke bare ved at den gir trøst og avkobling, men også en trygghet. Et viktig aspekt av tryggheten er opplevelsen av kontinuitet og ordning, at hendelser og fenomen opptrer som vi kan vente oss (Höijer 1998: 296-299). Giddens (1991) kaller dette for ontologisk trygghet, en trygghet som er sterkt knyttet til hverdagslivets rutiner. Radioen fikk tidlig en slik trygghetsskapende funksjon gjennom sine gjenkommende program, kjente stemmer og faste tidsskjema. Radioen ble en tidsmarkør for hverdagslivets rutiner, og har som medium ennå en særstilling gjennom sin utstrekning i tid over hele døgnet og gjennom sin romlige fleksibilitet (Höijer 1998: 296-299). Som Haraldsen (1982) påpeker, kan medietilbudets regelmessige døgnrytme tjene som en timeplan for mange eldre. Det vil nå sees nærmere på funksjonen radioen kan ha i å strukturere eldres hverdag.

2.6 Radio som ritual

Som det kommer frem ovenfor har radioen mange funksjoner som bakgrunnsmedium. Det dreier seg her ikke om funksjoner som har noe med radioens konkrete innhold å gjøre, men snarere om radiobrukens regelmessighet og stemningsskapende funksjon. Sentralt i denne sammenheng er radioens sekundære status i hverdagen, særlig hvordan radiobruk kan sees på som et ritual. Med det menes det at radioen med sin tilstedeværelse og lyd i forskjellige situasjoner bidrar til å forandre daglige sosiale situasjoner til ritualer (Larsen 2000a: 25).

James Carey (1989) skiller mellom kommunikasjon som enten *overføring* eller *ritual*. Carey ser på begrepene som to alternative, men grunnleggende, metaforer for den måte man kan oppfatte kommunikasjon på. Oppfattelsen av kommunikasjon som overføring er den mest

utbredte, og handler om å overføre et budskap fra et sted til et annet med det formål å få kontroll over mennesker og avstander. Mens kommunikasjon her blir sett på som å meddele informasjon på tvers av sted, handler kommunikasjon som ritual om å opprettholde et samfunn over tid. Kommunikasjon representerer her en delt tro, som samler mennesker i fellesskap (Carey 1989: 14-18).

Ritualperspektivet åpner for et syn på kommunikasjon som en kontinuitetsskapende praksis i det sosiale liv. Ritualet rommer regelmessighet, det samme atferdsmønsteret gjentas igjen og igjen, og er med på å vedlikeholde opplevelsen av virkeligheten som en stabil struktur (Larsen 2000b: 221). Paddy Scannell nytter begrepet "dailiness" om radioens integrering i dagliglivets dynamikker og rutiner (Scannell 1996 ifølge Barnard 2000: 104). Radioprogrammene blir sett på som en organisering av lytternes tid, som lytterne tar i bruk som sin egen rutine. Radioens forbindelse med daglige rutiner gjør det mulig for radioen å integrere seg inn i lytternes liv ved å gjøre seg selv uunnværlig. Radio, og fjernsyn, er flyktige medium, men de betyr noe, og gir verden en mening (Barnard 2000: 104).

Radiolytting som daglig ritual reetablerer verden hver eneste dag som en kjent og felles verden og medvirker til å bekrefte forskjellige atferds- og interaksjonsmønstre som en selvfølge (Larsen 2000b: 221). Radioen kan slik sies å bidra til å gi forskjellige gjentatte handlinger en spesiell karakter og et spesielt innhold. Dette kommer til uttrykk gjennom den karakteristiske regelmessigheten som kjennetegner både medieinnhold og mediebruk. De fleste radiokanaler sender samme type program på samme tidspunkt, og mesteparten av radiobruken foregår også i faste mønstre. Regelmessigheten i så vel tilbud som bruk indikerer at man bruker radioen - og øvrige medier - til å gi hverdagen en karakter av gjenkjennelighet, forutsigbarhet og stabilitet (Larsen 2000a: 26).

There is a stable temporal framework to the output of radio and television working through the days of the week, the months and the years. The broadcasting calendar creates a horizon of expectations, a mood of anticipation, a directedness towards that which is to come, thereby giving substance and structure to everyday life (Scannell 1996: 155).

Som Scannell påpeker bidrar mediebruken til å bygge opp verden som en fast, gjenkjennelig struktur. Denne strukturen gjør at man finner den identitet man kan hevde seg med i hverdagen (Larsen 2001: 33-34). Mediebruken gir også dagen en meningsfull struktur ved å gi dagen et slags arbeidsprogram. En kan gå ut ifra at dette er særlig relevant i forhold til eldres mediebruk. Når tilværelsen ikke lenger er bundet av faste arbeidstider og faste

gjøremål, føles den lett tilfeldig og intetsigende. Medietilbudets regelmessige døgnrytme kan tjene som en timeplan for mange eldre, som ikke lenger har en hverdag bundet til faste handlinger. Morgenavisen, de faste postene og nyhetssendingene utgjør derfor trolig en viktig del av Eldres døgnrutine (Haraldsen 1982: 49).

Radioen tilfredsstillende altså ikke bare behov på "lytte"-nivå, men også på "høre"-nivå. For å belyse radioens plass og betydning i Eldres hverdagsliv, vil et fokus på nettopp hvilke behov radioen dekker for Eldre stå sentralt. Undersøkelsens forskningsområde kan slik sies å ha et bein både innenfor de to forskningsposisjonene *uses and gratifications* og *cultural studies*. Jeg vil her teoretisk posisjonere undersøkelsen i forhold til de to forskningstradisjonene, noe som gir et fruktbart utgangspunkt for å gjøre rede for metode og metodevalg.

2.7 Uses and gratifications og cultural studies

Undersøkelsen om Eldres radiobruk plasserer seg i grenselandet mellom *uses and gratifications* (forkortet "u&g" i fortsettelsen) og *cultural studies*. Den har klare linker til u&g, med tanke på at tradisjonens sentrale forskningsområde er å komme frem til generelle behov som mediene tilfredsstillende (Schrøder m.fl. 2003: 38). Studien har også tydelige paralleller til *cultural studies*, som har fokus på mediens betydning, og hvordan mediebruken er en del av publikums hverdag (Gentikow 1999: 79). Som jeg nå skal se nærmere på, hører undersøkelsen også hjemme i *cultural studies*-tradisjonen metodologisk sett.

Cultural studies-tradisjonen er utpreget tverrfaglig, den tar utgangspunkt i mange forskjellige forskningstradisjoner og teorier. *Cultural studies* benytter seg også av ulike typer metoder. Særlig mye brukt er kvalitative intervju, kvalitative tekstanalyser og observasjon. Ved hjelp av disse metodene studerer forskningstradisjonen de to fenomenene den har i hovedfokus: teksten og brukerens forståelse av den, og hvordan bestemte publikumsgrupper bruker medier. Kombinasjonen av de nevnte metodene og undersøkelsesfenomenene danner grunnlaget for tradisjonens to sentrale forskningsposisjoner, resepsjonsanalyse og medieetnografi. Koblingen mellom tekst og kvalitative intervju utgjør resepsjonsanalyse. I resepsjonsanalyse blir studiet av budskap og mottakerreaksjoner kombinert for å forstå den meningsdanningen som skjer hos mottakerne på grunnlag av egenskaper ved medietekster (Østbye m.fl. 2002: 267). Koblingen mellom mediebruk generelt og observasjon betegnes på den annen side som medieetnografi. Mens resepsjonsanalysen brukes for å undersøke menneskers lesninger eller

avkodinger av forskjellige medieprodukter, brukes medieetnografien til å undersøke utvalgte brukergrupperes atferd gjennom observasjon i brukernes egne miljøer (Larsen 2000b: 18). Fokuset rettes her i enda sterkere grad mot mediebruken i hverdags situasjonen, dens sosiale kontekst og dens karakter av sosiokulturell praksis (Gentikow 1999: 108).

For å undersøke radioens plass og betydning i eldres hverdagsliv vil jeg benytte meg av det kvalitative forskningsintervju. Det finnes ingen terminologi for en slik kobling mellom undersøkelsesfenomen og metode innen Cultural studies-tradisjonen, men undersøkelsen kan sies å høre inn under den forskningsposisjonen Kim Schrøder karakteriserer som den kvalitative mediesosiologi (Schrøder 1993 ifølge Larsen 2000a: 18). Den kvalitative mediesosiologi tar sikte på å undersøke hverdagslivets mediebruk ved hjelp av dybdeintervju, og befinner seg et sted mellom resepsjonsanalyse og medieetnografi. Som i resepsjonsanalyse benytter man seg av intervjumetoden, men den kvalitative mediesosiologi skiller seg fra resepsjonsanalysen ved at den ikke systematisk undersøker mottakernes lesninger av konkrete medietekster. Den kvalitative mediesosiologi kan også sies å ha deler av medieetnografien i seg, da den undersøker hvordan mediebruken foregår i konkrete kontekster i hverdagen. Forskningsposisjonen skiller seg imidlertid fra medieetnografien ved at den ikke benytter seg av deltakerobservasjon. Den kvalitative mediesosiologi kan dermed betraktes som en mellomposisjon, som egner seg til å belyse noen problemstillinger som den ”rene” resepsjonsanalyse og medieetnografi ikke er egnet til å undersøke (Larsen 2000b: 18-19). Det vil nå sees nærmere på undersøkelsens metode, det kvalitative forskningsintervju, og ulike aspekt knyttet til gjennomførelsen av denne.

3 Metode

Undersøkelsens mål er å belyse hvorfor, og på hvilken måte, radioen er en så viktig del av eldres hverdag, og hvordan dette kan sees i kontekst av deres tilværelse som pensjonister. Tilgjengelige mediebruksundersøkelser er et godt utgangspunkt for å gi en overfladisk, kvantitativ beskrivelse av eldres radiobruk. For å komme nærmere problemstillingens kjerne vil det kvalitative forskningsintervju benyttes. Jeg vil her gjøre rede for metodens relevans i forhold til undersøkelsens forskningsområde, med vekt på metodens styrker og svakheter. Videre vil det gjøres rede for de mer praktiske sidene ved undersøkelsen, som utvalg av informanter og utarbeidelse av intervjuguiden. Også selve intervjuprosessen vil omtales, med vekt på hvilke utfordringer intervjusituasjonen bød på og hvordan materialet ble innhentet og bearbeidet. Avslutningsvis vil jeg foreta noen metodiske refleksjoner med utgangspunkt i de tradisjonelle metodekravene validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.

3.1 *Det kvalitative forskningsintervju*

Det kvalitative forskningsintervju er en sentral metode innenfor kvalitativ forskning, og har sin styrke først og fremst i at datamaterialet består av intervjuobjektene egne ord. På denne måten får forskeren tilgang til informantenes egne formuleringer, og slik et ”innside-perspektiv” på fenomenet (Hagen 1992: 85). Ettersom informantene bestemmer og utformer svarene selv, gis intervjuobjektet også mulighet til å uttrykke egne holdninger. Dette bidrar til å gi et fyldig og detaljert datamateriale, det etnograf Clifford Geertz kaller en ”thick description”. Begrepet kan oversettes til en tykk, tett, detaljert og rik beskrivelse (Geertz 1973 ifølge Gentikow 2005: 28). Beskrivelsen er *tykk* fordi den rommer et rikt materiale, og *tett* ettersom fenomenet beskrives med dens interne relasjoner og strukturer. Beskrivelsen er videre *detaljert* fordi den vektlegger nyanser mer enn generelle utsagn, og *rik* fordi den inneholder interessante data som oppfordrer til ulike tolkninger. En annen egenskap ved det kvalitative forskningsintervju som bidrar til en ”tykk beskrivelse” er at forsker og informant befinner seg i en direkte, og ikke mediert kommunikasjonssituasjon. Intervjuet kan slik til en viss grad sies å foregå på informantenes egne premisser. I tillegg til at informantene får anledning til å formulere egne meninger med sine egne ord, kan de dreie samtalen over i en annen retning eller på andre måter påvirke forløpet og innholdet i samtalen (Gentikow 2005: 28-50).

I likhet med intervjuobjektet, har også forskeren en spesiell rolle i det kvalitative forskningsintervju. Forskeren må involvere seg grundig i samtalen, og være særlig oppmerksom på samtalen struktur og forløp (Gentikow 2005: 48). Metoden rommer imidlertid en stor grad av fleksibilitet, noe som gir forskeren frihet i forhold til måten han/hun vil legge opp hvert enkelt intervju på. Forskeren blir også gitt mulighet til å utvikle og endre fokuset underveis. Dette er en sentral styrke ved det kvalitative forskningsintervju, da det ikke nødvendigvis er slik at alle interessante spørsmål er stilt av forskeren i utgangspunktet (Hagen 1992: 84). Egenskapen er særlig fruktbar i undersøkelsen av eldres radiobruk, ettersom området er lite forsket på og det dermed er stor sannsynlighet for at det vil dukke opp nye perspektiver og sammenhenger i løpet av undersøkelsen. Intervjusituasjonen er også velegnet i forhold til å se eldres radiobruk i lys av hverdagskontekst, da samtalen foregår i deres hjem, der hvor radiobruken faktisk foregår (Gentikow 2005: 84).

Til tross for de nevnte styrkene har det åpne intervjuet blitt utsatt for en del kritikk. Ulike forskere har hevdet at intervjuformen er subjektiv og fremkaller ønskede svar. Her har spesielt temaet om ledende spørsmål fått mye oppmerksomhet (Gentikow 1999: 114). Dette henger sammen med at forskningsintervjuet ikke er en fri samtale, men en samtale initiert av kunnskapsinteressene i prosjektet, temaene som er definerte som relevante, og måten spørsmålene blir stilt på (Hagen 1992: 87). Forskeren kan forholde seg til kritikken ved å møte informanten "med et åpent sinn", som vil si å prøve å unngå at egne verdier preger intervjusituasjonen (Thagaard 2003: 99).

I tillegg til forskerens styrende rolle i intervjuet, kan informantens svar også påvirkes av andre faktorer. Det kan blant annet ligge skjulte maktdimensjoner i aktørenes roller og i relasjonen dem imellom. Forskeren, som er representant for den akademiske verden og leder av forskningsprosessen, står her i en viss maktposisjon. Dette maktforholdet er mindre tydelig når forskeren, som i mitt tilfelle, er student, men for informanter med lav utdanning kan selv en student representere en "høyere instans" (Gentikow 2005: 49). Som forsker må man også ta i betraktning at informantene sannsynligvis aldri har vært med i et forskningsintervju før. Informantene kan ha visse oppfatninger om hva som kreves av dem, noe som kan påvirke svarene ved at informantene svarer det de tror er "rett" i forhold til det forskeren er ute etter (Eriksen 2006: 26). Målet er at informanten ikke påvirkes til å svare på spørsmålene ut ifra en oppfatning av forskerens verdier og synspunkter, men en tilfredsstillende løsning på problemet finnes ikke. Uansett hvor åpen forskeren er i intervjusituasjonen, er det ikke til å

unngå at beskrivelsene informantene gir kan være preget av hvordan de ønsker å presentere seg i forhold til forskeren. Det er derfor viktig at forskeren reflekterer over spørsmålet om hvilken betydning han eller hun kan ha for hvordan informanten svarer. For å kunne vurdere om informanten opplever seg som underordnet i forhold til forskeren, kan forskeren også merke seg hvordan informantene håndterer intervjusituasjonen (Thagaard 2003: 100-101).

Som allerede nevnt kan den ”tette beskrivelsen” sees på som en av metodens store styrker. At dybdeintervjuet er sterkest på det deskriptive plan kan imidlertid også betraktes som en svakhet, ettersom generelle trekk ved medieresepsjonen kommer i skyggen. I tillegg er det vanskelig å generalisere resultatene fra undersøkelsen ettersom den er basert på et lite antall informanter, noe jeg vil komme tilbake til mot slutten av kapittelet. Jeg har likevel lagt vekt på å få et mest mulig representativt utvalg ved å intervju forskjellige typer eldre.

3.2 Utvalg av informanter

Som nevnt tidligere i oppgaven er det rimelig å anta at pensjonistalderen oppleves svært forskjellig for ulike grupper eldre. Med bakgrunn i at dette kan ha stor betydning for radioens plass og betydning i deres hverdagsliv, tar undersøkelsen sikte på ha et bredt utvalg av informanter. Dette kommer til uttrykk både med hensyn til alder, kjønn, utdanning, yrke, sivilstatus, helse, bosted og sosialt liv.

Ettersom undersøkelsen dreier seg om Eldres radiobruk, er følgelig alder et sentral aspekt ved studien. ”Eldre” defineres her som personer i alderen 67 år og oppover, da 67 år er pensjonsalderen i folketrygden. I undersøkelsen er det lagt vekt på å ha en størst mulig spredning i alder, ettersom alder som regel fører med seg en reduksjon av deltakelse og aktivitet. Også kjønn betraktes som en sentral variabel, da menn og kvinner har svært ulik livserfaring. Menn og kvinner har i tillegg ofte en svært ulik yrkesbakgrunn. En stor andel kvinner fra denne generasjonen har vært hjemmeværende, og er dermed vant til å tilbringe dagen i hjemmet. Mennene har i langt høyere grad hatt arbeid utenfor hjemmet, og overgangen til pensjonisttilværelsen blir dermed større. Kjønnsfaktoren er også avgjørende på den måte at kvinner normalt sett lever lenger enn menn, og dermed i større grad er utsatt for å bli alene og ensomme de siste årene av sitt liv (Haraldsen 1982: 20). Som jeg tidligere har vært inne på er ensomhetsfølelsen nærmere knyttet opp til kjønn og sivilstand enn alder.

Sivilstatus er derfor en sentral variabel i undersøkelsen, i tillegg til at det vil tas høyde for hvor sosialt aktive informantene er.

Også bosituasjon er en sentral variabel i undersøkelsen. En del eldre bor på institusjoner, og jeg vil i så stor grad som mulig forsøke å også innlemme denne gruppen av eldre i undersøkelsen. Studier viser imidlertid at institusjonaliserte eldre deltar i færre aktiviteter og bruker mer tid på å hvile enn andre eldre (Horgas m.fl. 1998: 566), og det er følgelig vanskeligere å få denne gruppen til å delta i studien. Eldres bosted er også av betydning, da det er rimelig å anta at eldre som bor i byer føler en sterkere tapping av arbeidsoppgaver enn eldre som bor på landet. På landet er eldre oftere yrkesaktive eller utfører mindre tjenester som matlaging, reparasjoner og barnepass (Haraldsen 1982: 22-23).

Studier viser i tillegg at utdanning og yrkeserfaring er sentrale variabler i forhold til eldres radiobruk. Av mediebruksundersøkelsen fra 2006 fremgår det at andelen som hører på radio per dag er høyere blant personer med lang utdanning enn blant dem med kort utdanning. Personer med lang utdanning bruker imidlertid mindre tid på radiolytting enn andre grupper. Videre viser undersøkelsen at håndverkere og personer med manuelt arbeid bruker mer tid på radiolytting enn andre (Vaage 2006).

For å rekruttere informanter tok jeg direkte kontakt med institusjoner for eldre. I tillegg til alders- og sykehjem, oppsøkte jeg et Seniorsenter i Bergen sentrum. Senterets mål er å gi ”et aktivt, og godt fellesskap med et variert tilbud til seniorer i bydelene i Bergen”, og det arrangeres blant annet trim, dans, sang og datakurs. Daglig leder ved senteret gav tips om hvilken dag og klokkeslett det var passende å komme på. For å rekruttere informanter møtte jeg opp i kafeen, som er senterets store samlingspunkt. Ved å gå rundt på noen bord, presentere meg og snakke litt med noen tilfeldig besøkende fikk jeg rekruttert tre informanter. Jeg fikk også noen avslag, men jeg tror det var en fordel å kontakte informantene ansikt til ansikt, slik at de følte at de kjente meg litt før jeg kom hjem til dem. Seniorsenteret var en enkel og fruktbar måte å skaffe seg informanter på, men jeg la vekt på at kun en del av informantene skulle rekrutteres herifra. Dette fordi brukerne av senteret kan være en gruppe eldre med bestemte karakteristikk, eksempelvis mer aktive enn andre eldre.

De tre resterende informantene kom jeg derfor i kontakt med ved å benytte den såkalte ”snøballmetoden”. Metoden går ut på at man forteller venner og bekjente om undersøkelsen,

og ber dem å fortelle dette videre til sitt eget kontaktnett. Ettersom jeg ikke stilte noen kriterier til informantens radiobruk ble resultatet et tilfeldig og vilkårlig blandet utvalg (Gentikow 2005: 80). Det eneste kriteriet var at personene måtte være over 67 år og bruke radioen i sitt hverdagsliv. To av informantene jeg rekrutterte på denne måten var bekjente av medstudenter, mens den tredje igjen en bekjent av den ene informanten. Ingen av informantene i undersøkelsen var dermed personer jeg på forhånd kjente eller hadde noen kjennskap til, noe jeg anser som en styrke for undersøkelsen.

Tabell 2 gir opplysninger om informantene basert på alder, sivilstatus, bosituasjon og bosted, utdanning (det vil si høyskole/universitetsutdannelse), yrke og hvor lenge de har vært pensjonister. Informantene har blitt anonymisert ved at de har blitt gitt oppdiktete navn. Som det fremgår av tabellen har jeg foretatt syv intervjuer av eldre med ulike bakgrunnsvariabler. I dagens kvalitative intervjustudier ligger antall informanter vanligvis på 15 ± 10 . Jeg har begrenset antallet i forhold til den tid og de ressurser jeg hadde til rådighet, i tillegg til at jeg fulgte den enkle regelen ”intervju så mange personer som er nødvendig for å finne ut det du trenger å vite” (Kvale 1997: 59). Etter syv intervju hadde jeg et stort, og ikke minst interessant, datamateriale å arbeide videre med, og jeg kunne allerede se klare tendenser og mønstre i eldres bruk av radio.

Tabell 2 Informasjon om informantene

”Navn”	Alder	Sivil Status*	Bosituasjon/ bosted	Høyere utdanning	Yrke	Yrkesaktiv til
Roar	75	u	egen leilighet i sentrum	nei	sjømann	1987
Inge	92	e	aldershjem i sentrum	nei	drosjesjåfør og sagmann	1982
Oddvar	72	g	eget hus i Bergen	nei	driver egen forretning	enda
Else	82	e	eget hus i Bergen	nei	husmor	1992
Trude	72	g	eget hus i Bergen	ja	sykepleier	2000
Berit	68	s	eget hus i Bergen	ja	allmennlærer	2001
Elisabeth	79	e	eget hus i Bergen, seniorbolig.	nei	husmor	1995

* e= enke/enkemann: g= gift: u= ugift: s= skilt

Informantene i studien er mellom 68 og 92 år, med en gjennomsnittsalder på 77 år. Av de syv informantene bor fem alene, enten som ugift (1), skilt (1) eller enke/enkemann (3). Kun en av informantene bor på institusjon. Dette har sin bakgrunn i at det var svært vanskelig å finne informanter som bor på alders- og sykehjem, da de som bor der ofte er preget av dårlig helse og demens.⁹ Av de hjemmene jeg var i kontakt med fikk jeg også inntrykk av at radioen var et svært lite brukt medium blant beboerne grunnet dårlig hørsel.

3.3 Intervjuguiden

Kvalitative intervju kan foretas på mange måter, avhengig av i hvilken grad innhold og rekkefølge er definert på forhånd. For å belyse eldres bruk av radio har jeg benyttet det semistrukturerte intervjuet, en intervjuform hvor temaene det skal spørres om er definert på forhånd. Det semistrukturerte intervjuet gir stor fleksibilitet siden det er mulig og naturlig å stille oppfølgingsspørsmål. Oppfølgingsspørsmål er svært nyttig i en intervjusituasjon, da de kan brukes for å utfordre informantens svar og slik få tilgang til informantens refleksjoner, eller for å styre samtalen i retninger som virker spesielt relevante (Østbye m.fl. 2002: 102-104).

I forkant av det kvalitative forskningsintervju er det gjerne utarbeidet en intervjuguide som samtalen tar utgangspunkt i. En intervjuguide for det semistrukturerte intervju er som regel ikke mer enn en grov skisse over de viktigste emnene forskeren vil diskutere med informantene (Gentikow 2005: 88). Hvert emne eller hovedtema kan videre deles inn i ulike undertema (Schrøder m.fl. 2003: 157). I intervjuguiden valgte jeg å fokusere på fire hovedtema: ”bruk/innhold”, ”radio og aldring”, ”bruk av andre medier” og ”sosialt liv” (se vedlegg 1). For hvert hovedtema noterte jeg en rekke relaterte stikkord og spørsmål. Dette er ikke ment som ferdig formulerte spørsmål, men snarere som en slags ”huskeliste” av undertema som skal tas opp under intervjuet. Intervjuguiden bestemmer med andre ord verken ordlyden i de enkelte spørsmålene, eller rekkefølgen temaene skal tas opp i (Gentikow 2005: 88).

Under intervjuene la jeg vekt på å at intervjusamtalen skulle bli så naturlig som mulig. Ordlegging og spørsmålsrekkefølge ble derfor tilpasset hver enkelt informant. At spørsmålene

⁹ Jeg fikk en intervjuavtale med en person til som bodde på institusjon, men intervjuet måtte avbrytes da personen viste seg å ikke være i stand til å delta i undersøkelsen.

stilles i en logisk og naturlig rekkefølge er viktig for at informanten ikke skal kastes frem og tilbake mellom ulike temaer. Ved å bestemme rekkefølgen av temaene underveis, kunne jeg følge informantenes fortelling, men likevel sørge for å få informasjon om de temaene som var fastlagt i utgangspunktet (Thagaard 2003: 85). Jeg la også vekt på å få en mest mulig ”myk” start på intervjuet, slik at informanten skulle bli komfortabel med situasjonen og slappe av. Intervjuet ble derfor innledet med deskriptive spørsmål: enkle spørsmål som er lette å svare på. De første spørsmålene var av den grunn rettet mot bakgrunnsinformasjon, som alder og yrkestittel. Videre ble informantene spurt om hvor mange radioer de hadde, og hvor disse var plassert. Et annet typisk introduksjonsspørsmål var ”hvordan ser en typisk hverdag ut for deg?” Dette er et fruktbart spørsmål å ta utgangspunkt i, da det åpner for oppfølgingsspørsmål av typen ”Hva gjorde du i går?” og ”Var dette en typisk hverdag for deg?” Etter hvert i samtalen gikk jeg over til mer strukturelle spørsmål som krever mer refleksjon og tankearbeid av informanten (Spradley 1979: 80-122). Typiske spørsmål var her rettet mot utbytte, som eksempelvis ”Hvorfor hører du på akkurat dette programmet?”

Intervjuguiden ble utarbeidet før jeg tok fatt på intervjuprosessen, men den ble revidert underveis. De største endringene skjedde etter at jeg hadde foretatt et pilotintervju. Under pilotintervjuet fikk jeg testet både informantgruppen, intervjuguiden og settingen. Jeg fikk også testet praktiske omstendigheter for undersøkelsen, som lengden på opplegget og bruk av opptaksutstyr. Gjennom pilotintervjuet erfarte jeg at spørsmålene i liten grad fikk informanten til å åpne seg opp, men i større grad oppmuntret til ja/nei-svar. I tillegg hadde jeg benyttet akademiske uttrykk i intervjuguiden, noe som viste seg å være et vanskelig utgangspunkt for intervjusituasjonen. Dette gjorde at intervjuet snarere ble et kort overflateintervju enn et fruktbart forskningsintervju som jeg kunne nytte videre i undersøkelsen.

Med utgangspunkt i erfaringene fra pilotintervjuet foretok jeg en drastisk omarbeiding av intervjuguiden. Fra å ha bestått av korte, ofte akademiske stikkord, ble den gjort om til en guide bestående av mer konkrete spørsmål. Under pilotintervjuet erfarte jeg nyttingen av å relatere spørsmålene til tid, sted eller handlinger. Spørsmål som ”Hvilke radioprogrammer pleier du å høre?” ble derfor omgjort til ”Hva hørte du på radioen i går?” Ved å knytte spørsmålene til noe konkret blir det lettere for informantene å svare (Spradley 1979: 86-87). Også etter at intervjuene hadde tatt til ble det utført endringer på intervjuguiden, men det er her bare snakk om mindre tilføyelser av enkeltspørsmål. Selv om intervjuene ikke førte til omfattende endringer i intervjuguiden, tok jeg stadig med meg erfaringen og kunnskapen jeg

hadde ervervet meg fra de foregående intervjuene inn i de neste. Slik ble jeg oppmerksom på og fikk interesse for tema jeg ikke hadde viet særlig oppmerksomhet på forhånd, som eksempelvis at det tekniske aspektet er av en så avgjørende betydning for eldres kanalvalg. Under intervjuprosessen ble jeg også overrasket over de eldres svært ulike måter å bruke radioen på, og videre den svært ulike betydningen mediet hadde i deres hverdagsliv.

3.4 Intervjuprosessen

Jeg møtte ingen store utfordringer eller problemer verken gjennom selve intervjuperioden eller i den påfølgende bearbeidingen av materialet. De fleste informantene var imøtekommende og gjestfrie, og hadde ingen betenkeligheter med å slippe en fremmed person inn i hjemmet sitt. Informantene viste snarere bekymring for at de ikke skulle ha noe å bidra med i undersøkelsen. På spørsmål om de kunne tenke seg å la seg intervju svarte noen at de ikke mente de var interessante nok, da de ikke anså seg som storkonsumenter av radio. Jeg fikk imidlertid forklart at jeg ikke var interessert i noen spesiell type radiobrukere, men eldre som generelt bruker radioen i hverdagslivet sitt.

Informantenes villighet til å delta i undersøkelsen kan sees i sammenheng med at eldre er en befolkningsgruppe med mye fritid. De fleste hadde god tid til å møtes for et intervju, og mange så på det som et besøk snarere enn en intervjusituasjon. Flere steder hadde informantene satt frem mat og drikke, som frukt, rundstykker og te, og en informant serverte meg til og med middag og dessert etter intervjuet. Flere uttrykte også gleden over møtet med fraser som ”Du har vel tid for deg du, jeg synes det er artig dette her jeg” og ”Det var koselig å få besøk”. At informantene gav inntrykk av å ha god tid hadde en positiv virkning på meg som intervjuer, da det fikk meg til å føle meg avslappet og jeg fikk bruke den tiden som var nødvendig til å gjennomføre intervjuet.

Ved et tilfelle ble jeg imidlertid nødt til å avslutte intervjuet før det var ferdig på bakgrunn av helsemessige årsaker. Inge, som er 92 år og bor på aldershjem, ble trøtt og sliten av intervjusituasjonen, og ba om at intervjuet snart måtte være ferdig. Dette medførte likevel ingen store problemer for meg, da jeg allerede hadde fått svar på de mest vesentlige spørsmålene. I likhet med mange eldre hadde Inge også redusert hørsel, noe som til tider gjorde det vanskelig å kommunisere med ham. Jeg tilpasset meg situasjonen ved å snakke høyere og tydeligere enn jeg normalt ville gjort. Under intervjuene måtte jeg også ta hensyn

til et annet aldersforbundet fenomen: glemsomhet. Hukommelsen svekkes gradvis ved aldringen, men det er store individuelle variasjoner (Daatland og Solem 2000: 53). Dette hadde svært liten betydning for selve intervjuet, men påvirket det på den måte at informantene tydelig ble frustrert når de ikke husket person- eller programnavn. Jeg søkte i størst mulig grad å gi uttrykk for at dette ikke var av stor vesentlighet for undersøkelsen, og hjalp til med navn der det var mulig, slik at dette ikke skulle bli forstyrrende for intervjuet.

En annen utfordring knyttet til selve intervjusituasjonen var at jeg fant det vanskelig og ubehagelig å spørre informantene om enkelte tema. I en intervjusituasjon er de etiske problemene særlig knyttet til forskerens avveininger om hvor personlige og nærgående spørsmål som kan stilles (Thagaard 2003: 106). Dette gjaldt hovedsaklig bakgrunnsinformasjon om informantenes utdanning og sivilstatus, samt temaet ensomhet. Jeg var redd for at disse spørsmålene kunne virke støtende og sårende på informantene, og unngikk dem derfor for at det ikke skulle påvirke resten av intervjuet. Stort sett fikk jeg likevel tilgang til denne informasjonen, da informantene selv kom inn på temaene i løpet av intervjusamtalen. Av og til opplevde jeg også at informantene snakket for mye, om ting som var urelevante for undersøkelsen. I de tilfellene dette hendte lot jeg informanten snakke seg ferdig før jeg førte samtalen over på et annet tema. For å få med meg alt som ble sagt ble intervjuene tatt opp ved hjelp av opptaksutstyr. Dette var et nyttig hjelpemiddel som tillot meg å ha full konsentrasjon på samtalen med informanten. På forhånd hadde jeg forventet at informantene kom til å møte opptakeren med skepsis, men de så ut til å bry seg svært lite om det lille apparatet.

3.5 Transkribering og analyse av materialet

Etter hvert gjennomført intervju transkriberte jeg før jeg gikk videre til neste intervju. Når materialet struktureres i tekstform blir det lettere å få oversikt over det, og struktureringen er i seg selv en begynnelse på analysen (Kvale 1997: 105). For å få et mest mulig autentisk materiale transkriberte jeg ordrett av det informantene sa. Jeg valgte imidlertid å normalisere språket der jeg syntes dette var formålstjenlig, som ved ufullstendige setninger, gjentakelser og ”øøøh”-lyder. Ved lange tematiske avstikkere brukte jeg en mer refererende form, da denne informasjonen ble ansett som urelevant i forhold til analysen. Allerede i transkripsjonsfasen kan man slik foreta en reduksjon av materialet. Det må imidlertid en større reduksjon til, ikke minst med hensyn til datamaterialets rikdom. Alle aspekter kan ikke

inkluderes i analysen, og man må fokusere på det viktigste som kommer frem i materialet i forhold til prosjektets problemstilling. Å redusere på dette nivået handler om å kondensere; fjerne overflødig stoff. Dette kan skje ved å sammenfatte mer spredte utsagn, eller prøve å finne en slags kjerne eller en essens i utsagnene (Gentikow 2005: 118).

Etter transkriberingen organiserte jeg derfor hvert enkelt intervju med utgangspunkt i de tematiske punktene i intervjuguiden. Jeg jobbet slik ut ifra en personsentrert akse, hvor tekstene ble tatt for seg enkeltvis for å finne interne strukturer i dem. Etter å ha utarbeidet et analyseskjema av hvert enkelt intervju, sammenlignet jeg alle intervjuene. Det er først ved en sammenligning av alle enkelttekstene at man kan nå frem til en forståelse og en holdbar fortolkning av materialet som helhet. I analysen av datamaterialet valgte jeg å kombinere personsentrert analyse med en temabasert analyse. En temabasert analyse sammenligner alle informanternes utsagn i forhold til bestemte tematiske enheter. Dette tillater meg som forsker å gå i dybden på de enkelte tematiske aspektene som karakteriserer eldres radiobruk. Temabasert analyse er en av de mest brukte fortolkningsmetoder for kvalitativ, empirisk datamateriale, og Gentikow argumenterer for at det også er en av de mest fruktbare (Gentikow 2005: 134-136).

Så vel innenfor kvalitativ som kvantitativ forskning må metodiske minstemål tilfredstilles for at forskningen skal vurderes som vitenskapelig (Østbye m.fl. 2002: 125). Jeg vil nå se nærmere på kravene til validitet, reliabilitet og generaliserbarhet, og sette disse i sammenheng med undersøkelsen om eldres radiobruk.

3.6 Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet

I vurderingen av et forskningsprosjekts metodiske kvalitet står begrepene validitet, reliabilitet og generaliserbarhet sentralt (Østbye m.fl. 2002: 119). Mens de tre verdiene blir sett på som ufravikelige metodekrav innen den kvantitative tradisjonen, er det mest omstridte spørsmålet innen den kvalitative metode hvorvidt slike undersøkelser krever validitet, reliabilitet og generaliserbarhet (Gentikow 2005: 56).

Validitet er det mest sentrale begrepet, da det kan defineres slik at det inkluderer reliabilitet, og kanskje også generaliserbarhet. Validitet vil si gyldighet, og dreier seg først og fremst om relevansen av data og analyse i forhold til problemstillingen. Begrepet kan grovt sagt bety å

måle det en sikter mot å måle. Reliabilitet betyr pålitelighet og gjelder kvaliteten i innsamlingen, bearbeidelsen og analyseringen av data. Generalisering innebærer å trekke konklusjoner som omfatter en større gruppe individer enn dem en undersøker. Begrepet er slik knyttet til to forhold: antallet enheter i utvalget og fremgangsmåten som er nyttet for å finne frem til hvem som skal være med i utvalget (Østbye m.fl. 2002: 39-41).

Den kvalitative metode har blitt, og blir til dels ennå, kritisert for å ikke oppfylle noen av disse kravene (Gentikow 2005: 56). Enkelte forskere innen den kvalitative tilnærming avviser de tre begrepene, da de anser dem som undertrykkende, positivistiske begrep som hindrer en kreativ og fri forskning (Kvale 1997: 159). Andre forskere, som Tove Thagaard, mener at begrepene har en annen betydning innenfor kvalitative studier, og at det derfor er hensiktsmessig å benytte separate betegnelser. Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet blir derfor byttet ut med begrepene troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet (Thagaard 2003: 21). Ved å operere med to parallelle sett av begrep kan man imidlertid stille spørsmål ved om man ikke taper mer enn man vinner. En annen måte å angripe problemet på er å ta inn over seg at de tre begrepene i alle tilfeller bør ha et innhold som er egnet for både kvalitative og kvantitative analyser (Østbye m.fl. 2002: 38). Med utgangspunkt i et slikt syn, vil jeg diskutere det kvalitative forskningsintervju sine styrker og svakheter i forhold til validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.

I en bred fortolkning har validitet å gjøre med hvorvidt undersøkelsen faktisk utforsker det man tror den utforsker (Kvale 1997: 165-166). ”Validitetskonseptet henviser til i hvilken grad våre observasjoner faktisk reflekterer de fenomenene eller variablene som er av interesse for oss” (Pervin og John 1997: 33). Kvalitative metoder, som dybdeintervju, har sin styrke nettopp i forhold til validitet. Dette fordi datamaterialet består av informantenes egne formuleringer. I motsetning til kvantitative undersøkelser, er det informantene selv som bestemmer og utformer svarene, noe som kan bringe forskeren tettere inn mot kjernen i temaene (Østbye m.fl. 2002: 40). Her er det imidlertid viktig at forskeren er bevisst på, og tar i betraktning, at noen informanter er mer taleføre og flinkere til å sette ord på tankene sine enn andre, og uttrykker seg på en måte som forskeren bedre forstår og kan bruke. Disse ferdighetene kan være systematisk knyttet til andre kjennetegn ved informanten, som sosial status, kjønn og utdanning, noe forskeren må ta hensyn til under analysen av materialet. Forskeren må i tillegg vurdere hvorvidt, og på hvilken måte, forskerens og båndopptakerens tilstedeværelse påvirker dem det forskes på. Det vil opplagt svekke validiteten og

generaliserbarheten i et prosjekt dersom intervjuene ikke gir et valid bilde av informantenes forståelse og meninger (Østbye m.fl. 2002: 120). For å sikre valid, vitenskapelig kunnskap, har jeg lagt vekt på å kontinuerlig kontrollere funnenes sannsynlighet og troverdighet, stille kritiske spørsmål under og etter intervjuprosessen og sette funnene i relasjon til annen forskning på feltet.

I reliabilitetskravet ligger det at man må kunne stole på både datamaterialet og resultatene av analysen. Det må ikke forekomme feil i undersøkelsen og analysen må være konsistent og ende opp i holdbare konklusjoner (Gentikow 2005: 57). De subjektive innslagene i det kvalitative intervju kan anses som problematisk i forhold til reliabilitetskravet, dersom en i dette begrepet legger til grunn intersubjektivitet. Intersubjektivitet vil si at observasjonene og slutningene fra undersøkelsen i prinsippet skal kunne etterprøves av alle (Østbye m.fl. 2002: 32). Kvalitative studier kan ikke oppfylle et slikt krav, da undersøkelsene er betinget av kontekst, og bare kan forstås i kontekst. Ved gjentatt intervjuing vil så vel spørsmålene som svarene bli annerledes. Dette betyr likevel ikke at samtaler ikke har vitenskapelig verdi. Faktaopplysningene man får er sannsynligvis ganske konstante, og informasjonen er valid nok i seg selv, til tross for ulik vinkling ved et gjentatt intervju (Gentikow 2005: 58).

Et annet problem i spørsmålet om hvorvidt kvalitative studier kan kreve reliabilitet er knyttet til at det vesentlige måleinstrumentet her er forskeren selv, og ikke etablerte måle- og beregningsregler. Forskeren vurderer og fortolker snarere enn å måle, og disse fortolkningene er diskutabile. Dette betyr ikke at kvalitative empiriske studier ikke er pålitelige, men at man må finne andre kriterier for å vurdere pålitelighet. Kun ved å bedømme hvert enkelt valg og å kritisk vurdere valgene og fortolkningene forskeren har tatt i løpet av forskningsprosessen, kan det avgjøres hvorvidt noe er ”presist” eller ”korrekt” i en kvalitativ studie (Gentikow 2005: 59). I løpet av intervjuprosessen har jeg derfor lagt vekt på å vurdere og forbedre min egen rolle som intervjuer, samt å gi et mest mulig sannferdig og tallmessig korrekt bilde av eldres radiobruk i fremstillingen av analysen.

Sentralt i denne ”selvrefleksiviteten” står også det å vurdere seg selv som ”måleinstrument” (Gentikow 2005: 59). Et viktig aspekt er her at relasjonen mellom forsker og informant er avgjørende for kvaliteten på materialet. Fungerer kontakten med informanten dårlig, får forskeren mindre informasjon, og kvaliteten blir desto lavere (Thagaard 1998: 99). Under samtlige intervju kom jeg nært inn på informantene, og de fleste gav uttrykk for at de syntes

det var en så vel hyggelig som interessant opplevelse. Jeg utelukker ikke at min status som student gjorde det lettere for informantene å åpne seg, i tillegg til at pensjonister har rikelig med tid til disposisjon og setter stor pris på et besøk.

Når det gjelder kravet om generaliserbarhet, kommer undersøkelsen om Eldres radiobruk til kort. Dette fordi utvalget av informanter i kvalitative undersøkelser ikke er representativt. Til tross for at resultatene fra undersøkelsen ikke kan generaliseres, er det fullt mulig å systematisere ulike måter å bruke radioen på ved å identifisere bestemte bruksmønstre som går igjen (Gentikow 1999: 114). Man kan slik peke på tendenser og mønstre i Eldres bruk av radio. I undersøkelsen skiller særlig to dominerende måter å bruke radioen seg ut, noe jeg fremstiller ved hjelp av en typologi som representerer sentrale mønstre i datamaterialet (Thagaard 1998: 196). Av intervjuene er det også fremtredende at samtlige informanter har en svært sterk kanaltilhørighet til NRK. På bakgrunn av undersøkelsen er det altså mulig å trekke noen klare konklusjoner om Eldres radiobruk. Sentrale egenskaper ved informantenes radiobruk understøttes også av statistikken på området. Informantene kan dermed sies å gi et representativt bilde av Eldres radiobruk, noe som også styrker resultatene jeg kom frem til i forhold til andre aspekter ved deres radiobruk. Den kvalitative undersøkelsen er imidlertid i stand til å danne et langt mer nyansert bilde av Eldres radiobruk enn det tallene fra statistikken kan gi.

4 Analyse av Eldres radiobruk

I denne delen vil jeg søke å belyse temaet om radioens plass og betydning i Eldres hverdagsliv med utgangspunkt i det materialet som det er gjort rede for i foregående kapittel. Jeg har valgt å dele kapittelet inn i tre deler på bakgrunn av det som har vært fremtredende og gjennomgående i informantenes utsagn. Analysen tar dermed utgangspunkt i empirien. Teori og relevant forskning står imidlertid også sentralt. Det legges særlig vekt på å se egne resultater i forhold til andres funn, i tillegg til at jeg nytter begreper som har blitt utviklet i forbindelse med teorier og andre undersøkelser.

Et hovedelement i problemstillingen er å belyse årsaken til at radioen er en så viktig del av Eldres hverdag. I de to første delkapitlene vil jeg derfor ta for meg hvordan eldre bruker radioen og hvilke funksjoner den har i deres hverdagsliv. Jeg vil begynne med å se nærmere på en sentral funksjon knyttet til radioens sekundære status i hverdagen, nemlig hvordan den strukturerer Eldres dagligliv. I det andre delkapittelet vil jeg sette fokus på de svært ulike måtene eldre bruker radioen på, og videre hvilke behov den forskjellige bruken tilfredsstiller. Vekten vil særlig legges på selskapsfølelsen radioen gir, da dette viser seg å være en gjennomgående bakgrunn for mange Eldres radiobruk. I tillegg vil det sees nærmere på mer konkrete funksjoner radiobruken har for eldre, som dekking av informasjons- og underholdningsbehov. Fremstillingen vil dermed ta utgangspunkt i bruksverdier knyttet til ”høre”- og ”lytte”-nivå.

Et sentralt aspekt ved problemstillingen er også å se Eldres radiobruk i kontekst av deres tilværelse som pensjonister. Med utgangspunkt i livssyklusforklaringen og forskningen på det gerontologiske felt, vil det drøftes hvorvidt Eldres radiobruk skyldes deres spesielle livssituasjon, og hvorvidt og på hvilken måte faktorer som helse og sivilstatus er utslagsgivende for radiobruken.

I det siste delkapittelet vil jeg se nærmere på et tema som er svært fremtredende i undersøkelsen, og som samtlige intervjuobjekter vektlegger: nemlig trofastheten mot NRK, og da særlig P1. Radiobruken vil her sees i kontekst av den spesielle betydningen mediet hadde i de Eldres oppvekst. Fremstillingen av radioens historiske utvikling og betydning vil være et fruktbart utgangspunkt for å drøfte hvorvidt Eldres kanalpreferanser kan ha sin

bakgrunn i generasjonsforklaringen. Også det teknologiske aspektet vil stå sentralt, da dette viste seg å være en gjennomgående begrunnelse for eldres kanalpreferanser.

4.1 Strukturering av hverdagen

Radioen fyller mange ulike behov hos de eldre radiobrukerne, men et fellestrekk hos alle informantene er at radioen er en sentral og selvfølgelig del av hverdagen. Radiobruken er i høy grad vanebasert, å høre på radioen er noe man bare gjør. Som jeg var inne på i avsnitt 2.5 Behovtilfredsstillelse, må dette sees i sammenheng med at radioen er et såkalt ”sekundært” medium. Store deler av radiobruken foregår i ”bakgrunnen”, som en type radiobruk hvor man ”hører” mer enn man ”lytter”. Radioens ”sekundære” status i hverdagen betyr at det kan være vanskelig å få vite noe om hva man bruker radioen til (Larsen 2000a: 25). For å belyse funksjonene radioen har som bakgrunnsmedium vil jeg ta utgangspunkt i radiobrukens objektive døgnrytme. Den objektive døgnrytme beskriver kvantitative kjennetegn ved radiobruken og radiotilbudet, som typiske mønstre i radiobruken og hvordan programflaten er satt sammen. Radiobrukens objektive døgnrytme gir et godt utgangspunkt for å se nærmere på radiobrukens subjektive døgnrytme, da radiobrukerne nyter døgnrytmen i tilbudet til å etablere sin egen døgnrytme (Larsen 2000b: 21). Den subjektive døgnrytme er radioens levende og opplevde rytme i hverdagen, som den kvalitative undersøkelsen gir tilgang til (Larsen 2001a: 28). På bakgrunn av avsnitt 2.6 Radio som ritual, vil jeg vil her se nærmere på hvordan eldre radiobrukere nyter radioen for å strukturere sitt hverdagsliv. James Careys rituelle kommunikasjonsmodell gir et fruktbart utgangspunkt for å undersøke om, og på hvilken måte, radiobruk kan sees på som et ritual. Videre vil jeg studere hvordan radio og fjernsyn i samspill strukturerer eldres hverdagsliv. Avslutningsvis vil jeg belyse hvorfor denne funksjonen er så viktig for den eldre delen av befolkningen.

4.1.1 Objektiv døgnrytme

Norsk mediebarometer 2006 gir et overblikk over de forskjellige mønstrene i radiolyttingen. Radioen dominerer klart om morgenen og formiddagen, hele 34 % av befolkningen lytter til radio mellom klokken 06 og 10. Også mellom klokken 10 og 15 er radioen, sammen med avis, det dominerende mediet. Radiolyttingen holder også stand om ettermiddagen, mens kvelden i størst grad er avsatt til fjernsynsning¹⁰ (Vaage 2006).

¹⁰ Mellom klokken 19 og 24 har 9 % av befolkningen lyttet til radio, mens 73 % har sett på fjernsyn.

Det interessante ved kvantitative målinger av radiobruk er at de viser at den samme lytterstrukturen gjentar seg fra måling til måling. Selv om bruken av radio, samt fjernsyn og avis, varierer sterkt i løpet av døgnet, er disse vanene likevel nokså stabile fra år til år (Vaage 2006). Strukturen i radiolyttingen er med andre ord svært forutsigbar. At regelmessighet og radiobruk er to sider av samme sak blir enda klarere når man ser på hvordan radioens programflate er satt sammen. Det overordnede mønsteret i de brede allmennkanalenes programflate er at dagene ligner hverandre fra mandag til fredag, at helgene er forskjellige fra hverdagene, og at denne ukestrukturen repeteres i en fast syklus. Programstrategien er bygget på en døgntformatering, hvor innholdet og forløpet i programflaten er basert på en antagelse om at radiobrukeren befinner seg i forskjellige situasjoner i løpet av døgnet (Larsen 2001: 29).

Et slikt overordnet mønster er også tydelig fremtredende i programflaten til den kanalen eldre lytter desidert mest til: P1. Sendeflatten er svært finstemt i forhold til vanene og de skiftende stemningene i dagliglivet til lytterne. Om morgenen leverer "Dagsnytt" korte nyhetsbulletener hver time, og i morgentimene frem til 09.30 hver halve time. Morgenen domineres også av distriktssendingene. I perioden fra halv syv til halv ni har folk det travelt, og radiostasjonene følger opp. Klokka ni er nyhets- og aktualitetsmorgenen slutt på P1, og frekvensen i oppdateringen går ned og tempoet roer seg. Ved lunsjtider er det en ny økt med grundige nyheter, lytterne er nå i full aktivitet, og i en lang flate til rundt fire på ettermiddagen fokuseres det på kontoret og arbeidsplassen som setting, og ikke lenger hjemmet. Rundt klokken 17 skjer den meste lyttingen i hjemmet. Døgnet er på vei inn i kvelden, og "Dagsnytt" klokken 17.30 er den siste grundige nyhetsoppdateringen. Om kvelden er det tid for mykt stoff og rolig tempo, og programmene baseres hovedsaklig på verbalstoff (Nyre 2004: 223-232).

Som det kommer frem ovenfor er den objektive døgnrhythmen i P1's programflate innrettet etter den tradisjonelle 9-17-arbeidsdagen. Man kan slik si at programflaten posisjonerer radiobrukeren på en bestemt måte i løpet av døgnet (Larsen 2001: 28-29). Radiodøgnet er laget for å appellere til den trangen folk har for rutine og trygghet, alvor og underholdning – alt til sin tid. Det som kommer ut av radioen kan betegnes som en "flow": en slags strøm av musikk og snakk. Andrew Crisell bruker bildet "akustisk perlekjede" på den formaterte radioen. På et gitt tidspunkt vil en alltid komme tilbake til den første perlen, og en starter på nytt igjen (Crisell 1994, ifølge Nyre 2004: 222-223).

Den repetitive strukturen i så vel programflate som lyttertall gir et kvantitativt belegg for den regelmessigheten i radiobruken som de eldre lytterne gir uttrykk for i undersøkelsen. Som vi skal se når jeg nå skal beskrive radiobrukens subjektive døgnrytme, er regulariteten og den faste strukturen en viktig faktor når man vil forklare de bruksverdier som knytter seg til å ”høre” på radio i motsetning til å ”lytte” på radio.

4.1.2 Radio som ritual

Et gjennomgående trekk som kommer frem av undersøkelsen er radioens sentrale rolle i å strukturere eldres hverdagsliv. Samtlige intervjuobjekter har en svært rutinepreget radiobruk, hvor samme lyttermønster gjentas dag etter dag. Selv om de fleste eldre ikke lenger trenger å forholde seg til arbeidstider og andre faste gjøremål som regulerer dagen, samsvarer dette mønsteret i stor grad med den tradisjonelle arbeidsdagsrytmen som radioens objektive døgnrytme legger opp til.

Roar (75) er den av informantene som tydeligst strukturer hverdagen i faste rutiner, med den tradisjonelle arbeidsdagen som utgangspunkt. Radioen er slik et medium han benytter på morgenen og ettermiddagen, da han oppholder seg i hjemmet. Det første han gjør når han våkner ved 06-tiden er å skru på radioen som står ved senga. Radioen står på til han forlater leiligheten ca. 09.15, og blir skrudd på igjen med en gang han kommer hjem igjen rundt klokken 17. Dagene tilbringer han ulike steder i sentrum, som Seniorsenteret og Bystasjonen. Selv om Roar er pensjonist og ikke har noen faste gjøremål som må fullføres i hverdagen, velger han altså å strukturere hverdagen som en 09-17-arbeidsdag.

Også blant de andre informantene er det fremtredende at radioen har en sentral rolle i struktureringen av hverdagen. I motsetning til Roar oppholder disse seg imidlertid hovedsaklig i hjemmet på dagtid, og radiolytting er en sentral del av både morgenen, formiddagen og delvis ettermiddagen og kvelden. Radioens rytme er i stor grad styrende for dagliglivet, noe som tydelig kommer frem ved at flere av informantene ramser opp navn og klokkeslett for programmene de daglig hører på, samt hva de pleier å gjøre til radiolyttingen. I likhet med Else (82) hører de fleste informantene på faste poster, og noen program blir viet spesiell oppmerksomhet og sin egen lille rutine:

Men så har jeg faste ting jeg hører på da, program som passer meg veldig bra. Det passer bra for en gammel dame å sitte ned littegrann på formiddagen, og det begynner klokken 11. Det heter "Musikkmassasjen". [...] Så hvis jeg er hjemme så passer det godt å ta en pause, og sitte å strikke og høre på musikk.

Som det kommer frem av uttalelsen harmonerer kanalens (P2) døgnrytme med Elses rytme. Dette er et viktig aspekt, ettersom rytmen da har et stort potensial for å påvirke den private livsførselen til lytteren (Nyre 2004: 224). Oddvar (72) gir også uttrykk for dette, da han har vanskelig for å stå opp før han har fått med seg favorittprogrammene på P1 søndagsmorgen:

K: Men har du noen yndlingsprogram på radioen, du har jo nevnt noen da.

O: Ja, jeg hører jo selvfølgelig "Sangtiden".... "Sølvsuper" klokken 7, "Sangtiden" klokken 8, "Naturens verden" klokken 9.

K: Er dette på søndagen?

O: Ja.

K: Så du står opp så tidlig på søndagen?

O: Nei, står ikke opp.

K: Nei, men du er våken? Så da ligger du i senga og hører da?

O: Ja, det er vanskelig å stå opp før den ["Naturens verden"] er ferdig, for der er det alminnelige folk som snakker om alminnelige ting. Interessante folk som intervjuer, for eksempel i "Sølvsuper", også er det veldig interessante folk som forteller om hva de har gjort og ikke har gjort, så det...

Berit (68) er imidlertid den av informantene som i sterkest grad gir uttrykk for å tilpasse døgnrytmen sin til radioen, og da spesielt yndlingsprogrammet "Sånn er livet". Hun betegner det som hennes "hellige time". Programmet har en så spesiell plass i Berits liv at hun har forsøkt å flytte Senioruniversitetets møtetidspunkt fra 11 til 12, "fordi det er så viktig for meg å få med meg "Sånn er livet"." Hun blir også svært lei seg dersom hun går glipp av programmet når hun er ute og reiser: "Å nå som jeg har vært bortreist og sånn, så har jeg jo tenkt at åhhh, nå mister jeg "Sånn er livet" denne uka." Som Scannell vektlegger med begrepet "dailiness", er radioen dypt integrert i lytternes hverdagsrutiner. Radioprogrammene organiserer Berit og de andre eldre lytternes tid, og de tar i bruk denne som sin egen rutine.

Radiolyttingens rutinemessige plass i eldres hverdag kommer også til uttrykk ved at ingen av informantene, med unntak av Else, planlegger radiolyttingen ut ifra programoversikten. Som Berit sier: "Nei, jeg kan det sånn mer eller mindre i hodet ja." De eldres bruk av radio er i høy grad en vane: radioapparatet blir slått på uten at man tenker, og handlingene hører til den del av hverdagen som kjører på autopilot. Oddvar uttrykker det på følgende måte: "Det er vel bare at man har vendt seg til, så blir det bare sånn. Det er vel omtrent som narkotika." Sammenligningen mellom den regelmessige radiobruken og narkotika er en beskrivende metafor på den rollen radioen har i eldres hverdagsliv. Hverdagen er en sosial og praktisk realitet, og en av radiobrukens grunnleggende funksjoner er nettopp å etablere og

vedlikeholde denne realiteten (Larsen 2001: 28). Et brudd på den daglige radiatorutinen oppleves som et hinder for å komme inn i hverdagen, og man kan slik si at de eldre er avhengige av sin vante radiobruk.

Dette kommer tydelig frem i intervjuet med Inge (92), som uttaler at han ”føler seg fremmed” hvis han kommer inn på en annen kanal enn P1. Vissheten om at P1 skal følge han gjennom dagen er et fast og trygt element i hans hverdagsliv: ”Når jeg slår på radioen, så har jeg P1. Ja, det vet jeg.” Radiobruken kan slik sees på som en måte å komme inn i dagliglivet på, da radioen sørger for at hverdagen ”melder seg” som en gjenkjennelig og stabil struktur. Det kan dermed sies å være en parallell mellom radioens forutsigbare programtilbud og den innstillingen til verden som mange radiobrukere vil bringes i, en innstilling hvor man kan ta store deler av verden for gitt. Jo mer ”automatisk” og selvkjørende hverdagen forekommer, desto mindre energi trenger radiobrukerne å bruke på å etablere hverdagen som et overskuelig handlingsfelt. En av måtene å få dagene til å ligne hverandre på er nettopp ved å skru på den samme radiokanalen hver eneste morgen (Larsen 2001: 33).

Medietilbudet kan slik sies å være tilrettelagt etter menneskers fundamentale behov for å organisere hverdagen som en gjenkjennelig struktur (Larsen 2001: 33-34). Ved å følge den samme strukturen hver eneste dag, finner Inge den identiteten han kan hevde seg med i hverdagen. P1s programflate er noe han kan gjenkjenne og identifisere seg med: ”Det er ingenting i veien for at jeg kan skifte kanal til en annen, men da trives jeg ikke da, men hvis jeg har P1, så slår jeg meg til ro.” Også for Berit er radio og hverdagsstemning en side av samme sak: ”Jeg har en veldig god venninne, men hun har ikke ro til å høre radio på formiddagen, for da gjør hun det hun må gjøre i huset sitt, hun er ikke ”in the mood”. Men jeg er der, hehe, jeg er i et annet ”mood”, hehe.” Inge og Berits innstilling til radioen som en nødvendighet for å trives og komme i rett stemning kan igjen settes i sammenheng med Scannels ”dailiness”-begrep, da radioen er så nært forbundet med deres daglige rutiner at den sees på som uunnværlig (Barnard 2000: 104).

En slik form for radiobruk kan også belyses med utgangspunkt i Careys oppfattelse av kommunikasjon som ritual. Denne oppfattelsen bygger på en tidlig metafor, hvor kommunikasjonens rolle er å konstruere og vedlikeholde en felles og meningsfull kulturell verden: ”The archetypal case under a ritual view is the sacred ceremony that draws persons together in fellowship and commonality” (Carey 1989: 18). Carey bruker avislesing som et

eksempel på en rituell handling. Avislesing er et ritual fordi avisen ikke bare bringer nyheter, men i store trekk er den samme hver dag. Avislesing som ritual handler derfor om den tilfredsstillende det er å oppleve at verden og tilværelsen har en grunnleggende orden og struktur. På samme måte som avislesing, kan radiolytting sees på som et ritual. Radiolytting som daglig ritual reetablerer verden hver eneste dag som en kjent og felles verden og medvirker til å bekrefte forskjellige atferds- og interaksjonsmønstre som en selvfølge. Selv om verden er fylt med kaos, uforutsigbarhet og risiko, så sørger radioens strukturelle og stilistiske regelmessighet for at forandringer ikke oppleves som voldsomme kontinuitetsbrudd (Larsen 2000a: 27-28).

Som det kommer frem ovenfor er radiobruken en integrert del av eldres hverdagsliv. Man kan faktisk si, som Roger Silverstone sier det om fjernsynsseing, at radiobruk *er* hverdagsliv (Silverstone 1989: 77). Silverstone tar utgangspunkt i nettopp vårt behov for en viss orden i livet når han skal analysere hvordan fjernsynet fungerer i hverdagen. Vaner, tradisjoner, ritualer og institusjoner på alle nivåer bidrar med sitt når vi prøver å finne balansen i livet. Som kringkastingmedium medvirker fjernsynet, sammen med radioen, til å angi en stabil rytme for befolkningens hverdagsliv, i en kjent og kjær veksling mellom diverse programformater og innslag. Disse følger folk fra de står opp til de sovner inn, dag etter dag, i pakt med årstider og høytider, år etter år (Silverstone 1994, ifølge Gripsrud 2002: 33-34). Med utgangspunkt i Silverstone, vil jeg nå innta et tverrmedialt perspektiv for å belyse hvordan radioen og fjernsynet i samspill bidrar til å strukturere eldres hverdagsliv.

4.1.3 Mediebruk og regelmessighet

Den objektive døgnrytmen viser at radioen er et utpreget dagmedium, mens fjernsynet er det dominerende medium om kvelden. Dette klare skillet mellom radio- og fjernsynsbruken som dag- og kveldsaktivitet gjør seg også tydelig gjeldende for den eldre delen av befolkningen, dette til tross for at de ikke er bundet opp til faste arbeidstider og kan disponere dagen slik de selv vil. På samme måte som radiobruken er fjernsynsbruken preget av faste rutiner, og er med på å underbygge den funksjonen mediene har i å strukturere eldres hverdagsliv.

Som jeg allerede har vært inne på er Roar (75) den som tydeligst, og mest bevisst, strukturerer hverdagen som en arbeidsdag. Hans mediebruk er en sentral del av denne rutinen, og

overgangen fra dag til kveld markeres ved å skru over fra radioen til fjernsynet klokken 18.30 hver dag. Fjernsynsseingen avsluttes klokken 21.15, når han går og legger seg:

R: Om ettermiddagen da jeg kommer inn, så står den [radioen] på til halv 7. Den derre 2'ern..da slår jeg av..

K: Nyhetene på TV2 kanskje?

R: Jaja. 2'eren først. Kvart over ni slår jeg av og legger meg.

K: Hver dag?

R: Ja, så og si. Nei, sånne tilfeller som i går [Valgsending], da tror jeg at jeg satt til den var halv 11. Da var jeg lei av å høre på de.

Det skal altså ekstraordinære hendelser som valg til for at Roar skal bryte med sin daglige rutine. Roar er ikke alene om å bruke mediene til å markere overgangen fra forskjellige tider av døgnet. For nesten alle informantene starter fjernsynsseingen med TV2s nyhetssending klokken 18.30, og for de fleste er fjernsynsseing så nært forbundet med kveld at det er utenkelig å se fjernsyn på dagtid. Dette synet gir også Roar sterkt uttrykk for:

K: Men tv-en da, det ville ikke falt deg inn å slå på den på morgenen?

R: Nei, er du gal! Aldri på morgenen nei. Aldri. Jeg slår den på klokken halv 7 om kvelden.

K: Men hvorfor vil du aldri se på den...

R: Er det noe å se på da?

K: Ja, de har jo sånn "God Morgen Norge"..

R: Ajajaj, nei det bryr jeg meg ikke noe om. Da er det bedre å høre på radioen.

Denne holdningen kommer også til uttrykk hos Trude (72):

K: Men du ser ikke Frokost-tv eller noe på morgenen?

T: Nei, det gjør jeg ikke. Og det har jeg jo sett når jeg har vært på jobb altså, men jeg skal si deg at jeg ble operert i kneet, også tenkte jeg at "nu kan jeg jo ikke gå så mye rundt", så tenkte jeg at jeg skulle se på. Men jeg synes det å sitte hjemme en formiddag virket veldig passiviserende, ja. Men det er jo det...ja. Synes ikke de gangene..jeg har jo sett det når jeg har vært på jobb, synes det virker litt..men det har vel gjerne litt med det å sitte og se fjernsyn om formiddagen, det virker helt feil. [...] Ja, men det samme er det jo det å lese en bok om formiddagen, det faller heller ikke så lett.

For Roar og Trude blir det altså helt "feil" å se på fjernsyn på dagtid. Dette må sees i lys av at fjernsynsseing forbindes med noe man gjør når man skal slappe av, og derfor ikke blir ansett å høre hjemme i den tiden av døgnet som er definert som arbeidstid. Til tross for at pensjonistene ikke lenger er tilknyttet arbeidslivet og dets forpliktelser, er fjernsynet fremdeles forbundet med en aktivitet man skal gjøre om kvelden, når man har "fri". Dagtimer blir slik sett på som arbeidstimer, uansett om man faktisk arbeider eller ei (Larsen 2000b: 124-129).

Selv om ingen av informantene bruker formiddagen eller ettermiddagen til å se på fjernsyn, har to av de kvinnelige pensjonistene, Else (82) og Elisabeth (79), integrert Frokost-tv i sin

daglige morgenrutine. Else og Elisabeths mer åpne holdning til å se på fjernsyn på morgenen enn mange av de andre informantene kan sees i lys av at de begge har vært hjemmeværende husmødre, og ikke har et så strengt syn på dagen som arbeidstid. I motsetning til sykepleieren Trude, som har motforestillinger mot å se på fjernsyn og lese på formiddagen, er ikke dette noe Else bryr seg videre om: ”Aldri, jeg får aldri dårlig samvittighet for noe jeg. [...] Sånn var min mor og forresten, hun sa av og til at ”I dag gir jeg fanden i tempelet og setter meg til å lese”. Så det kunne jeg godt gjøre.” Heller ikke Elisabeth får dårlig samvittighet av å bruke formiddagen til fritidssysler som lesing, og som husmor gikk lesingen ofte utover husarbeidet:

Ja, det var det som var det galne. Vett du hva, at det.. den kunne være så interessant altså, for jeg har ikke sånn at det..jeg må ha..for jeg er ikke sånn at jeg må vaske gardinene til alle tider..sånn har ikke jeg hatt det. Jeg har nå hatt det ryddig rundt meg, men jeg har aldri vært sånn voldsom..perfeksjonist! Så det var ofte at jeg kunne sette meg ned på formiddagen.. Når jeg leste ”Kristin Lavransdatter” første gangen så tror jeg det at, så tror jeg det at det var mye så gikk sånn litt på kanten. For det var jo litteraturen over all litteratur.

Til tross for de to husmødrenes åpnere holdning til å se på fjernsyn og lese på dagtid, blir ikke fjernsynet skrudd på igjen før 18.30 på kvelden. Som Elisabeth sier: ”Men så skrur jeg av når det [”God Morgen Norge”] er ferdig sånn i halv 10-tiden, da har jeg ikke det [fjernsynet] på mer før halv 7. Da har jeg radioen på hvis jeg er hjemme her.” Radioens dominerende posisjon på dagtid kan sees i sammenheng med radioens status som sekundærmedium. Radioens fleksibilitet gir lytteren mulighet til å utføre andre aktiviteter mens han/hun lytter (Crisell 1994: 11). Også tidligere forskning bekrefter at vår holdning til radioen er formålsrettet på en måte som ikke er mulig med fjernsynet. Mens fjernsynet krever at man setter andre aktiviteter til side når man ser på det, kan man med radio fortsette med gjøremålene mens man lytter. Innholdet kan tilpasses ens egne formål (Crisell 1994: 212). Dette gir også Else uttrykk for: ”Når jeg står og vever så liker jeg ofte å ha radio på hvis det er noe, da kan jeg konsentrere meg både om det de sier og vevingen.” Elisabeth trekker dette enda lengre: ”Jeg har lagt merke til at når jeg strikker så synes jeg at jeg er flinkere til å konsentrere meg om det jeg hører, merkelig nok.” Men årsaken til at de to husmødrene ikke bruker fjernsynet på dagtid utover Frokost-tv må ikke minst sees i lys av at de ikke synes programtilbudet passer dem:

Ja, jeg synes det er bedre kvalitet på radioen. Har ikke så mye tulleprogram altså, som på fjernsynet.. Jeg vet ikke, det er kanskje unge som ser på alt dette..det begynner forferdelig tidlig med alt dette som jeg ikke aner hva er. ”Glamour”, ”Rachel”, ”Date my mum”, ”Familietrøbbel”, ”Three Hill” (leser fra programbladet)..tenk de som gidder å se det! Å det er hele formiddagen med sånne greier altså, og det er på alle kanaler. (...) Så hvis en skal legge sammen det som er på fjernsynet og det programmet som er på radio, så synes jeg at summen av radioprogrammene er bedre enn summen på fjernsynet.

Dette fremgår også av at Else, og mange av de andre informantene, også lytter til radio om kvelden. De fleste har en faste rutine av veksling mellom radio- og tv-program. Mange gjør som Else, slår over på radioen etter at nyhetene på fjernsynet er slutt, før de skal legge seg:

Så vet du på kvelden så blir det jo mest fjernsyn, da blir det ikke så mye radio. Det vil si, jeg hører på radio før jeg går og legger meg. For da er det så mye bra musikk innimellom et program som heter "Herreavdelingen". Da sitter jeg nemlig og legger en kabal og hører på musikk. Også er det forskjellige program, på lørdagen, som "Nostalgia", det er et veldig bra radioprogram synes jeg. For eldre i hvert fall, for det er gamle opptak fra Chat Noir og fra forskjellige gamle program som du får biter i reprise som er veldig morsomme.

I tillegg til at mange av informantene er faste radiolyttere om kvelden, har også to av dem alltid radioen på om natta. Roar sovner hver eneste kveld med radioen på:

K: Men tar du med deg den [radioen] inn på sengen når du legger deg?

R: Jajaja. Åja. Ja, også sovner jeg ifra den, også våkner jeg midt på natten å da står radioen på og surrer. Jeg har det ikke så høyt, sånn at..ja, ved siden av å sånn.

K: Så du tar den med på sengen, også hører du noen minutt også dupper du av?

R: Ja, hvis det ikke er noe jeg er veldig interessert i, da sovner jeg ikke. Men hvis det er noe som jeg ikke er så veldig interessert i, da kan jeg sovne. Så våkner jeg i 3-4-tiden, da står radioen på og skravler [...] Ja, da skrur jeg den av.

Også Oddvar sovner til radioen hver kveld. Han har imidlertid radioen på hele natta, og bruker øreplugger for ikke å forstyrre kona som ligger og sover ved siden av:

K: Men er det slik at når du står opp, så er det første du gjør å skru på radioen?

O: Nei, den står på, jeg hører den i søvne også (ler).

K: Hele natta, står den på?

O: Ja, jeg sovner ifra den vett du, så..nei, jeg prøver å ligge sånn at, har ørepropp da vett du så..

K: Har du ørepropper?

O: Ja, ellers så får ikke hun [kona] sove.

K: Så detter de bare ut når du sovner da?

O: Ja, noen ganger, og noen ganger ikke (ler).

K: Så da har du faktisk radioen i ørene når du våkner da? Men tar du ut øreproppene da, når du står opp?

O: Når jeg står opp så tar jeg de ut, men radioen er jo der.

Som fremstillingen ovenfor viser er Eldres radiobruk svært fast, det samme lyttermønsteret gjentas dag etter dag. På samme måte som regelmessighet er et nøkkelord i radioens programflate, er dette en sentral egenskap også ved selve radiobruken. Dette kommer også sterkt til uttrykk i Eldres generelle mediebruk, som foregår i et fast mønster. Regelmessigheten er en viktig inngang for å forstå mediebrukens forankring i hverdagen. Jeg vil nå se nærmere på hvordan den rutinepregede mediebruken er forbundet med behov som springer ut av Eldres hverdagsliv.

4.1.4 Forklaringer på eldres rutiniserte radio- og mediebruk

Den subjektive døgnrytme viser at radioen, og mediene generelt, har en sentral rolle når det gjelder å strukturere eldres hverdagsliv. Det kan tyde på at denne funksjonen er enda sterkere for den eldre delen av befolkningen nettopp grunnet deres livssituasjon. Eldres svært rutinemessige bruk av radio og fjernsyn må sees i lys av at denne brukergruppen ikke lenger har et arbeidsliv å organisere hverdagen sin etter, og dermed bruker mediens programflate som et utgangspunkt for dette. Medietilbudets regelmessige døgnrytme kan tjene som en timeplan for mange eldre, da tilværelsen fort kan føles tilfeldig og intetsigende når den ikke lenger er bundet av faste arbeidstider og gjøremål (Haraldsen 1982: 49).

Her må det imidlertid understrekes at de fleste informantene er veldig aktive innenfor organisasjonsarbeid, frivillig arbeid og sosialt liv, slik at deres hverdagsliv består av langt mer enn mediebruk. Disse aktivitetene kan likevel ikke erstatte arbeidslivets faste organisering av hverdagslivet. Ut ifra livssyklusforklaringen kan man dermed si at eldres mediebruk gir dagen et slags arbeidsprogram, og dermed en meningsfull struktur. Mediebruken medvirker også i å skille mellom dag/kveld og videre arbeid/fritid. Eldre bruker altså mediens regelmessighet til å strukturere sin egen hverdag. I forhold til det klassiske uses- and gratificationsspørsmålet om hvorvidt det er mediene som gjør noe med subjektene, eller visa versa kan man altså si at det er de eldre som lar mediene gjøre noe med seg (Larsen 2001: 34).

På den annen side kan også den sterke funksjonen mediene har i å strukturere eldres hverdagsliv sees i lys av generasjonsforklaringen. Som jeg har vært inne på er radiobruk i hverdagen nært forbundet med den tradisjonelle arbeidsdagen. I tillegg til at radioens programflate er innrettet etter en slik organisering, viser også den ekstremt regelmessige objektive døgnrytmen at det er en struktur ”utenfor” selve radiobruken som organiserer atferden. Definisjonen av forskjellige tidsroms innhold, som ”arbeidstid” og ”fritid”, eksisterer ikke kun i kraft av objektive strukturelle vilkår (for eksempel arbeidstider), men som en internalisert, tidsdisiplinerende norm for hva som er ”passende” å gjøre på bestemte tidspunkter. Dette er verdier som den eldre delen av befolkningen er oppdratt med, og det er veldig sannsynlig at yngre generasjoner i samspill med blant annet ny teknologi vil bryte vekk fra en så tradisjonell organisering av tiden (Larsen 2001: 30). Eldres bruk av medier til å strukturere dagen som en slags arbeidsdag med radioen som et ”aktivt” medium på dagtid, mens kvelden er avsatt til fritid og fjernsynsseing, kan altså sees på som generasjonsbetinget.

4.2 Radioen som venn, informant og underholder

Et fellestrekk ved eldres radiobruk er at den har en sentral posisjon i struktureringen av deres hverdagsliv. Til tross for dette likhetstrekket, er et av undersøkelsens mest interessante funn nettopp hvor forskjellig de eldre lytterne bruker radiomediet. To svært ulike lyttermønstre gjør seg her gjeldende, og jeg vil på bakgrunn av disse kategorisere informantene i to grupper. Inndelingen gir et fruktbart utgangspunkt for å se nærmere på den ulike måten eldre bruker radioen på, og videre hvilke behov radiobruken tilfredsstillter. Fremstillingen vil ta utgangspunkt i avsnitt 2.5 Behovtilfredsstillelse, hvor radioens sentrale funksjoner på ”høre”- og ”lytte”-nivå ble gjennomgått.

Jeg vil begynne med å se nærmere på en funksjon som viste seg å være svært viktig for mange eldre lyttere, nemlig selskapsfølelsen radioen gir. For å belyse denne sentrale funksjonen på ”høre”-nivå vil jeg nytte Anderssons teori om ”det forestilte fellesskap”. Videre vil jeg se nærmere på to mer konkrete funksjoner knyttet til lyttenivå: dekking av informasjons- og underholdningsbehov. Gjennom fremstillingen vil det legges vekt på å sette den ulike radiobruken og behovene den dekker i forbindelse med livssyklus- og generasjonsforklaringen, for slik å belyse bakgrunnen for de ulike måtene å bruke radioen på.

4.2.1 ”Alltid”-lyttere og ”selektive”-lyttere

Som det kom frem av det forrige delkapittelet, 4.1 Strukturering av hverdagen, har samtlige intervjuobjekter en svært rutinepreget radiobruk, hvor samme lyttermønstre gjentas dag etter dag. Lyttermønsteret varierer imidlertid stort informantene imellom. Grovt sett kan man skille ut to dominerende lyttermønstre blant de syv informantene: de som alltid har radioen på, og de som bruker radioen mer selektivt. Som tabellen under viser, kan informantene slik deles inn i to grupper: ”alltid”-lyttere og ”selektive”-lyttere.

Tabell 3 Inndeling i lyttergrupper

”Alltid”-lyttere	”Selektive”-lyttere
Roar (75)	Else (82)
Inge (92)	Trude (72)
Elisabeth (79)	Berit (68)
	Oddvar (72)

”Alltid”-lytterne karakteriseres ved å ha radioen på hele den tiden de oppholder seg i hjemmet på dagtid. Radiobruken styres etter faste tidspunkt snarere enn programpreferanser, og innholdet er slik ikke det styrende for radiobruken. Viktigst er det at radioen står på. Den skrur aldri av, uansett om det kommer program informantene sterkt misliker. Lytteren velger i stedet å koble oppmerksomheten ut. For de ”selektive”-lytterne er det tvert imot innholdet som står i fokus. Programmene som lyttes til er valgt ut på bakgrunn at de ”gir” informantene noe i form av informasjon eller underholdning. Denne lyttergruppen setter pris på stillhet, og radioen skrur av når det kommer noe de misliker.

Som det kommer frem ovenfor står de to dominerende måtene å bruke radioen på i sterk motsetning til hverandre. Mens det for de ”selektive”-lytterne er innholdet som står i fokus, er det sentrale poeng for ”alltid”-lytterne at radioen bare *er* der. En slik bruk av radio kan knyttes opp til radioens sosiale funksjoner. Jeg vil her se nærmere på nettopp hvordan denne lyttergruppen bruker radioen, og hvilke sosiale funksjoner den tilfredsstillter.

4.2.2 ”De ensommes kanarifugl”

For ”alltid”-lytterne er det å være hjemme ensbetydet med radiolyd. Roar (75) har på radioen hvert eneste minutt han oppholder seg i leiligheten på dagtid: ”Må ha radioen på, kan ikke sitte her uten radio, det går ikke an.” Radioen oppfattes som en så sentral del av hverdagslivet at Roar faktisk ikke hadde klart å oppholde seg i hjemmet uten. På spørsmål om hva han hadde følt dersom radioen ikke hadde fungert en morgen svarer han: ”Ja, da er det om å gjøre å komme seg ut. Da hadde ikke jeg blitt gammel her inne.” Også Inge (92) har alltid radioen på når han oppholder seg på rommet sitt på aldershjemmet. Han har til og med radioen på når han er nede og spiser: ”Jada, den er alltid..den står på den. Den står på når jeg går ned også den.”

For Roar og Inge er altså det sentrale poenget at radioen står på, snarere enn det innholdsmessige aspektet. Dette kommer tydelig frem ved at de hører på alt som sendes, og ikke kan nevne noen program eller yndlingsprogram de hører på:

K: Men planlegger du noen gang hva du skal høre på radioen, eller..?

I: Nei, jeg hører på det som er. Også er det musikk, å det er jeg veldig glad i, også er det da andre ting inni mellom, og det hører jeg selvfølgelig på. Det er mye interessant der. Også er det værmelding, og vind og vær vett du.

K: Men er det noen andre sånn yndlingsprogram du har?

I: Jeg hører på alt.

K: Men er det noe du liker spesielt godt?

I: Jeg kan ikke fortelle deg det nå. Det er musikk, det er jeg interessert i. Så skiller jeg liksom det ut, det som er godt det hører jeg på, og det som ikke er bra, som jeg ikke interesserer meg for, da legger jeg meg ned, også sovner jeg.

Som Mendelsohn (1964) påpeker, skiller lyttere i liten grad ulikt innhold fra hverandre, men bruker radioen som en følgesvenn og til å strukturere dagen. Radioens viktighet ligger dermed i de psykologiske behovene den dekker, snarere enn den andelen tid mennesker bruker på å lytte til den (Mendelsohn 1964, ifølge Crisell 1994: 212). Måten Roar og Inge bruker radioen på må sees i lys av at radioen gir dem nettopp en følelse av selskap. For de to pensjonistene har radioen den funksjonen Valeur betegner som ”de ensommes kanarifugl”:

Vi får lett en følelse av at radioen, den er ikke for oss [unge], den er for folk som har tid til å ta det med ro, den er for ensomme mennesker i avsidesliggende strøk, den er for folk som trenger den kontakten et apparat med lyd i kan gi i en ensom stue – en slags erstatning for dem som ikke har kanarifugl (Valeur 1970: 4).

At radioen brukes til å motvirke ensomhet kommer tydelig frem når de to pensjonistene kommer inn på bakgrunnen for sin radiobruk. Roar begrunner radiobruken med at han ikke skal føle seg alene: ”Ja, jeg hører på akkurat hva det er, bare radioen står på. At jeg ikke er alene, så føler jeg at jeg ikke er alene. Nå når du er her kan radioen bare stå av, da har jeg noen å snakke med.” Også for Inge har radioen en sentral sosial funksjon, som han selv sier: ”jeg har jo ikke annet å gjøre enn å sitte her.” Radioen har sin styrke i at den kan brukes mer ”hensiktsmessig” av den enkelte bruker enn noe annet medium, fordi oppmerksomheten lytteren er i stand til å gi i liten grad er bestemt av programmene den tilbyr, men av de høyst ulike, men rigide omstendighetene i lytterens liv (Crisell 1994: 212-213).

Roar og Inges radiobruk må sees i kontekst av deres livssituasjon. Roar flyttet til sentrum for ett år siden, og bor alene i en leilighet uten noe særlig sosialt nettverk. Han har heller ingen gjenlevende familie. Han oppsøker, som tidligere nevnt, Seniorsenteret hver dag og aktiviserer seg i tillegg med eldredans hver uke. Inge bor på aldershjem i sentrum, men til tross for at han bor i samme hus som en rekke eldre i samme situasjon, beskriver han tilværelsen på hjemmet som svært ensom. Han oppholder seg på rommet hele dagen, med unntak av måltidene som han spiser nede sammen med de andre beboerne. Dette er likevel ikke noen sosial aktivitet:

K: Jammen det er vel litt kjekt?

I: Nei, da sitter jeg for meg selv, det er ingen som snakker til deg.

K: Ikke?

I: Nei, ikke uten at du treffer på noen kjente, de kjente karene, som du liker.

K: Så når du har spist kaffe og kaker, da går du opp på rommet igjen?

I: Som oftest går jeg ut og tar meg en røyk, går utenfor døren, sitter på en benk. Til jeg fryser, og da går jeg inn igjen.

K: Også går du opp på rommet ditt?

I: Så går jeg opp på rommet ja.

Inges høye alder og dårlige helse gjør han mer eller mindre sosialt isolert. Han er nesten blind og hører veldig dårlig. Hørselen er avgjørende for kommunikasjon og sosialt samvær (Daatland og Solem 2000: 48), og hørselssvekkelsen gjør det vanskelig for Inge å snakke med de andre beboerne på aldershjemmet:

De går de. De går fra bords, de går opp til seg selv. Eller så går de rundt i rommene da, setter seg ned. Men du skjønner – det er ikke hjelp i å sette seg ned alle plasser. Hvis jeg setter meg ned... så snakker jeg til de, så hører de ikke. Det er ikke noe mål å snakke med dem, når ikke de hører hva jeg sier. Også kan ikke jeg høre hva de sier. De snakker så dårlig. Det er veldig dårlig snakk hos mange av de eldre.

Inges situasjon gjør at radioapparatet blir svært viktig for å holde kontakt med omverdenen. I tillegg til at helsen hans gjør det vanskelig å kommunisere med andre, hindrer den han også fra å bruke andre medier enn radioen: ”Derfor er radioen god. For ikke ser jeg, og jeg kan ikke lese avisen vett du. Også kan jeg ikke se i blad. Også kan jeg heller ikke se fjernsynet.” Inges høye alder gjør også at han må sitte mye i ro, da han har vondt i hodet og fort blir trøtt. Hans radiobruk må sees i sammenheng med hans svekkede fysiske helse, og den kan sies å fungere som et substitutt for personlig kommunikasjon. At Inges radiobruk kan sees i sammenheng med hans livssituasjon er også noe han selv gir uttrykk for:

Jeg hørte ikke på radioen på samme måte da [før han ble pensjonist] som nå. Det gjorde jeg ikke. Jeg har ikke hørt på radioen hele mitt liv må du tro. Nei, det har jeg ikke. Jeg har jo hørt på radioen, men jeg hadde jo fjernsynet, det stod jo på. Om kveldene, alt som var på fjernsynet, det såg jeg jo på, da kunne jeg høre - og se. Så da hadde jeg fjernsyn, men nå har jeg ikke det.

Også Roars bruk av radioen som selskapsfunksjon må knyttes til hans livssituasjon. At radioen er et substitutt for pensjonisttilværelsens mangel på menneskelig kontakt kommer tydelig frem når han forklarer hvorfor han ikke hadde klart å være i leiligheten uten radioen: ”Har alltid vært vant til å, har vært til sjøs vett du, har alltid vært vant til å være sammen med folk. Alltid. Bestandig. Både i messa, og ute på dekk, jeg jobba på dekk.”

I likhet med Roar og Inge, bruker også Elisabeth (79) radioen for å fylle hverdagen med lyd, slik at hun ikke skal føle seg så ensom. Hun lar radioen stå på uansett om det kommer noe hun ikke liker, fordi hun ikke klarer å håndtere stillheten og følelsen av å være alene:

Nei, jeg tror jeg lar det stå på, ja jeg farer nå her og vimser litt så står det der. Og det er litt vanskelig altså, med å...jeg føler akkurat at..om det er det moderne menneske..vi må ha noe som ramler ved siden av oss. Og en og annen gangen må jeg tanke at ”nå må jeg ha fred og ro”. Og det er veldig vanskelig å venne seg til at det er helt stilt. Og det er jeg litt lei for at jeg ikke klarer. [...] Jeg vett bare at jeg er ikke så flink å være alene. Det er da jeg begynner med grublinga mi. Det er visst familiesvakhet. Alt som kan komme.

Elisabeth er enke, og bor som Roar og Inge¹¹ for seg selv. Det er neppe tilfeldig at alle de tre ”alltid”-lytterne er enslige. Som forskning på det gerontologiske felt viser, er sivilstand den mest sentrale faktoren i forhold til ensomhetsfølelse. Langt flere aleneboende sier seg ensomme enn personer som er gifte og samboende, noe som må sees i lys av at en partner både gir selskap og trygghet. Dette gjelder særlig i eldre år, når man tilbringer så mye av døgnets tider i hjemmet (Daatland og Solem 2000: 170). Bruk av radioen som selskapsfunksjon kan slik knyttes opp mot sivilstatus. Ofte blir fjernsyn og radio ønsket velkommen som en venn, noe å lytte til når man er alene i huset (Gauntlett og Hill 1999: 192). At sivilstatus har betydning for radiobruken kommer også frem i samtalen med den ”selektive”, gifte lytteren Trude (72): ”Hvis jeg var alene, så tror jeg nok kanskje jeg hadde hørt mer på radio, men det var kanskje for å..som de sier noen, at de har radioen på for å..når de går ut også, for at det skal være en stemme..at det skulle være for å ha bakgrunnsstøy.”

Sivilstatus påvirker også radiobruken på andre måter. Å bo sammen med en annen person innebærer å ta hensyn til den andres ønsker og behov, noe som kan hindre en fra å høre mye på radio. Av samtalen kommer det frem at Trude ville lyttet mer til radio dersom det ikke hadde vært for at ektemannen misliker det:

Nei, det er vel egentlig..har vel litt med det atte..jeg tror ikke mannen min liker at den skal stå på hele tiden. [...] Du kan liksom ikke sitte og høre på et program når du er to. Hvis ikke mannen min har lyst å høre på det da, så blir det veldig forstyrrende for han da, for han leser jo mye.

I tillegg til sivilstatus kan det også tyde på at kjønn er en faktor som har betydning for radiobruken. Som den gerontologiske forskningen viser er ekteskapet og parforholdet særlig viktig for mennene, da familielivet til dels blir skapt og vedlikeholdt av konene. Else (82), som er ”selektiv”-lytter og enke, mener også at det er vanskeligere for menn å bli alene enn kvinner fordi mennene står ovenfor en radikalt ny tilværelse:

Ja, for du vett at når en dame blir alene, mister mannen, så er jo huset akkurat det samme, du tar deg av det på samme måte som du har gjort i alle år, for det forsvinner jo ikke med mannen. Så derfor så holder

¹¹ Selv om Inge bor på aldershjem kan han regnes som aleneboende, da institusjonstilværelsen ikke innebærer noe videre sosialt liv for han.

du jo på med akkurat det samme, så det blir ikke... Der blir det jo ikke noe forskjell. Men for en mann blir det veldig forskjell. I hvert fall for menn fra min generasjon, det er mange der som nesten ikke har vært på et kjøkken vett du.

For Else, som har vært husmor hele livet, medførte altså ikke mannens bortgang noen drastisk endring i hennes daglige virke. Hun har alltid vært hjemme alene og stelt mens mannen var på arbeid. Overgangen ville blitt langt større for en mann av den generasjonen, som måtte ha beveget seg inn på huslige områder han aldri tidligere har vært involvert i, samt venne seg til å oppholde seg i huset alene. I motsetning til de hjemmeværende kvinnene, har de fleste mennene hele livet vært vant til å ha mennesker rundt seg, både ute i arbeidslivet og i hjemmet. Den nye tilværelsen kan fort føles tom og ensom, og radioen kan fungere som en kompensasjon for den tapte menneskelige kontakten.

Samtidig som radioen sørger for å igjen fylle huset med lyd, kan radioen også brukes til å integrere lytterne inn i den sosiale verden. Radioen kan bringe lytterne inn i det Schultz kaller en vi-relasjon med andre mennesker. Å tre inn i en vi-relasjon krever nærhet og bevissthet med ”de andre”, personene vi relaterer oss til i hverdagslivet. Det er nettopp denne nærheten og bevisstheten radiolytterne prøver å oppnå når de bruker radioen til å integreres inn i en felles verden og uttrykke deltakelse gjennom kommunikasjon (Larsen 1997: 195). Man kan slik si at lytterne bruker radioen til å binde seg nærmere sammen med andre lyttere ved å ha vært vitne til samme hendelse (Mendelsohn 1964: 245). Som Benedict Anderssons vektlegger, gjør kommunikasjonen det mulig å forestille seg nasjonen som et fellesskap, hvor man kan ha inntrykk av å være tilstede sammen med sine landsmenn (Anderson 1996: 267). Radioen kan imidlertid også ha sosiale funksjoner på mikronivå. Dette vil jeg komme tilbake til når jeg nå skal se nærmere på de ”selektive”-lytterne, og de mer konkrete behovene radioen dekker på ”lytte”-nivå.

4.2.3 Behovet for informasjon og underholdning

Et sentralt element ved de ”selektive”-lytternes radiobruk er fokuset på program og programmateriale. I motsetning til ”alltid”-lytterne er det selve innholdet som står i fokus, ikke radiolyttingen i seg selv. Denne lyttergruppen har dermed et vesentlig nærmere forhold til programpostene de lytter til, og har sine faste program og yndlingsprogram. Else (82) er den i undersøkelsen som i størst grad skiller seg ut som selektiv radiobruker. Hun bruker ofte programoversikten som utgangspunkt for sin mediebruk: ”Jeg liker best å plukke ut program både på radio og fjernsyn altså, jeg gjør det. Jeg må ha litt ro. [...] Jeg kan ikke ha bare lyd på

altså. Nei!” Det hender også at Else skrur på radioen for å høre om det er noe av interesse, men dersom det ikke er det skrur hun av igjen og sjekker programoversikten når det kommer noe: ”For det er jo ikke nødvendig å sette på hvis du ikke har lyst på.”

Også Berit (68) deler hennes syn: ”Jeg bruker mye stillhet også, er veldig glad i stillheten, det er ikke sånn at jeg må ha radioen på for å føle at jeg er i live, det er ikke sånn, nei. Det må være program som jeg kan hente inn litt av.” Selv om Else og Berit, i likhet med ”alltid”-lytterne, bor alene, er det altså radioens konkrete nytteverdier som står i fokus, ikke dens selskapsfunksjon. Som Berit uttrykker: ”Det er jo ikke kjekt å bli skilt, men jeg har masse innhold i livet mitt, så jeg går ikke rundt og tenker at ”nei nå hører jeg ikke en lyd, nå må jeg sette på noe”. Det er ikke slik det fungerer hos meg.” Else og Berits selektive radiobruk kan sees i sammenheng med at de begge er veldig aktive på fritiden, både i ulike fritidsaktiviteter og organisasjoner. Som gifte Trude sier: ”Ja, for hvis du er hjemme, så vil det jo kanskje være mer naturlig [å høre på radio]. [...] Jeg er jo en del ute av huset. Så er det jo godt med den stillheten og, ikke sant, at det ikke surrer og går alle steder.”

Til tross for at de ”selektive”-lytterne har en mye mer bevisst bruk av radio enn ”alltid”-lytterne, betyr imidlertid ikke dette at radioen ikke kan fungere som selskap for også denne gruppen. Dette kommer tydelig frem av Elses (82) svar på hvordan det ville vært uten radioen: ”Ja, du vet det ville blitt kjedelig. Jeg ville jo mistet mange program som jeg vanligvis hører på. For ikke å snakke om at det er jo selskap i det og.” På samme måte som at radioen kan fungere som selskap for de ”selektive”-lytterne, har følgelig også radioen mer konkrete nytteverdier for ”alltid”-lytterne enn funksjonen som ”de ensommes kanarifugl”. Både Roar og Inge bruker radioen for å få med seg nyheter og for å holde seg oppdatert. Radioen kan imidlertid brukes til å integrere seg i den sosiale verden også på ”lytte”-nivå. Innholdet gir lytterne noe å snakke om, og kan tjene som et ”sosialt smøremiddel”. Radioen gjør slik uformell kommunikasjon mellom folk lettere (Mendelsohn 1964: 245). Informasjonen den gir kan nyttes som en måte å tre inn i en reel, lokal kontekst i hverdagslivet (Larsen 1997: 194). Inge bruker eksempelvis informasjonen fra morgennyhetene til å komme i kontakt med de andre beboerne ved frokostbordet:

I: Ja, jeg har jo anledning til å fortelle de nede ved bordet, de som kom ned før meg, hva jeg har hørt oppe, og hva jeg er interessert i. Å d e jo klart at det jeg er spesielt interessert i, det er de andre også. Å når jeg forteller dem da, at ”det sier de i dag”, ja så hører de på det.

K: Så da kan du informere de andre litt?

I: Nettopp! Ja.

K: Å det er jo litt kjekt?

I: Det er veldig kjekt ja. Jeg blir regnet for en som kan alt (ler).

Selv om radiobruken kan ha sosiale funksjoner for de ”selektive”-lytterne også, er det ikke dette som er deres primære formål ved å lytte til radio. Jeg vil derfor fokusere på de mer konkrete nytteverdiene radioen gir for denne gruppen, i form av informasjon og underholdning.

Som jeg tidligere har vært inne på skiller den eldre lyttergruppen seg ut i forhold til sin interesse for nyhets- og informasjonsprogram, noe som tydelig fremgår av tabell 4 (se neste side). Tabellen viser også at lyttingen til disse programkategoriene øker i takt med alderen (www.medienorge.uib.no, c). Som Haraldsen (1981) viser til, innebærer økende alder økende interesse for nyhetsprogram og praktisk informasjon, og minkende interesse for en del underholdningsprogram. Dette fremgår også tydelig av undersøkelsen om eldres radiobruk, der nyhets- og informasjonsprogram skiller seg ut som det mest populære programinnholdet. Radiobruken blir av mange begrunnet med nettopp informasjonsbehovet, som Oddvar (72) som hører på radioen for ”å få informasjon og å følge med på det som foregår i samfunnet.” Han uttrykker videre at ”Det som er mest interessant er jo når det er informasjon.” Fakta står generelt høyt blant de eldre lytterne, og mange av intervjuobjektene legger vekt på at det vesentligste innholdskriteriet er nettopp at det er basert på virkeligheten. Som Roar uttrykker det: ”Fakta er det fineste jeg hører. [...] Alt mulig når det er fra virkeligheten. Det liker jeg veldig godt. Det er fakta det. Det andre er bare tull. Oppspinn!”

Tabell 4 Andel lyttere som har lyttet til ulike typer radioprogram en gjennomsnittsdag i 2006, fordelt på alder (prosent).

Alder	Nyheter	Underh.	Distr. progr.	Pop. mus.	Vær- mld.	Kult. info.	Annen Info.	Sport	Relig. progr.	Klas. mus.
9-12	16	30	6	25	0	0	0	0	0	0
13-15	15	32	0	46	0	0	3	0	0	0
16-19	29	39	7	59	4	0	2	2	0	0
20-24	40	64	18	54	5	2	0	9	0	0
25-34	46	52	17	49	10	3	5	3	0	1
35-44	56	46	31	38	12	3	5	5	0	2
45-54	60	50	34	31	12	8	12	6	1	2
55-66	63	46	53	20	23	6	14	4	4	3
67-79	69	40	53	17	30	7	17	7	7	10

Kilde: Medienorge

Som det fremgår av tabellen ovenfor er nyheter og distriktsnyheter det eldre lytter mest til. Radioens styrke består nettopp i at det er et enkelt og fleksibelt medium som raskt kan formidle nyheter, og radioen er særlig effektiv til å dekke uventede hendelser (Schwebs og Østbye 1999: 55). Ved store hendelser vender folk seg til radioen som en kilde til umiddelbare nyheter i et forsøk på å holde tritt med hendelsene ettersom de inntreffer (Mendelsohn 1964: 244). Som Else (82) uttaler: ”Hvis det er noe som foregår, sånn som Burma vett du, så blir jeg jo veldig nysgjerrig for hver gang nyhetene kommer. Da har jeg hatt på radioen på Nyhetskanalen innimellom for å høre utviklingen.” Andre legger imidlertid mer vekt på de lokale nyhetssendingene, som Elisabeth, som hører på P1 nettopp for å få med seg lokalen: ”Men jeg liker TV1 [P1] på den måten at det er..ifra..det er Hordalandsnytt. Det er her ifra Bergen.” Oddvar hører også hovedsaklig på P1 og lokalen, men han kritiserer NRK Hordaland for ikke å ha en dyp nok nyhetsdekning:

Å da synes jeg det er så forunderlig at en radio i Bergen by, så stor by som den er, ikke kan.. en formiddagssending ikke kan fylles opp med ting som skjer. [...] Jeg vil heller høre på at de snakker om ting som skjer, hvordan det skjer, hvorfor det skjer, enn bare å si at det skjer. I nyhetene bare sier man at det skjer. Så kunne man jo fått hørt hvorfor det skjedde, hva som skjedde, hvem som er interessert. Det er mye som kan fortelles om en sak, enten det er en bybane eller et valg. Jeg tror med så mye radio som jeg hører så har jeg ikke oppfatta informasjon om Fylkestingvalget for eksempel. Aner ingenting hva som skulle skje med Fylkestinget..

Til tross for at Oddvar kritiserer nyhetssendingen, hører han den samme sendingen flere ganger allerede før han har stått opp: ”Ja, den hører jeg dessverre alt for mange ganger. Jeg våkner klokken 6 og står opp klokken 8, å da blir det jo mange ganger å høre de samme nyhetene.” Også Berit gir uttrykk for å høre nyhetssendingen mange ganger: ”Ja, ja, det gjør jeg. Om igjen og om igjen og om igjen..” Det kan slik virke som om lytterne ikke kan få nok av nyheter. Nyhetssendingen blir lyttet til uansett om den er en omredigert versjon av det man allerede har hørt, om det er blitt lagt til en eller to nye detaljer, eller om den rapporterer ferske nyheter (Mendelsohn 1964: 244). At Oddvar og Berit velger å høre nyhetssendingen så mange ganger kan sees i lys av at dette er en del av deres daglige rutine, men det kan også sees på som et uttrykk for et reelt nyhetsbehov. Basert på en kvalitativ studie om fjernsynets rolle i menneskers hverdagsliv i England, hevder Gauntlett og Hill (1999) at eldre føler behov for å være topp oppdatert på nyheter. Forskerne hevder videre at frykt for å falle utenfor samfunnet gjør at eldre overkompenserer nyhetsseingen.

I tillegg til å sikre seg en nyhetsoppdatering på lokalt plan, sørger Oddvar også for å få med seg en videre nyhetsdekning før han går på jobb om morgenen:

K: Men når du står opp om morgenen, du våkner jo til radioen, også skrur du på radioen når du går ut på badet?

O: Der står den på ”Alltid Nyheter”. Så der blir jo litt variasjon.

K: Hvorfor står den på ”Alltid Nyheter” på badet?

O: Nei for da har jeg hørt Hordalandssendingen fem ganger.

K: Så da er du lei?

O: Ja, da har jeg fått samme grøten fem ganger. Og du vet der har du ”Politisk Kvarter”, ”Utenriksmagasinet”, der foregår det...altså der er det litt mer voksenradio, jeg er 72 år vett du.

K: Så da våkner du til lokalnytt, også går du på badet og får litt mer verdensnytt?

O: Ja, det er jo nyttige ting som snakkes om der, og litt mer enn akkurat minnemyr.

Også Berit sørger for å holde seg topp oppdatert på nyhetsfronten. Hun lytter til og med på ”Samenytt” hver dag klokken 13.30, fordi hun ”synes det er litt interessant at det er vårt land også vet vi så lite om det.” Hagen (1992) fant i sin studie av ”Dagsrevyen”, at det å se nyheter oppleves som en slags borgerplikt av mennesker generelt. Å få med seg nyhetene er viktig for å følge med og være en aktiv samfunnsborger. For noen av informantene er det tydelig at nyheter er viktig nettopp fordi det holder dem oppegående og skjerpede i hodet. Dette kommer ikke bare til uttrykk gjennom nyhetssendinger på radio og fjernsyn, men også gjennom lesing av aviser, tidsskrift og lignende. Som Trude (72) sier: ”Ja, men det skal du jo som eldre, da bør du lære noe nytt hver dag sier den ene professoren på nevrologen. For det hjelper ikke bare å løse kryssord sier han (ler).”

Behovet for å følge med og stadig tilegne seg ny kunnskap kommer også til uttrykk gjennom den svært sentrale plassen ulike informasjonsprogram som ”Verdt å vite” og ”Sånn er livet” har i mange av informantenes hverdag. Else betegner disse formiddagsprogrammene som ”noe av det mest interessante på radioen.” Spesielt interessant synes hun ”Verdt å vite” er: ”Blir opplyst om mange ting da, både sykdommer og problemer og samfunnsting som er nyttig. Ja, ”Verdt å vite” heter jo også programmet.” For Berit, har som tidligere nevnt, ”Sånn er livet” en svært spesiell plass i hennes hverdag. At hun ser på programmet som nyttig og lærerikt kommer tydelig frem ved at hun betegner det som ”sitt Senioruniversitet”. I 2004 skrev hun et brev til P2 og daværende kringkastingssjef Bernander under tittelen ”Ros, takk og heder til dyktige medarbeidere” (se vedlegg 2). I brevet berømmer hun, som utdraget viser, programposten:

Jeg omtaler for eksempel ”Sånn er livet” som mitt private Senioruniversitet – hvor den gode, lange samtalen står i fokus. Nå nærmer jeg meg mitt hovedanliggende: Jeg vil takke redaksjonen og alle medarbeiderne for denne programposten og for det nybrottsarbeidet som er utført gjennom de 20 siste år! Jeg vil formulere det slik: Disse fremragende kvinnene har lært det norske folk å SAMTALE OM VIKTIGE, VANSKELIGE TEMA- OG TABUEMNER!

Berit er en svært engasjert og aktiv kvinne. Når hun ble pensjonist syntes hun at hun måtte gjøre en samfunnsnyttig innsats, ”sånn at jeg fortjener å få denne pensjonen utbetalt.” Hun meldte seg derfor på kurs i Kirkens SOS som samtalemedarbeider i tillegg til at hun tok guideeksamen. Som Haraldsen (1982) påpeker øker vanligvis organisasjonsdeltakelsen i humanitære og religiøse foreninger og lag etter pensjoneringen. Berit er til sammen medlem i 17 ulike organisasjoner, og betegner radiobruken som ”en bit av et totalengasjement.” Hun bruker kunnskapen hun erverver seg fra ”Sånn er livet” i sitt dagligliv, samtidig som hun gir programledelsen tips om saker de kan utdype og følge opp ut ifra den kunnskapen hun har tilegnet seg gjennom sitt engasjement i de ulike organisasjonene. Berit brukte eksempelvis kjennskapen til Kirkens SOS og Fylkesforeningen for etterlatte ved selvmord da hun nylig ringte inn til programmet for å tipse om mulig oppfølging av temaet selvmord:

Da snakka jeg om dette med selvmord, om de kunne følge det opp for da hadde han program om at folk er så forsiktige, og går rundt grøten å sånne ting, at det er riktigere å kalle en spade for en spade. Så sa jeg at hvis de vil følge opp dette her så kan de jo ta og intervju Kirkens SOS, som er den organisasjonen i vårt land som har jobba med dette lenge. [...] For det kom ikke frem her at det er en organisasjon som gjør noe for å fange opp. [...] Så forteller jeg at det finnes fylkesforeninger sikkert i alle fylker, også kan de og hvis de vil, føler at dette er en oppgave som de vil opplyse om, så bruk det som et tema en annen gang. Så sånn bruker jeg radioen.

I tillegg til sin nære kontakt med "Sånn er livet"-redaksjonen, ringer Berit også inn til Bergens Tidende og gir ros og ris. Den tidligere allmennlæreren begrunner sin nære kontakt med media med at hun ser på det som nyttig: "Men det er noe med å være en stemme i samfunnet. Jeg er ikke politisk, verken skolert eller engasjert, men jeg kan gjøre sånne "lærerting". Oppdragerrollen den ligger i hele ryggmargen (ler). Jada, sånn er det." Berits "oppdragerrolle" kommer også til uttrykk ved at hun prøver å få sine barn til å høre på "Sånn er livet", og det hender at hun sender dem en SMS med beskjeden "Lytt på radio!" Hun mener "Sånn er livet" er noe de kan dra nytte av i sine hverdagsliv:

Hvis det er noe som er relatert til jobben hans [sønnen] som politimann for eksempel Og det er det jo. Stadig vekk er det noe på "Sånn er livet" med..ja..ungdom i drift og sånne ting, ikke sant. Og dette som er med familier og barn og oppvekst og oppdragelse og.. Det er ULIKELIG – det betyr uhorvelig/veldig - mange program som er relatert til ja, folks dagligliv.

Som det kommer frem ovenfor har radioen en svært sentral plass i Berits hverdagsliv, både ved at hun bruker mye tid på radiolytting, men ikke minst fordi hun bruker den aktivt som kilde til kunnskap som hun drar nytte av i dagliglivet. Kommunikasjonen går imidlertid begge veier, da hun nytter kunnskapen fra hverdagslivet og organisasjonsdeltakelsen til å forsøke å influere agendaen radioen setter. Man kan dermed si at Berit fremdeles er høyst aktiv i sin "oppdragerrolle", selv etter at hun har pensjonert seg som allmennlærer.

Berits bevisste programvalg preger ikke bare radiobruken, men hele hennes mediebruk. Fjernsynet er plassert på et eget mørkt rom på loftet, "hålo", for å begrense fjernsynsbruken: "Så det er ikke spesielt koselig å sitte der, det må være programmer som suger meg til seg. [...] Jeg ser bevisst på fjernsyn, plukker ut [fra programbladet]." Berits bruk av fjernsynet støtter opp om hennes strenge bruk av radio som informasjonskilde. I likhet med radioen, er det kunnskap som kan nyttes i hverdagslivet som står i høysetet snarere enn underholdningsfunksjonen. All mediebruken har et mål og en mening, selv underholdningsprogram, som hun ser på "for språkets skyld": "Jeg liker engelske..dannet engelsk synes jeg er morro å høre på. [...] Så leser jeg ikke engelsk, jeg rekker jo ikke å lese bøker, så jeg synes det er..da får jeg det gratis inn når jeg ser filmer." Hun trekker frem "Med hjartet på rette staden" som et program hun følger med på, mens action på den annen side er noe hun misliker, og betegner som "tåpelig".

I likhet med Berit, vektlegger også Oddvar (72) at underholdningsprogrammene må gi noe: "det må være et innhold i det du holder på med." Han trekker frem "Vinbaronen" og "Med

hjartet på rette staden” som fantastiske program: ”for da er vi i et miljø som vi kan identifisere oss med. Det er folkelig, det er nede på jorda, det er ikke.. Sånn amerikanske actionfilmer, noen ganger kan det være artig å se, men det...” Blant radioprogrammene er ”20 Spørsmål” hans favoritt: ”de har en programleder som har et språk med et ordforråd som er elegant, og de som er med er veldig rappkjefta, de er snartenkt, de er veldig gode. Men det er dobbelt så godt program på radio som når de kjører det på fjernsyn, synes jeg.” Oddvar og Berit vektlegger altså at underholdningsprogram skal gi dem noe utover den rene underholdningsverdi, som Oddvar uttrykker det: ”jeg liker ikke bare fjas.” I tråd med Haraldsens påpekelse om at økt alder innebærer mindre interesse for en del underholdningsprogram, legger Oddvar vekt på alderen når han begrunner sine programpreferanser: ”Ja, det er jo stort sett det [informasjon], for jeg er jo så gammel at jeg har ikke bruk for så veldig mye underholdning.”

Mens Oddvar bruker alderen som en forklaring på hvorfor han ikke trenger underholdning, er det for Elisabeths del nettopp alderen og livssituasjonen som er årsaken til hennes underholdningsbehov. Elisabeth synes, som tidligere nevnt, at det er vanskelig å være alene og føler seg ofte deprimert. Hun sliter med å håndtere nyhetsbildene hun får inn i stua via fjernsynet: ”Du sitter her alene i stua og disse her HIV-smitta nå som sitter så syke, disse små ungene vett du, og da hender det at jeg må gå på kjøkkenet.” Hun har flere nyhetshendelser som hun ikke klarer å få ut av hodet, noen hun forbinder med sin pensjonisttilværelse:

Ja, det er ting altså..det er rart, som sitter så fast at jeg kan ligge og velte meg litt i senga. [...] Og da..det er sikkert fordi at jeg går alene her, og da er det veldig vondt å ikke klare å få det vekk. Men det forbinder jeg med at vi går alene. Der har de det bedre de som er ute i arbeid. Veldig mye bedre. Jeg har vært såpass mye ute i arbeid, at jeg vet, at da blir det ikke sånn.

Mens sterke nyhetsinnslag gjør Elisabeth trist og deprimert, fungerer underholdningsprogram som en oppvikker i hverdagslivet. Hun setter derfor desto større pris på denne programkategorien: ”Det er ting jeg liker veldig godt, det er hvis det er noe som jeg får le av.” Gjennom underholdningsprogrammene får hun glemme de triste tingene, og utløp for latter:

Jeg tørr si at..jeg har litt humoristisk sans, og jeg liker godt, det er noe som heter ”Karl & co” på lørdagen. Og da er det de som er ”Åååå, det er Karl & co” [nedlatende], men de er altså så..på en måte så innmari barnslig og dumme at det blir så morsomt. Replikkene blir så morsomme for meg, så det gleder jeg meg til altså. [...] Jeg er klar over det er ikke..men jeg synes..hun søsteren kommer hjem med 30 par sokker til broren for de var så billige og..det er så mye sånt. De treffer hodet på spikeren på oss andre. Så det synes jeg..nå er det ikke lenger..men vett du det synes jeg er leit når noen ringer akkurat da, i den halvtimen, for da får jeg le.

Funksjonen underholdningsprogrammene har i Elisabeths liv skiller seg dermed vesentlig ifra måten Berit og Oddvar bruker samme type program. Mens Elisabeths primære formål er å underholdes, legger Berit og Oddvar vekt på at programmene skal gi de noe utover dette. Elisabeth, på den annen side, føler seg mett på informasjon rettet mot dagliglivet: ”Nei det, sånt er jeg ikke så veldig interessert i. [...] Nei, vett du, jeg synes jeg er så gammel nå, at jeg har fått inn masse sånt. At jeg kunne nesten..jeg er litt overlegen, men jeg kunne nesten vært der med råd selv.” Det ulike synet de tre informantene har på informasjons- og underholdningsprogram, og de ulike funksjonene programtypene gir dem, må sees i lys av deres livssituasjon. Både Oddvar og Berit har en veldig aktiv og travel hverdag. Mens Oddvar fremdeles er i fullt arbeid, er Berit svært opptatt i sine ulike engasjement. Også Elisabeth er aktiv i frivillig arbeid og har et godt sosialt nettverk, men føler seg i større grad ensom og deprimert. Underholdningsprogrammene fungerer dermed som en slags ”flukt” fra hverdagens problemer.

Til tross for at Elisabeth har et større underholdningsbehov enn Oddvar og Berit, er det verdt og merke seg at det er klare likhetstrekk mellom elementene de legger til grunn for et godt underholdningsprogram. Alle tre anser gjenkjennelsesfaktoren som det mest sentrale, det legges vekt på at en skal kjenne seg igjen i miljøet som skildres. Av samme årsak faller ikke action i smak hos noen av de tre. Elisabeth uttrykker det på følgende måte: ”Ikke så veldig mye filmer, for det er så masse sånn dilldall fra Amerika.” Selv om økende alder medfører minkende interesse for en del underholdningsprogram, er det likevel tydelig at visse typer underholdningsprogram blir svært høyt prissatt av eldre. Som det fremgår av Elisabeths bruk av underholdningsprogram, råder det liten tvil om at også denne programtypen kan ha en svært viktig betydning i eldres hverdag.

I tillegg til informasjons- og underholdningsprogram utmerker også musikk seg som en svært populær programkategori i undersøkelsen av eldres radiobruk. Samtlige intervjuobjekter legger vekt på musikk når de begrunner hvorfor de hører på radio, og musikk er dermed den programkategorien de eldre i størst grad enes om at er viktig. I likhet med den øvrige radiobruken, er ”alltid”-lytterne mindre bevisste i forhold til sine musikkpreferanser enn de ”selektive”-lytterne. Som Elisabeth sier: ”Vet du hva, jeg er litt altetende når det gjelder musikk. Men jeg liker jo ikke hardrock, det ligger ikke til min alder og min... det liker jeg ikke.” Den selektive radiolytteren Else, hører på den annen side på faste musikkprogram: ”Det er flere sånne musikkprogram som jeg synes er veldig bra. Det blir klassisk og jazz mest. Som

jeg liker best”. Hun lytter blant annet på programmene ”Musikkmassasjen”, ”Bluesasylet”, ”Jazzbasillen” og ”Klar en klassiker”. At musikk er svært viktig for de eldre kommer også frem ved at det er denne programkategorien de retter mest kritikk mot. De fleste informantene er misfornøyd med musikken som blir spilt i radioen, og de retter også kritikk mot andre elementer som irriterer dem ved radiokanalen de lytter til. De er likevel svært trofaste mot sin kanal, som hovedsaklig er P1, og i noen tilfeller P2, eller en veksling mellom de to. Jeg vil nå sette søkelys på nettopp Eldres trofasthet mot NRK og P1, og søke å belyse årsaken for denne.

4.3 Eldres kanaltilhørighet: ”All radio unntatt NRK er bare skvalder!”

NRK har en særegen posisjon blant de eldre lytterne. Samtlige informanter lytter kun til NRK-kanaler, og da hovedsaklig P1. Jeg vil her se nærmere på den sterke kanaltilhørigheten eldre lyttere har overfor NRK og P1, og hvordan dette preger deres radiobruk. Med utgangspunkt i kritikken de eldre retter mot P1, vil det vurderes hvordan en veksling i kanalbruken i større grad kunne tilfredstilt deres behov. Jeg vil videre søke å belyse bakgrunnen for Eldres sterke kanaltilhørighet ved å se den i kontekst av radioens historiske utvikling og betydning, og videre generasjonsforklaringen. Også det teknologiske perspektivet vil her stå sentralt. Avslutningsvis vil jeg se sette søkelys på programinnholdets avgjørende betydning i forhold til Eldres kanalpreferanser og radiobruk.

4.3.1 Trofaste lyttere

Selv om de eldre, som det kommer frem i forrige delkapittel, bruker radioen på svært forskjellige måter, skiller radiobruken seg lite fra hverandre med tanke på kanalbruk. Kanaltilhørigheten til NRK er svært høy, noe som i stor grad preger deres radiobruk. At NRK står særdeles sterkt blant de eldre lytterne kommer også frem av tabell 5, som viser kanalbruk fordelt på alder. Mennesker fra 67-79 år er den aldersgruppen som hører mest på NRK, og da særlig P1, som hele 46 % hører på i løpet av en gjennomsnittsdag. Lyttingen til P1 og NRK generelt tiltar med alderen, mens de yngre aldersgruppene i større grad veksler mellom å lytte til ulike kanaler (www.medienorge.uib.no, b).

Tabell 5 Andel lyttere som har lyttet til ulike radiokanaler en gjennomsnittsdag i 2006, fordelt på alder (prosent).

Lyttere	NRK P1	NRK P2	NRK P3	NRK totalt	P4	Kanal 24	Nærradio	Andre kanaler
9-15 år	4	0	3	7	8	4	6	5
16-24 år	4	1	13	17	14	9	16	6
25-44 år	18	3	11	32	25	7	13	3
45-66 år	41	6	1	46	16	2	7	1
67-79 år	46	8	0	49	4	1	7	1

Kilde: Medienorge

De eldre lytternes svært sterke kanaltilhørighet til NRK og P1 er også tydelig fremtredende i undersøkelsen av Eldres radiobruk. Samtlige informanter lytter kun til NRK, og fem av dem lytter nesten utelukkende til P1. Mens to av disse hører på P2 en sjelden gang, forekommer det aldri at de tre siste lytter til noen annen kanal enn P1. Roar (75) hører til sistnevnte kategori, og er så redd for å komme ut av P1s frekvens at han skrur av og på radioen ved å ta kontakten inn og ut:

K: Så da står du opp, også skrur du på den [radioen], men hvilken kanal hører du på?

R: Eneren. Alltid eneren. Jeg er ikke borti de greiene der [knapper og hjul på radioen]. Var du borti nå [sikter til da jeg skrudde av radioen da vi startet intervjuet]?

K: Nei.

R: Er bare å sette i kontakten i veggen vett du, så har du den med en gang.

Også Inge (92) hører kun på P1, og er svært opptatt av at radioen skal være innstilt på denne kanalen når han skrur på radioen om morgenen. Problematikken rundt det å komme ut av P1s frekvens er et stadig tilbakevendende tema under intervjuet:

Men hvis jeg kommer inn på en kanal, og ikke finner kanal 1 [P1], for hvis jeg kommer ut av den, er den veldig vanskelig å finne igjen. Hvis de ikke annonserer "P1", så finner ikke jeg den. Jeg må lete, også må den stå på den som jeg tror er P1, også ligger jeg her på sofaen en time eller noe sånt, og plutselig så kommer det: "P1", da vet jeg at jeg har den. Ja. [...] Ok, da er jeg rett. Da er jeg fornøyd. Og da blir den stående der hele dagen. Og sånn er det.

Elisabeth (79) hører også kun på P1, og er i likhet med Roar og Inge svært redd for å komme ut av P1s frekvens. Roar, Inge og Elisabeths forhold til P1 gir uttrykk for den sterke posisjon kanalen har blant mange eldre lyttere. Som allerede nevnt i delkapittel 4.1 Strukturering av hverdagen, kan dette sees i lys av at det å lytte til den samme kanalen hver dag bidrar til å organisere hverdagen som en gjenkjennelig struktur. Å vite at man har P1 når man skrur på radioen, og at kanalen skal følge en gjennom dagen, gir trygghet. Det er dermed neppe noen tilfeldighet at de tre informantene som aldri lytter på noe annet enn P1 er "alltid"-lyttere. At radioen står på blir ansett som viktigere enn innholdet. Som Roar sier: "Jeg synes det er bra nok sånn som jeg har det på eneren. Ikke ha noe å skru og skru og..det gidder jeg ikke, nei. Jeg er sånn altspisende." Dette betyr likevel ikke at lyttergruppen ikke har innholdsmessige element ved P1 som irriterer dem. Elisabeth retter kritikk mot kanalen, da hun synes at det er alt for mye repriser. Hun er heller ikke særlig begeistret for musikken på P1:

Jeg er nå ikke så begeistra for alt, jeg synes de har lite for oss eldre. Lite for eksempel litt ordentlig, litt musikk for oss altså, og det er gale, for det er jo vi som er hjemme om formiddagen. Det er ofte sånn bråkemusikk. [...] Og det er det mange som kritiserer litt altså. At de har litt for mye sånn der. Det er ikke måte på hvordan det rumler skjønner du. Det er så gale en an gangen.

Hun velger likevel å lytte til P1, selv om andre kanaler i større grad kunne tilfredsstilt hennes behov: ”Men de som har TV2 [P2] er mye mer....ehh..sånn..musikk, klassisk musikk og mange..”Slik er livet” [”Sånn er livet”] og masse sånne intervju med folk både på godt og på vondt.”

Den sterke kanaltilhørigheten er imidlertid ikke bare noe som preger ”alltid”-lytternes radiobruk, dette er også et fremtredende trekk hos den ”selektive” lyttergruppen. Oddvar og kona har hele syv radioapparat plassert rundt om i huset, på alt fra soverom, bad, kjøkken, stuer og hage, og de skifter sjelden kanal fra P1:

K: Har du mange radioer hjemme?

O: Ja, har radio alle plasser.

K: Alle rommene?

O: Nei, men... Ja, vi har vel det. Til og med ved senga. (...) Men vi sitter ikke og søker.

K: Dere skifter aldri?

O: Aldri vil jeg ikke si, men ikke sånn bevisst.

K: Alle er på P1 bortsett fra den som er på badet som er på ”Alltid Nyheter”?

O: Ja, men det er klart at jeg hører jo på P2, ”Søndagsavisa”, hvis det er sånn at Legreid skulle ha den, han er god. Det er noen sånne enere som setter seg inn i det de snakker om, formulerer seg fantastisk godt, og ja...

K: Så da bytter du til P2 kanskje?

O: Ja, det hender det.

Oddvar beklager imidlertid at han nesten utelukkende lytter på P1, da han mener at han burde lyttet mer på P2: ”Jeg regner NRK som voksenradio, og P2 den voksneste, men den blir det lite lytting på. Dessverre.” I likhet med Elisabeth, uttrykker han misnøye over musikken som blir spilt på P1: ”Men jeg er jo forundra over at det sendes så mye låter, som verken har ord eller melodi. De er ikke sangbare for vanlige folk. Det er tekster som er så banale at de kan..ja. [...] Det synes jeg er dårlig, men det er min smak. Men det er jo stort sett sånt de sender.”

På samme måte som Oddvar, mener Berit at P2 er den mest interessante kanalen. I motsetning til Oddvar, lytter hun imidlertid nesten kun på denne kanalen. Berit er med dette den eneste av informantene som nesten utelukkende hører på P2: ”Det er så mye bra på P2 at jeg synes det er vanskelig å skru..og slippe det ja. Det er det som er situasjonen. Jeg hører 5 % på P1.” Også for Berit er det musikken på P1 som fører til størst misnøye: ”Grunnen til at jeg ikke liker P1 er at det er så mye dunkdunkmusikk. Og det plager meg. Det er støy, det er uro, og det er en

del av mitt bilde av det som er..som skurrer i ørene.” Berit stiller seg uforstående til at så mange velger å lytte til P1 i stedet for P2:

Og det forundrer meg at oppegående mennesker, intellektuelle kan du kalle de, eller altså bevisste mennesker som jeg kjenner i denne byen, de hører bare P1. Og vet du hvorfor? For der får de med seg lokalnytt! Så tenker jeg ”lokalnytt, det kan du jo lese i ”Bergens Tidende”.” For meg er det nok, men jeg er innflytter, ikke sant.

Som Berit påpeker har P1 en særdeles sterk posisjon blant den eldre delen av befolkningen. Til tross for at mange av informantene uttrykker misnøye ved kanalen, og bedre kunne ha fått tilfredstilt sine behov ved å veksle mellom flere kanaler, forblir de trofaste lyttere til P1. Informantene gir med dette uttrykk for en meget sterk kanaltilhørighet. I motsetning til hva Mendelsohn (1964) hevder, kan man dermed si at ”en-stasjons-lytteren” lever i beste velgående. Mendelsohn fant i en undersøkelse at radiolyttere skifter radiokanaler flere ganger til dagen i samsvar med hvilke funksjoner de forventer at kanalene oppfyller¹², og argumenterer derfor for at ”en-stasjons-lytteren” kun er en fiksjon (Mendelsohn 1964: 246-247). Dette gjør seg tydelig ikke gjeldende under norske forhold, og da særlig for den eldre delen av befolkningen. Blant informantene er det kun Else (82) som ofte skifter kanal i løpet av dagen: ”Nei, jeg setter på der jeg liker programmet best, uansett hvilken kanal. Jeg tenker ikke kanal.” At Else ikke tenker kanal, stemmer imidlertid bare til en viss grad, da de eneste to kanalene hun skifter mellom er P1 og P2: ”Nei, jeg skifter ikke på andre kanaler. Det er bare de to jeg hører på.” Samtlige informanter hører altså utelukkende på NRK, og jeg vil nå søke å belyse årsaken for deres sterke kanaltilhørighet til NRK, og da særlig P1.

4.3.2 Radiogenerasjonen

For å forstå P1s og NRKs sterke og så og si enerådende posisjon blant de eldre lytterne, må man se radioutviklingen i et historisk perspektiv. Som jeg tidligere har vært inne på kan eldres medievaner i enkelte tilfeller føres tilbake til medieutviklingen som skjedde mens de var unge (Haraldsen 1982: 44). Da radioen hadde sin gullalder i 50-årene, var informantene mellom 10 og 30 år. Radioens sterke betydning i deres oppvekst og tidlige voksenliv kan ha fått betydning for deres senere radiobruk. Under intervjuene vektlegger samtlige kvinnelige informanter radioens betydning i tidligere perioder av livet. Berit (68) gir ”Barnetimen” æren

¹² Lytterne velger ulike radiostasjoner etter følgende funksjoner:

1. Informasjon og nyheter, 2. Humør (”mood”) akkompagnement, 3. Frigjøring fra psykologisk spenning og press, 4. Vennskapelig selskap.

for at hun ble teaterinteressert, samtidig som radioens intense tilstedeværelse også gjorde at hun fattet interesse for sport:

Jeg tror vi fikk radio etter krigen, i 1948. Det gikk altså tre år i fredstid uten at det var radioer å få tak i. Da var jeg ni år, og jeg ble helt totalavhengig av "Barnetimen". Den fascinerte meg. Hørespillet i "Barnetimen" gjorde at jeg ble teaterinteressert. [...] Så jeg skrev i hvert fall til han [Onkel Lauritz], og gav han æren for at jeg som voksen var veldig glad i teater. [...] Men det var jo alltid klokken 6, jeg tror det var 6-7, og hvis vi skulle bort i selskap så måtte Berit få lov til å sitte og krype inn i radioen, husker jeg. Det var så viktig. Så det var vel der..å da kom disse programmene med Rolf Rustad og "Store Studio"..jeg..det var samlingspunkt, det har du jo sikkert fått med deg gjennom forelesning kanskje. Alle hørte på Rolf Kirkevåg og Hegtun med sport..Ja da hørte jeg sport og da, satt og skreiv rundetider på skøyte løp når vi hadde kom til OL i '52 i Oslo, da var jeg 13 år. Men etter det da er jeg ikke interessert i sport lenger. Men det og er takket være radioen. Fordi den var så intens. Og alle de som jobbet der var gode programfolk, og de fekk jo en veldig fast identitet, alle visste om de og..ja, de ble sånne idol på en måte.

Også Elisabeth (79), Trude (72) og Else (82) omtaler radioens sentrale betydning i tidligere perioder av livet, og da særlig som husmødre i tiden før fjernsynet kom. Som Else sier:

Men..jeg vet, da jeg var nygift og ung og sånn, og sydde mye klær å sånn til ungene og..da hadde jeg alltid radio på. Og da hørte jeg på..skyndet meg med huset å sånn og satte meg til å sy å greier, å da hadde jeg alltid radio på, da hørte jeg så mange interessante program. Det kan jeg huske at da var jeg veldig på radio, men da var ikke fjernsynet kommet da vet du.

I likhet med Berit, gjorde radioen at Elisabeth fattet interesse for nye områder:

Men før den tid [fjernsynet], da hørte jeg veldig mye på radio når jeg var hjemme, og jeg kan huske godt at jeg hadde den interessen. Tenk – jeg kunne høre intervju, jeg kunne høre utenrikspolitikk ifra Kina, jeg vet ikke.. Mange av disse her eldre reporterne fra den tiden, hvor jeg kunne finne interesse til masse sånt, det har jeg tenkt tilbake på. Bare i radioen...var forskjellige, jeg husker ikke navnet på disse, du kjenner de sikkert ikke, men det var meget kjente reportere som vi hørte fra forskjellige verdensdeler, akkurat som du har fjernsynet nå. Og da hadde vi radioen, og var veldig flink å følge med i det der.

Eldres radiobruk kan altså sees i kontekst av den dominerende og svært viktige posisjonen radioen hadde i deres oppvekst og tidlige voksenliv. Som generasjonsforklaringen vektlegger, gjør erfaringene i denne perioden at hver generasjon får en del felles interesser eller verdier, som virker inn på atferden (Høst 1998:82). I tråd med denne forklaringen ble radioen etablert på en tid som skulle tilsi at den er populær blant eldre. Likevel synes det å være et særnorsk fenomen at eldre hører mer på radio enn andre. Tendensen gjør seg ikke gjeldende i andre land, som Sverige (Haraldsen 1981: 508). Årsaken er trolig at det norske radiotilbudet har gjennomgått mindre endringer enn det svenske, hvor radioen fikk sitt flerkanalssystem allerede i 1966. Norsk radio har beholdt et tradisjonelt preg, det finnes blant annet fortsatt poster som har stått på programmet helt siden 50-årene (Haraldsen 1982: 44-45), som "Ønskekonserten"

og ”Barnetimen for de minste”. Radio i Norge var også helt frem til 1981 ensbetydende med NRK og P1, noe som kan være utslagsgivende for eldres kanalvalg i dag.

I tråd med generasjonstankegangen er også en annen hovedtendens at de eldste er tilbakeholdne overfor nye medietilbud, og holder fast ved de gamle vanene så lenge det er praktisk mulig. I dag betyr det at de foretrekker P1 i radioen og NRK1 i fjernsynet (Høst 1998: 70). Som allerede nevnt kommer dette tydelig frem av undersøkelsen, hvor P1 er den dominerende radiokanalen, og mange av informantene ikke er villige til å prøve andre kanaler, ikke engang P2. Som Berit frustrerer over: ”De har ikke oppdaget at P2 er den egentlig fortsettelsen av den gamle, ene kanalen vi hadde. De har ikke skjønt det enda! Og jeg misjonerer, og misjonerer og misjonerer.” Mens et fåtall av informantene lytter til andre NRK-kanaler enn P1, som ”Alltid nyheter”, ”Alltid klassisk” og P2, er det for samtlige informanter uaktuelt å lytte til noe annet enn statskringkastingens kanaler. NRKs dominerende posisjon blant de eldre lytterne kommer tydelig til uttrykk gjennom Oddvars uttalelse: ”Jeg vet ikke hvordan dette skal brukes, jeg har ikke lyst å kritisere noen, men hvis jeg skal si noe så er all radio unntatt NRK bare skvalder!” Også Berit gir uttrykk for dette synet i sitt takkebrev til P2:

”Hold frem som I stevner”. Vi lyttere må ikke miste disse gyldne timene. Det er så viktig å demme opp for ”vulgærjournalistikken” og vissvassprogrammene og dunkedunkmusikken. Jeg tenker med glede på Barnetimen med Lauritz Johnsen, og opplysningsradioen i 1 kanal. TAKK fra en gammeldags, men ikke gammel penneførende kulturarbeider i den norske grunnskolen i 40 år!

Som det kommer frem av Berits brev, må informantenes motvilje til å lytte til andre kanaler enn NRK også sees i lys av det innholdsmessige aspektet. Dette kommer også til uttrykk når Berit svarer på om hun aldri hører på noen av de andre, kommersielle radiokanalerne: ”Nei, nei. Det hender at jeg i bilen, der er det seks..der er vel P4 plotta inn på 4’eren, men det er bare for å registrere at her er det bråk, ja. Eller dilldallprat.”

I tillegg til at eldre ikke er interessert i å lytte til annet enn NRK i radioen, er NRK den seirende kanalen også på fjernsynet. Informantene bruker i varierende grad også de andre kanalene som de får inn med vanlig antenne: NRK2, TvNorge og da særlig TV2.

Informantene gir uttrykk for at de heller ikke her har interesse av flere kanaler, de har ”mer enn nok” med de fire kanalene de har. Og selv om de har flere kanaler tilgjengelig, blir disse i liten grad tatt i bruk. Roar er eksempelvis veldig interessert i naturfilmer, og kan via sin

kabel-tv få inn egne nisjekanaler med naturprogram, men han velger likevel å se sine tre, faste kanaler:

R: Men naturfilmer, der vil jeg ha inn alt! Det ser jeg også i avisene vett du. Så slår jeg på. [...] Men når det er natur, da ser jeg på. Ja, da trur jeg jeg skulle sittede oppe hele natta.

K: Men hvilke kanaler er det du har da?

R: Jeg ser bare på de tre der: en [NRK1] og to [NRK2] og TV2. Jeg har en bråte med kanaler.

K: Så du har mange kanaler, du har kabel?

R: 25. Men jeg bruker de ikke. Jeg gidder ikke...

K: Men da har du for eksempel egne kanaler med sånn naturprogram, men du bruker de ikke?

R: Nei, nei. Nei, hadde en sett etter. Hadde jeg sett det i avisene så hadde jeg gjerne gjort det, men...næh..jeg ser på eneren.

Else bruker alle de fire kanalene, og synes i likhet med Roar at hun har nok med det: ”Ja, jeg klarer meg lenge med det. Huff ja!” Hun oppgir samme begrunnelse for ikke å prøve noen av de kommersielle radiokanalene. Årsaken til at eldre ikke lytter til andre radiokanaler enn de tradisjonelle kan imidlertid ikke bare tilskrives NRK og P1s dominerende posisjon i deres oppvekst, og at eldre er tilbakeholdne overfor nye tilbud og heller holder fast ved sine gamle medievaner. Som jeg nå skal se nærmere på, står også det tekniske aspektet svært sentralt.

4.3.3 Teknologifrykt

I tillegg til at informantene begrunner det ensidige kanalvalget med at de ikke har behov for flere kanaler, oppgir også mange det tekniske aspektet som årsak til at de ikke bytter kanal.

Som Else svarer på spørsmål om hun har prøvd noen av de andre, kommersielle kanalene:

”Nei, det har jeg ikke, for da må jeg stille min radio, og det er så mye mas. Så det gidder jeg ikke altså.” På samme måten er det tekniske grunnen til at Elisabeth kun lytter til P1, til tross for at hun gjerne kunne tenke seg å lytte til P2 også:

Jeg har den [kassettspiller med radio], og den er ikke god, så jeg har bare på en [P1] på den, for jeg finner ikke frem til to [P2], og ikke prøver jeg heller, for jeg er så redd jeg ikke finner tilbake igjen. [...] Du skjønner det er så veldig begrenset hva jeg får inn i hodet med sånn der skruing og alt sånn, jeg..jeg..jeg..om det er latskap, det kan hende det er latskap. At jeg ikke gidder altså.

Det tekniske aspektet ved radiolyttingen er et gjennomgående tema i undersøkelsen.

Flesteparten av informantene er redde for å røre knapper og hjul på radioen, noe som tydelig setter preg på deres radiobruk. Mens Elisabeth, i frykt for å komme vekk fra yndlingskanalens frekvens, velger å høre på samme kanal hele tiden, har Berit løst problemet ved å ha to radioer ved siden av hverandre på kjøkkenet, en innstilt på P1, og en på P2:

B: Også har jeg en gammel som jeg ikke bruker så og si, den har jeg funnet ut at kan stå på P1, men jeg glemmer å høre på P1.
K: Åja, men hvor er den plassert hen?
B: Den står ved siden av den på kjøkkenet.
K: Åja, så du har to på kjøkkenet?
B: Ja, to på kjøkkenet ja, mmm.
K: Hva står den andre på kjøkkenet på da?
B: Nei den står fast på P2, ja.

Berit har også et stereoanlegg i stua. Her bytter hun imidlertid mellom P1 og P2: ”Ja, den er enkel å svitsje over. For den er jo innstilt på kanalene, ikke sant.” I tilfelle strømmen skulle gå, og kanalinnstillingene skulle forsvinne, har sønnen tegnet opp en ”bruksanvisning” for hvordan hun søker opp og lagrer kanaler. For en stund tilbake datt P1 ut, men hun har fremdeles ikke trodd seg til og ordnet dette: ”Nei, nå er den ute av drift jo! Fordi at...det er noe teknisk. Fordi P1 faller ut. Kan du sånt noe?”

Det er tydelig en sammenheng mellom hvilken radiotype de eldre har, og hvorvidt de skifter kanal eller ei. Som i Berits tilfelle, blir radioer hvor man kan lagre kanaler og enkelt finne tilbake til disse ved å trykke på en knapp i større grad nyttet til å skifte kanal, enn radioer hvor man fysisk må skru på hjulet for å skifte frekvens. I likhet med Berit skifter Else kun kanal på den radioen hvor hun enkelt kan trykke på en knapp, mens den radioen hvor hun fysisk må stille kanal blir stående på samme kanal hele tiden:

K: Men når du skifter mellom P1 og P2, da har du bare en knapp du trykker ned, du sitter ikke å..
E: Nei, da er det bare en knapp. Men den på kjøkkenet, der er det ikke knapper i det hele tatt. Der må jeg stille. Den står fast på P1.
K: Så der må du skru..
E: Ja, stasjonene ligger så tett på hverandre, at..så der burde jeg fått meg en ny, men det er veldig god lyd i den radioen, så det blir vel ikke det, men jeg burde fått meg en liten nett en så jeg bare kunne trykket på knappen.

Mange eldre har altså en frykt for teknologi, noe som preger deres radio- og mediebruk. Til tross for at radioen kan sees på som ”de eldres medium”, finner de det skremmende å trykke på knapper og skru på hjul også her. Som Hertzberg Kaare (2004) fant i en undersøkelse om synet på alder og mediekompetanse, er eldre spesielt skeptiske eller redde for å ta i bruk teknologi. I tråd med generasjonstankegangen vil en kommunikasjonsrevolusjon alltid være med på å forme en generasjon og dens verden. Hver historiske periode karakteriseres av unike erfaringer med teknologi, og mange forskere går så langt som til å definere egne mediegenerasjoner (Hertzberg Kaare 2004: 63).

I tillegg til eldres teknologifrykt, må også den sterke kanaltilhørighet til P1 sees i sammenheng med kanalens tradisjonelle programprofil. Avslutningsvis vil jeg derfor belyse programinnholdets betydning for eldres radiobruk.

4.3.4 Falsk kanarisang

Erfaringene fra andre land viser at de eldstes forhold til radioen er helt avhengig av programvirksomheten (Høst 1998: 136). Som allerede nevnt finnes det fortsatt en del poster som har stått på programmet helt siden 50-årene, og disse er ofte de mest populære blant eldre. De eldre synes derfor ikke å være sterkere knyttet til radioen enn at det kan hende at de slutter å lytte dersom programprofilen endres (Haraldsen 1981: 508). Nå kan det se ut til at stemmen ikke er like hyggelig som før, og at kanarifuglen har begynt å synge på en måte som eldre ikke liker (Høst 1998: 136).

Musikk er en svært viktig programkategori for samtlige informanter, og det rettes som sagt sterk kritikk mot musikken i P1. Som Berit skriver i brevet til P2 og Bernander, hvor hun har lagt ved et eget skriv om musikken på kanalen (se vedlegg 2): ”P2 har heldigvis lite dunkedunkmusikk, men det finnes. Ikke ok! P1 har altfor mye støyende musikk. Jeg orker ikke bruke den kanalen av den grunn.” P1s såkalte ”dunkedunkmusikk”, ”bråkemusikk” og ”ikke sangbare” låter er det som fører til størst misnøye blant informantene. Når NRK nylig besluttet å legge ned det populære musikkprogrammet ”Norsktoppen” fra nyttår 2008/09, blir eldres behov i enda mindre grad imøtekommet. Som programleder Vidar Lønn-Arnesen påpeker, velger NRK-ledelsen med dette å prioritere popmusikken, og ”Norsk på norsk” blir etter nyttår det eneste programmet som har norsk musikk i sentrum. P1 vil i tillegg miste et av sitt mest populære og profilerte program gjennom tidene (Bakkemoen og Værhaug 2008). Radioprogrammet har gått på luften i 35 år, og har i snitt 365 000 lyttere fra mai 2006 til januar i år (Lind 2008).

Ved nedleggelse av tradisjonelle program som ”Norsktoppen” gjenstår det å se om de eldre lytterne fremdeles vil holde fast ved P1, eller om de i større grad vil benytte seg av kanaler som bedre tilfredsstillir deres behov. I løpet av 2008 og 2009 går man i Norge over fra det analoge til det digitale bakkenettet, noe som kan få betydning for eldres kanalvalg, da også

hele 13 NRK-radiokanaler¹³ her blir gjort lettere tilgjengelige. Man vil da ganske enkelt kunne skifte radiokanal med fjernkontrollen, slik man i dag skifter fjernsynskanal. Eldre kan slik unngå den tekniske problematikken rundt det å skifte radiokanal, da de lettere kan skifte mellom ulike kanaler uten å bekymre seg for ikke å finne tilbake til P1, eller en annen yndlingskanal.

Store endringer i P1s programprofil kan også føre til en nedgang i radiolyttingen blant eldre, nettopp grunnet kanalens sterke posisjon og betydning for denne gruppen. Og det kan se ut til at P1 står ovenfor en modernisering av programprofilen. Avgjørelsen om å legge ned ”Norsktoppen” blir av P1s musikkjef Per Ole Hagen begrunnet ved at programmet ikke lenger har samme funksjon som tidligere og at det har utspilt sin rolle (Bakkemoen og Værhaug 2008). Oddvar kan dermed se ut til å ha rett i sin antagelse om at han og hans musikksmak ikke er moderne nok: ”Sånn som ”Ti i skuddet” for eksempel, har du masse flotte melodier, jeg er sikker på at 80-90 % av befolkningen ville sette pris på sånn musikk. Ikke akkurat det programmet, men sånn musikk. Men det er vel ikke moderne nok, og jeg er vel ikke moderne.”

¹³ NRK- P1, P2, P3, mP3, Super, Klassisk, Sámi Radio, Folkemusikk, Stortinget, Sport, Gull, Jazz og Alltid Nyheter (www.rikstv.no).

5 Oppsummering og diskusjon

Målet med denne oppgaven har vært å undersøke hvilken rolle og betydning radioen har i eldres hverdag. Ved å se nærmere på eldres radiobruk, har jeg vist at eldre bruker mediet på svært forskjellige måter for å tilfredsstille svært ulike behov. Ett av oppgavens sentrale funn er derfor nettopp hvordan radioen har en multipel og varierende betydning for eldre. Det er i denne sammenheng viktig å fremholde at eldre er en svært heterogen gruppe. Befolkningen over 67 år er like forskjellige som en kan forvente at enhver andel av befolkningen er, likevel er det visse fellestrekk som skinner igjennom.

Undersøkelsen viser at radioens mest gjennomgående funksjon i eldres hverdagsliv ligger på ”høre”-nivå, og omhandler funksjonen den har i forhold til å strukturere hverdagslivet. Som Höijer (1998) vektlegger, er radioen et forbindelsesledd mellom ytre og indre verdener ved at den gir trygghet. Trygghet har med opplevelse av kontinuitet og orden å gjøre, og opprettholdes gjennom det kjente og forutsigbare (Höijer 1998: 296). Massemediene fungerer nettopp som ett av hverdagens trygge element (Silverstone 1994, ifølge Must 2000: 94). Jeg har blant annet pekt på at den regelmessige radiobruken kan ansees som et ritual, og er knyttet nært opp mot lytternes identitet. Bruken av radioen, og fjernsynet, bidrar også til å trekke et skille mellom dag og kveld. Mens radioen i størst grad lyttes til på dagtid, markerer fjernsynet overgangen til kveld.

At radioen har overlevd den sterke konkurransen fra fjernsynet antyder at de to mediene sannsynligvis tjener forskjellige funksjoner for sitt publikum. Radioens allestedsnærværelse tyder på at den fortsetter å utføre en rekke funksjoner som andre medier ikke tjener (Mendelsohn 1964: 240-241). Her er særlig radioens sekundære status sentral. Ved radiolytting kan man utføre andre gjøremål samtidig som man lytter. Innholdet innlemmes i vår egen tilværelse og tilpasses våre formål. Radioen er slik det mediet som kan brukes mest hensiktsmessig i forhold til omstendighetene i den enkelte lytterens hverdagsliv (Crisell 1994: 212). Den sentrale funksjonen radioen har i å strukturere eldres hverdagsliv kan settes i sammenheng med deres livssituasjon. Eldre lever i en tilværelse som ikke lenger er bundet av faste arbeidstider og gjøremål. Mennesker med høy alder har i tillegg et større behov for orden i tilværelsen enn andre, og vaner og rutiner er derfor særlig viktig for dem (Must 2000: 80). I tillegg til radioen har en sentral funksjon i forhold til å strukturere hverdagslivet, er den for mange eldre også en god venn.

Som jeg har vist er nettopp funksjonen som ”de ensommes kanarifugl” bakgrunnen for mange eldre radiobruk. For ”alltid”-lytterne fungerer radioen primært som selskap i hverdagen, og tjener en sosial funksjon. Radioens betydning som forbindelseslink mellom mennesker er fremtredende blant denne lyttergruppen. Her er det imidlertid snakk om det store fellesskapet snarere enn det lille fellesskapet, som karakteriseres som relasjonene innen familien, slekten og vennskapskretsen. Dette må sees i sammenheng med at radioen ikke lenger samler familiene. Lyttingen er i stor grad individualisert (Höijer 1994: 288-289). Flesteparten av informantene har uansett ikke noen å lytte sammen med, da de er enslige. Som jeg har pekt på, kan det i tillegg være problematisk å lytte til radioen sammen med ektefelle, da radiolyden kan anses som forstyrrende for den ene part. Det ser heller ikke ut til at radioen i utstrakt grad er gjenstand for samtale, og binder individene sammen på denne måten.

”Alltid”-lytterne bruker snarere radioen som kompensasjon for manglende sosial kontakt og som et tidsfordriv. Radioen fyller huset med lyd og fungerer som selskap i en ellers stille hverdag. Mediet binder individene sammen i et stort kulturelt og nasjonalt fellesskap. Som det har blitt vektlagt i resultater fra tidligere studier av radiobruk, gir radioen den isolerte lytter en følelse av fellesskap, ikke bare med kringkasteren, men med andre isolerte lyttere (Crisell: 1994: 212). Man har inntrykk av å være tilstede sammen med sine landsmenn (Andersson 1996: 267). ”Alltid”-lytternes bruk av radioen må sees i sammenheng med deres livssituasjon som enslige eldre. Med alderdommen blir den fysiske helsen nedsatt, og det blir vanskelig å holde det samme aktivitetsnivået som tidligere. Som vi har sett er også bruken av radio som ”de ensommes kanarifugl” nært knyttet opp mot sivilstatus. Dette understreker det den gerontologiske forskningen viser om at ensomhet er nært forbundet med tilværelsen som enslig. Samtidig kan det tyde på at kjønn har betydning i forhold til sosial bruk av radioen, da overgangen til enketilværelsen er større å bære for mannen enn for kvinnen.

Et sentralt poeng i oppgaven er at eldre bruk av radio er svært forskjellig. Mens ”alltid”-lytternes radiobruk primært grunner i dens sosiale funksjon som ”venn”, er de ”selektive”-lytternes bruk av radioen i større grad knyttet til funksjonene den har på ”lytte”-nivå. Her blir radioen snarere nyttet som en forbindelseslink mellom individet og samfunnet, enn som en forbindelseslink mellom mennesker. Denne gruppen legger større vekt på læringsfunksjonen, og har gjennomgående flere gjøremål og er mer aktive enn ”alltid”-lytterne. Informasjons- og samfunnsprogram er av spesiell interesse for de ”selektive”-lytterne, og de har faste yndlingsprogram som er en viktig del av deres hverdagsliv. Fakta- og nyhetsprogram har

generelt en svært sterk posisjon blant de eldre, som ser på programtypen som et middel til å henge med i samfunnet, samtidig som det gir mulighet for intellektuell utfordring og utvikling. Som jeg har pekt på, kan også eldre ha et særskilt behov for å bli underholdt. For eldre som føler seg deprimerte og ensomme, kan radioen fungere som en trøst og avkobling i hverdagen. Radioen, og etermediene generelt, kan også på denne måten sies å ha en betydning som forbindelseslink mellom ytre og indre verdener hos menneskene (Höijer 1998: 293).

Et annet hovedpoeng i oppgaven er Eldres kanaltilhørighet til NRK, og da særlig P1. Dette må sees i kontekst av NRKs sterke posisjon i deres oppvekst og tidlige voksenliv. Eldres radiobruk begrenses også av en frykt for teknologi, til tross for at radioen er det mediet de selv har vokst opp med. Mens eldre er tilbakeholdne overfor nye medieteknologier, er de unge mottagelige for det som er nytt. Ulike erfaringer med teknologi gjør at unge og eldre kan sies å tilhøre ulike mediegenerasjoner (Hertzberg Kaare 2004: 63). Mens dagens eldre har vokst opp i en tid hvor radioen var det dominerende medium, har nyere generasjoner vokst opp med både fjernsyn, pc, Internett og mobil som en sentral del av hverdagen. Dersom de Eldres radiobruk skyldes generasjonsforklaringen, vil det skje store omveltninger etter hvert som dagens gamle dør ut og erstattes med nye kull som har helt andre vaner og interesser (Høst 1998: 82).

Mens mange tidligere så for seg en utvikling av generasjonstypen, hvor radioens lyttere ble stadig eldre, og der mediet etter hvert døde ut sammen med sine lyttere (Høst 1998: 136), kommer det klart frem av undersøkelsen at Eldres radiobruk også kan forklares ved deres livssituasjon. Eldres bruk av radio må sees i sammenheng med at de har mye fritid, oppholder seg mye i hjemmet og ikke lenger har et arbeid som strukturerer hverdagen. Medietilbudets regelmessige døgnrytme nyttes som en timeplan, og er med på å gi hverdagen en meningsfull struktur. Radioen og fjernsynets repetitive programflate gjør dem til spesielt egnede medier til nettopp dette. Nyere generasjoner vil trolig i større grad kombinere radiobruken med bruk av andre medier som de har vokst opp med og er vant til å ha som en del av sitt dagligliv. Radioen og fjernsynet blir dermed kanskje i de kommende år nødt til å dele sin sentrale posisjon i Eldres hverdagsliv med nyere medieteknologier, som pc og Internett. Det er også sannsynlig at yngre generasjoner i samspill med nye medier vil bryte vekk fra en så tradisjonell organisering av tiden som dagens eldre utøver (Larsen 2001: 30). Eldres radiobruk må derfor sees i lys av så vel deres spesielle livssituasjon, som oppveksten i en tid hvor radioen, og P1, dominerte mediebildet.

Som jeg har påpekt er også programinnholdet en sentral faktor i forhold til Eldres radiobruk. P1 har frem til nå holdt en svært tradisjonell linje, med mange program som kan spores helt tilbake til radioens barndom. Skulle kanalen bevege seg i retning av en modernisering av programprofilen, kan de risikere å miste sin mest trofaste lyttergruppe. Spørsmålet blir imidlertid hva som veier tyngst for de eldre lytterne: P1s strukturerende og rituelle rolle i hverdagslivet, eller et programinnhold som i større grad passer dem.

Referanser

Abercrombie, Nicholas og Longhurst, Brian (2007) *The penguin dictionary of media studies*. England: Penguin.

Anderson, Benedict (1996) *Forestilte fellesskap*. Oslo: Spartacus.

Barnard, Stephen (2000) *Studying radio*. London: Arnold.

Carey, James W. (1989) *Communication as culture: Essays on media and society*. New York: Routledge.

Crisell, Andrew (1994) *Understanding radio*. New York: Routledge.

Daatland, Svein Olav og Solem, Per Erik (2000) *Aldring og samfunn: En innføring i sosialgerontologi*. Bergen: Fagbokforlaget.

Dahl, Hans Fredrik og Bastiansen, Henrik (1999) *Over til Oslo: NRK som monopol 1945-1981*. Oslo: Cappelen.

Eriksen, Mari Mette (2006) *TV i alderdommen – ein kvalitativ studie av eldre og fjernsynsbruk*. Masteroppgave ved Universitetet i Trondheim.

Gauntlett, David og Hill, Anette (1999) *TV Living*. London: Routledge.

Gentikow, Barbara (1999) “Cultural Studies og kvalitative resepsjonsstudier”, i Gentikow, Barbara og Østbye, Helge (red.) *Medievitenskap*, bind 3, Bergen: Fagbokforlaget, s. 101-120.

Gentikow, Barbara (2005) *Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode*. Kristiansand: IJ-forlaget AS.

Giddens, Anthony (1991) *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Oxford: Polity Press.

Gripsrud, Jostein (2002) *Mediekultur, mediesamfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hagen, Ingunn (1992) *News viewing ideals and everyday practices: The ambivalences of watching Dagsrevyen*. Bergen: Universitetet i Bergen.

Halse, Ketil Jarl og Østbye, Helge (2003) *Norsk kringkastingshistorie*. Oslo: Det norske samlaget.

Haraldsen, Gustav (1981) ”Massemediene og de eldre”, i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 6, Oslo, s. 503-525.

Haraldsen, Gustav (1982) *Mediebruk blant eldre, bruk av eldre i mediene : teoretiske og empiriske bidrag*. Oslo: NRK's kontaktutvalg med samfunnsforskningen.

Haraldsen, Gustav og Vaage, Odd (1988): *Radiolytting og fjernsynsseing høsten 1988*, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Hertzberg Kaare, Birgit (2004) ”Alder ingen hindring? Synet på alder og mediekompetanse”, i *Tidsskrift for kulturforskning*, nr. 1, Oslo, s. 51-66.

Horgas, Ann; Willms, Hans-Ulrich; Baltes, Margareth (1998) “Daily life in very old age: Everyday activities as expression of successful living”, i *The Gerontologist*, nr. 38/5, Stanford, s. 556-568.

Höijer, Birgitta (1998) *Det hörde vi allihop! Etermedierna och publiken under 1900-talet*. Värnamo: Fälth & Hässler.

Høst, Sigurd (1998) *Daglig mediebruk*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Johansen, Anders (1999) *Medievitskap 4: Medier – kultur og samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget.

Kvale, Steinar (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Larsen, Bent Steeg (1997) "Media use and everyday life", i Koivisto, Juha og Epp, Lauk (red.) *Journalism at the crossroads : perspectives on research*, Estonia: Tartu University Press, s. 182-197.

Larsen, Bent Steeg (2000a) "Radio som ritual: Et approach til radiobruk i hverdagen", i *Nordicom Information*, nr. 3-4, Göteborg, s. 25-37.

Larsen, Bent Steeg (2000b) *Medier til hverdag: En undersøgelse af mediebrug og hverdagsliv*. Akademisk avhandling: Københavns Universitet.

Larsen, Bent Steeg (2001) "Et soundtrack til hverdagen –radiobruk og hverdagsliv", i *Mediekultur*, nr. 33, Aarhus, s. 27-36.

Lundby, Knut og Futsæther, Knut-Arne (1993) *Flerkanalsamfunnet: Fra monopol til mangfold*. Oslo: Universitetsforlaget.

Mendelsohn, Harold (1964) "Listening to radio", i Dexter, Lewis Anthony og White, David Manning (red.) *People, society and mass communication*, New York: The Free Press, s. 239-249.

Must, Trine (2000) *Eldre i mediesamfunnet –oversett og glemt : en kvalitativ studie av fjernsynets rolle i eldres hverdag*. Hovedfagsoppgave ved Universitetet i Oslo.

Nyre, Lars og Eide, Linda (2004) *Radiatorradio : Lyd i journalistikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Pervin, Lawrence A. Og John, Oliver P. (1997) *Personality : theory and research*. New York: Wiley.

Scannell, Paddy (1996) *Radio, television and modern life : a phenomenological approach*. Oxford: Blackwell.

Schrøder, Kim m.fl. (2003) *Researching audiences*. London: Arnold.

Schwebs, Ture og Østbye, Helge (1999) *Media i samfunnet*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Silverstone, Roger (1989) "Let us then return to the murmuring of everyday practices: A note on Michel de Certeau, Television and everyday life", i *Theory, culture and society*, nr. 6, London, s. 77-94.

Spradley, James P. (1979) *The ethnographic interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Statistisk Sentralbyrå (1975) *Radio- og fjernsynsundersøkelsen april 1975*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Syvertsen, Trine (1999) "Kringkasting –institusjoner og historie", i Eide Maritn (red.) *Medievitenskap*, bind 1, Bergen: Fagbokforlaget, s. 135-156.

Thagaard, Tone (1998) *Systematikk og innlevelse : En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thagaard, Tone (2003) *Systematikk og innlevelse : En innføring i kvalitativ metode* (2. utgave). Bergen: Fagbokforlaget.

Valeur, Herman (1970) "De ensommes kanarifugl", i *Omkring NRK*, nr. 2, Oslo, s. 4-6.

Østbye, Helge (1999) "Uses and gratifications – tankegang og funn", i Gentikow, Barbara og Østbye, Helge (red.) *Medievitenskap*, bind 3, Bergen: Fagbokforlaget, s. 61-68.

Østbye, Helge m.fl. (2002) *Metodebok for medievitenskap*. Bergen: Fagbokforlaget.

Andre referanser:

Bakkemoen, Kurt og Værhaug, Sølvi (23.02.08) *Legger ned norsktoppen*. Tilgjengelig: <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=517920> [23.02.08].

Aarø, Tone Kirkhus (2005) *Det norske radiomarkedet –effektene av Kanal 24 sin etablering*. Tilgjengelig: http://bora.nhh.no:8080/bitstream/2330/112/1/A53_05.pdf [10.10.07].

Jordbakke, Tale B. (27.09.05) *Eldreopprør mot NRK*. Tilgjengelig: <http://www.pressenytt.no/default.asp?t=a&v=901> [15.04.08].

Lilleås, Heidi Schei (2008) *Norsktoppen i spørretimen*. Tilgjengelig: <http://www.nettavisen.no/innenriks/article1652311.ece> [15.04.08].

Lind, Tale (23.02.08) *Norsktoppen legges ned*. Tilgjengelig: http://www.aftenposten.no/kul_und/musikk/article2273446.ece [23.02.08].

Mossin, Bjørn Åge (21.04.08) *Kanal 24 ble Radio Norge*. Tilgjengelig: <http://www.journalisten.no/story/51879> [15.05.08].

Nielsen, Finn, (2000) *Hva er identitet?* Tilgjengelig: <http://www.fsnielsen.com/txt/art/identitet.htm> [05.10.07].

Nyhagen, Alexander (05.03.08) *Giske-nei til Norsktoppen –på rim*. Tilgjengelig: <http://www.vg.no/musikk/artikkel.php?artid=511878> [15.04.08].

Vaage, Odd Frank (2007) *Norsk mediebarometer*. Tilgjengelig: <http://www.ssb.no/emner/07/02/30/medie/sa86/radio.pdf> [08.09.07].

(Udatert) *NRK*. Tilgjengelig: <http://www.rikstv.no/Kanalpakker/NRK/> [10.03.08].

(2007a) *Radiolytting en gjennomsnittsdag*. Tilgjengelig: <http://www.medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=radio&queryID=177> [10.10.07].

(2007b) *Radiolytting fordelt på ulike radiokanaler*. Tilgjengelig: <http://www.medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=radio&queryID=240> [10.10.07].

(2007c) *Radiolytting fordelt på programkategorier*. Tilgjengelig:

<http://www.medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=radio&queryID=241> [10.10.07].

(2007d) *Fjernsynsseing en gjennomsnittsdag*. Tilgjengelig:

<http://www.medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=tv&queryID=131> [10.10.07].

(2007e) *Avislesing en gjennomsnittsdag*. Tilgjengelig:

<http://www.medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=avis&queryID=185> [10.10.07].

(2007f) *Radiundersøkelsen – lytting alle ukedager – resultat*. Tilgjengelig:

<http://www.medienorge.uib.no/?cat=statistikk&medium=radio&queryID=180> [10.10.07].

Vedlegg 1: Intervjuguide

Generell info

- Alder, kjønn, sivilstatus, bosted, utdanning, yrke...
- Hvor lenge har du vært pensjonist?
- Hvilken type radio har du?
- Hvor mange radioer har du?
- Hvor er de plassert?

Bruk/innhold

- Din typiske (medie/radio) hverdag?
 - Morgen, formiddag, ettermiddag, kveld? Helg? Hvor mye tid bruker du på radio?
- Samtidige aktiviteter? (ulik ved ulike programmer?)
- Hvilke kanaler hører du på?
 - Trofast eller tilfeldig?
- Hvilke program (typer) hører du på?
- Har du noen faste program du følger med på?
 - Hvordan velger du ut program? (tilfeldig, programoversikt, hører av andre?)
 - Hva får du ut av programmet? (nyttig, lærerikt, morsomt, tidsfordriv..?)
 - Når begynte du å lytte til programmet?
 - Hører du på faste nyhetsendinger?
- Hva er yndlingsprogrammet ditt?
 - Er det denne type program du foretrekker å lytte til?
- Er det noen program du finner bedre/verre enn andre? Skjer det eksempelvis at du slår av radioen når visse programposter kommer på? Er det noen program du savner?
 - Er det noen av kanalene du kan ta inn, som du aldri hører på?
- Har du noen gang deltatt aktivt i et program, som ringt inn i et diskusjonsprogr. e.l.?

Radio og aldring

- Overgangen til pensjonisttilværelsen?
- Hva synes du om å være pensjonist?

- Hvordan føles det å ha så mye fritid?

Strukturering av hverdag? Radioen som fastsetter tidspunkt for andre gjøremål?

Skille arbeid/fritid, dag/kveld?

- Radiobruk nå i forhold til før du ble pensjonist?

Lyttertid?

Endring i programposter/kanalvalg?

Hva tror du radioen betyr for eldre?

Er radioen blitt viktigere for deg nå enn før pensjonistalderen?

På hvilken måte? (sosial funksjon, selskapsfølelse, bedre tid..?)

- Nødvendig –hva med en dag uten radio? Radio –hovedmedium?

- Hva betyr radioen for deg i hverdagen din? (evt. endring etter at du flyttet på institusjon?)

- Hva vil du si er radioens fremste egenskap?

- Uforglemmelig lytteropplevelse?

- Hva synes du om utviklingen radioprogrammene har hatt?

- Er du fornøyd med radiotilbudet?

”Eldreopprøret” –hva synes du?

- Hvordan påvirket fjernsynets inntog din radiobruk?

- Hvordan har det økte radiotilbudet (flere kanaler/program) endret din radiobruk?

Bruk av andre medier

- Din avis- og fjernsynsbruk i forhold til radiobruk?

Hvor mye tid?

Når/hvordan bruker du disse mediene?

Har dette endret seg etter at du ble pensjonist?

- Hvilke kanaler/program pleier du å se på fjernsyn?

- Hvorfor? (andre el. samme type program som du lytter til i radioen?)

- Er det noen program du liker/misliker?

- Hvilke aviser leser du?

Regionale, lokale?

Hvilke stoffområder foretrekker/leser du?

- Hva er ditt fremste nyhets- / underholdningsmedium?

Sosialt liv

- Er du engasjert i organisasjoner eller fritidsaktiviteter?
- Har du familie og venner i nærheten som du har mye omgang med / telefonkontakt?
- Hvilken betydning fikk overgangen til pensjonistalderen sosialt sett? - Ensomhet?
- Bruker du ting du har hørt i radioprogram som utgangspunkt for samtaletema i sosiale sammenhenger?
- Diskuterer du ofte radioprogram/ informasjon fra radioprogram med andre?
- Hender det at du hører på radio når du er sammen med andre?
- Ektepar: hvem bestemmer hva dere skal høre på? Enig, eller? Hører begge like mye?

Vedlegg 2: Berits brev

26.08.2004.

NRK - P2
of Kari Storvik og John G. Bernander
Kulturkanalen P2
0340 OSLD.

ROS, TAKK OG HEDER
TIL DYKTIGE MEDARBEIDERE.

Som tidlig pensjonert lærer har jeg nå tid til å formidle din ros til radioprogrammene i P2 som jeg har brennt inne med i mange år. Jeg tilhører nok den lille prosenten lyttere som har vanskelig for å skru vekk fra den kanalen. Derfor driver jeg utstrakt "misjonering" for P2, for det forbausende meg stortlig at likesinnede rundt om i landet lytter ^{høre} på P2 - fordi der får man lokalnyttene. (De kan man da lese i avisine, smker jeg.)

Erge mister oppgående mennesker i alle aldre det jeg vil kalle tenke- og opplysningsprogrammene. Senioruniversitetet spretter opp som paddehatter her i Flordaland. - Jeg omtaler f. eks. "SÅNN ER LIVET" som mitt private senioruniversitet - hvor der gode, lange samtalen står i fokus.

Nå nærmer jeg meg mitt

hovedansvarliggende: Jeg vil takke redaksjonen og alle medarbeiderne for denne programposten og for det nybrottsarbeidet som er utført gjennom de siste 20 år! Jeg vil formulere det slik:

Disse fremragende kvinnene har lært det norske folk å SAMTALE OM VIKTIGE, VANSKELIGE TEMA- OG TABUEMNER!

De har sprengt grenser som var nødvendige å sprengte. Det har vært en lise å lytte til disse "under-huden" samtalene som fengslet og kantslige sjokkerte noen. Men de var viktige, riktige og nødvendige, og de kom i "queens og queens' tid". Det ble born en reise innover i selvet.

DEN GODE SAMTALEN ble eller ble et allment begrep. Vi forstod at det gikk an å sette ord på det usagte; ikke retorikk for retorikkens skyld, men sikdepunktet har vært den reflekterte menings- og utveksling som innebærer utvidet kunnskap, innsyn og innlevelse - eller medfølelse for den saks skyld.

Empati er blitt et nøkkelord i skole og samfunn. Vi trenger en bevisstgjøring om dette mer enn noensinne, og P2 programmene på flere plan mener jeg har hjulpet oss samfunnsborgere langt på vei.

Her må også nevnes

3.

Kvinner kan, og kvinnene har vist vei. Lionen for 20 år siden var bergmester Ingvor Johanne Ragerup. Hun fikk følge av en rekke meget dyktige kvinner med velpleide stemmer. De imponerer med sin kunnskap og tilpassings- evne både til temaet og til intervjue- objektet. Wenche Marquette Myhrer må også nevnes med sin nærhet og interesse- skapende evne.

Rekken av dyktige program- skapere er blitt lang eller kort. De burde vært nevnt alle sammen. Likevel må Ischild Rilstuup nevnes spesielt. Tallens tale var klar, hun måtte gå av i NRK, i var med sine 70 unge år. Hun har vært en insidusjon i seg selv gjennom pro- grammet "På livet laus" søndag morgen. Herrens intervjuform er unik.

Det er positivt at mennene er kommet med eller vært med Jan Birger Brendø, Jan Erlend Heine. Nynorsk tale er fint representert ved Oystein Raknes. Det skulle gjerne vært flere nynorskbrukere i programmene. (Heit med lys og lykte i Telemark s.d.:-)

For 2-3 år siden kontaktet jeg Fylkes-
mannen i Hordaland, Svein Alsaker,
om mulighetene for å tildele St. Olavs
orden til medarbeiderstaben i P2 -
"Sånn er livet" - Inntil mindre!

Så oppfatt har jeg vært av tankem
på: "Pass den som pass blir".

Banalt kanskje, men Nobelprisen
gis jo også til organisasjoner og grupper.

Alsaker svarte at veien
fram til en tildeling ville være urvan-
lig vanskelig og kronglete.

Hva med Kongens fortjenst-
medalje i gull?! Jeg har ikke under-
søkt mulighetene og framgangsmåten
for det. Et tips til noen som følger seg
kallet.

Motta i alle fall min uforbehold-
ne hyllest til den redaksjonelle linjen
som kulturkanalen står for.

"Hold frem som I stans".

Vi lyttere, må ikke miste disse
gyldne timene. Det er så viktig å
demme opp for "ulgerjønnmallestikken"
og visvassprogrammene og dunk-
dunkmusikken. Jeg linker med glede
på kamelinen med Haurvåg Johnson
og opplysningsradioen i 1. kanal.

THAKK fra en gammeldags, men ikke
gammal pennførende kulturarbei-
der i den norske grunnskolen i 40 år!

24.08.2004.

OM MUSIKKEN PÅ P2 Generelle merknader.

Den norske sangskatten er like fremført. Mens KUB fastholder og minner om at den må brukes og dyrkes i skolen, blir den glemt og liggende ubrukt i det offentlige Norge.

Det holder ikke at den lever sitt eget liv i grunnskolen! Den må brukes og være tilgjengelig. Barn i dag har like stor glede av "Fola, fola Blakken" - bare de får sjansen til å bli kjent med teksten og tone.

(Tenk bare på dagens "Lustjakter"!)

Musikkprofessor Jan Roar Bjørkvold har mye på hjertet i denne anled-
ning -

NRK kunne gjøre mye for å løfte sangskatten mot nye høyder. Samtidig mener jeg institusjonen har et ansvar på dette området.

Det er slående at mange programposere av lidig karakter får konsekvens av popmusikk som oftest ikke står i stil til innholdet til det lytke eksemplet. Et program som S.O. Verne og "Fjordaminnne" kan få musikkemslag av en amerikansk popmelodi istedenfor "Blamann" til eks.

Jeg tenker ofte at den som velger musikk, ikke har tilstrekkelig kulturell bredde til å velge i stil med innholdet. Kan NRK-ledelsen hjelpe til med dette?²¹

P2 har heldigvis lite dunkel-dunkemusikk, men det finnes. Ikke ok! P1 har allfor mye støyende musikk. Jeg ønsker ikke bruke den karvalen selv den grunn.

Angående klassisk nattradio mener jeg musikkutvalget er allfor tungt. Det lags at alle kan ingen gjøre

Selv med et musikk grunnlag i bagasjen blir det for mye, og jeg ønsker med lettere og mer melodiske innslag. Man skulle ha nattradio utelukkende var for de mest avanserte og seriøse musikkelskere. Hva sier retnings-

X linjene, vil jeg gjerne vite.

Jeg tror at ore og sinn vil være best tjent med mye klavner og melodier, nattsteds: lette klassiske, romanser, var egen og andre lands sangskatt, vintern-melodier; m.a.o. noe som løfter og stemmer sinnet til ro og hvile ikke utfordringer for den kjerne, intellektuelle kjernene på den tid av døgn. Etter midnatt har jeg hørt egentlig like av den lettere sjanger, finnen klassiske musikk, men jeg er da heller ikke våken hele natten igjennom.

3.

Dette jeg nå har formiddet, kan gjelde både P₁ og P₂.

Et annet viktig punkt er morgensendingene søndag på P₁ og P₂. Jeg skulle så gjerne hørt både sang-
kvinner på P₁ og "På livet laus" på P₂.
Men de "kolliderte" mellom 08-09.
Jeg beklager dette svært, og jeg tror
at disse programpostene har samme
lytterbase. Og for et B-menneske
kommer de allfor tidlig på dagen!
Kan NRK spre disse program-
postene, slik at vi får begge
med oss? Jeg har ikke oppdaget
at sangkvinner sendes i reprise.
Det ville hjelpe stort.

Takk for oppmerksomheten!
Jeg håper at NRK medarbeidere
som kan lese lokkeskrift
Den har holdt seg i skolen til
dags dato. -

Vennlig hilsen